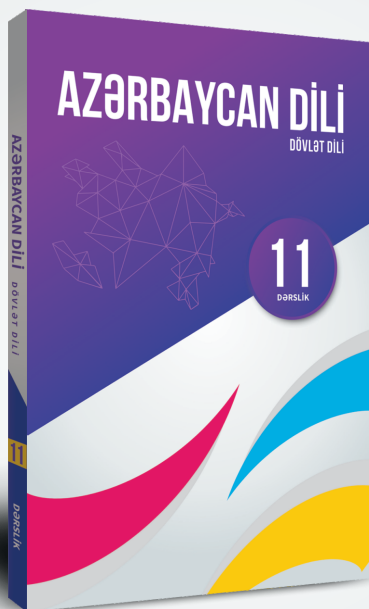

AZƏRBAYCAN DİLİ

DÖVLƏT DİLİ

METODİK VƏSƏİT

11

SEVİL CAVADOVA

AZƏRBAYCAN DİLİ 11

*Ümumtəhsil məktəblərinin 11-ci sinfi üçün
Azərbaycan dili (dövlət dili) fənni üzrə dərsliyin*

METODİK VƏSAİTİ

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
info@eastwest.az və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığınız üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

MÜNDƏRİCAT

Giriş	3
Məzmun xətləri üzrə əsas və alt standartlar	5
Təlimin təşkilinin forma və üsulları barədə tövsiyələr	7
Fəal dərslərin mərhələlərinin dərsləşmə üzrə təsviri	10
Müəllimin təlim fəaliyyətinin planlaşdırılmasına dair nümunələr	12
İllik planlaşdırma nümunəsi	13
Təlim məqsədlərinin düzgün reallaşdırılması ilə bağlı tövsiyələr	21
Şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması	22
Dərsləşmədə verilmiş müxtəlif tipli mətnlərin oxusu ilə bağlı tövsiyələr	24
Dərsləşmədə verilmiş müxtəlif çalışma və yazılı tapşırıqlarla bağlı tövsiyələr	25
İntegrativlik prinsipinin nəzərə alınması	26
Məzmun standartlarının reallaşdırılması cədvəli	29
Qiymətləndirmədən düzgün istifadə ilə bağlı tövsiyələr	33
Şifahi cavabların qiymətləndirilməsi	37
Yazı işlərinin qiymətləndirilməsi meyarları	38
Yazılı tapşırıqların yoxlanılması ilə bağlı tövsiyələr	39
Azərbaycan dilinin orfoqrafiya normaları	42
Standartların qiymətləndirilmə səviyyəsi	50
 I BÖLMƏ	
Müəllim və biz	53
 II BÖLMƏ	
Dəyərər	77
 III BÖLMƏ	
Tariximiz	108
 IV BÖLMƏ	
Azərbaycan	137
 Lüğət	168
İstifadə olunmuş ədəbiyyat	175

GİRİŞ

Hörmətli müəllimlər!

Ümumtəhsil məktəblərinin 11-ci sinfi üçün Azərbaycan dili (dövlət dili) dərslik komplekti dərslik və metodik vəsait şəklində, fənnin tədrisi həftədə 2 saat olmaqla, 34 həftəyə planlaşdırılmışdır. 6 həftədən gec olmayaraq Kiçik Summativ Qiymətləndirmə (KSQ), yarımilin sonunda isə Böyük Summativ Qiymətləndirmə (BSQ) keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Dərslik dörd bölməni əhatə edir:

- I bölmə – Müəllim və biz
- II bölmə – Dəyərlər
- III bölmə – Tariximiz
- IV bölmə – Azərbaycan

Hər dörd bölmədə mövzular standartlar üzrə qruplaşdırılmışdır. Dörd məzmun xəttinin tələbləri gözlənməmiş, standartdan çıxan məqsədlərin özünü doğrultması diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Dərslikdə şagirdlərin şifahi və yazılı nitqinin formalaşması, dünyagörüşünün zənginləşdirilməsi məqsədilə verilmiş mətnlər məzmun baxımından bənzər seçilmiş, ahəngdarlıq gözlənilmişdir. Tədris vahidləri və mövzular arasındakı məntiqi, xronoloji və sadədən mürəkkəbə ardıcılığı əsas prinsip müəyyən edilmişdir.

Seçilmiş mətnlər birbaşa nitq bacarığını – dinləmə, oxu, danışma və yazını inkişaf etdirməyə xidmət edir. Hər mətnə uyğun şəkildə tapşırıqlar verilmiş və bu tapşırıqlar vasitəsilə qrammatik qaydaların mənimsənilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bu baxımdan, mətnlərin üslubi imkanları nəzərə alınmış, müxtəlif üslublarda olmasına diqqət yetirilmişdir.

Mətn üzrə iş vəsaitdə əsas istiqamət seçilmişdir. Bunun üçün müxtəlif xarakterli tapşırıqlar, çalışmalar verilmişdir. Tapşırıqlar biliyin hər üç növündə – deklarativ, prosedural və kontekstual xarakterdə seçilmişdir. Şagirdlərə müstəqil çalışma üçün istiqamət verilmiş, layihələrə cəlb edilmələrinə, sərbəst şəkildə işləmələrinə şərait yaradılmışdır. Müxtəlif fəaliyyət növləri diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Şagirdlər bu tapşırıqlar vasitəsilə idraki, ünsiyyət və psixomotor bacarıqlarını inkişaf etdirə bilərlər. Müstəqil təqdimatlar, sərbəst mövzuda mətnqurmalar, yaradıcı layihələr seçilərək şagird təfəkkürünün formalaşması üçün zəmin hazırlanmışdır.

Dərslikdə məntiqi təfəkkürün inkişafı üçün *təsvir et, müqayisə et, oxşarlıqları və fərqləri tap, təsnif et, dəyişdir, müəyyən et, əlaqəni aşkar et, sxem, grafik, cədvəl, diaqram düzəlt, tərtib et, davam et, təhlil et, izah et, şərh et, nəticə çıxar, səbəbi tap* kimi tapşırıqlar nəzərdə tutulub.

Tənqidi təfəkkürün inkişafı üçün *müxtəlif baxış nöqtələrindən qiymətləndir, əhəmiyyətini, rolunu qiymətləndir, səhvləri tap, mübahisəli məqamları aşkar et, tənqidi yanaş, düzgün olanı seç, öz ideyanı əsaslandır, sübut et* tapşırıqları nəzərdə tutulmuşdur.

Yaradıcı təfəkkürün inkişafı üçün *mətn qur, tətbiq et, problemi müəyyən et, fərziyyələr irəli sür, dəyişikliklər et, yarat, yenidən tərtib et, proqnoz ver, müqayisə et və analoqu tap, yarat, tərtib et* tapşırıqları seçilmişdir.

Şagirdlərə debatlar aparmaq, müzakirələrdə iştirak etmək, mühakimələr irəli sürmək, fikrini sərbəst ifadə etmək üçün tapşırıq nümunələri təklif olunmuşdur. Bütün mətn, qrammatik qayda və tapşırıqlar fənnin məqsədinə, standartların tələblərinə yönəlmişdir.

İnklüzivliyi təmin etmək üçün tapşırıqlar müxtəlif çətinlikdə seçilmişdir. Peşəkar müəllim diferensiallığı qoruyaraq tapşırıqları səviyyələrə uyğun qruplaşdırmaqda çətinlik çəkməyəcək. Dərslikdə xüsusi istedadlı şagirdlərin təkrar çalışmalardan və dərslərin onlar üçün artıq maraqsız olmasından darıxaraq fəndən uzaqlaşmaması üçün və potensiallarını düzgün istiqamətə yönəltmək məqsədilə xüsusi yanaşmalar müəyyən edilmişdir. Belə şagirdlərin istedadından nitq, sosial, psixomotor bacarıqların formalaşması üçün istifadə etmək tövsiyə edilmişdir. Onlar daha çox fikirlərini izah etmək məqsədilə “Nə üçün?”, “Nə səbəbə?” kimi suallara cavab verməyi xoşladıqlarından dərslikdə verilmiş məsələlərin oxşarını qurmaq, bu tapşırıqların şagirdlər tərəfindən çətinləşdirilməsinə şərait yaratmaq, informasiya texnologiyalarından daha geniş və düzgün istifadə etmələrini reallaşdırmaq istedadlı müəllim üçün çətin olmamalıdır.

Dərslikdə verilmiş “Çempion” mətni şagirdlərdə fiziki qüsurlu insanlara qarşı diqqət formalaşdırmağa, onlar üçün həyatın, incəsənətin, təhsilin, idmanın müəssərliyinin artırılmasına xidmət edir. Həmin mətn nikbin sonluqla bitir. Bu isə uşaqlarda gələcəyə inam, həyatda hər şeyin əzmlə mümkün ola biləcəyini göstərir.

Mətnlər seçilərkən irqi, dini ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi önəmli hesab olunub. “Harvard Universiteti” mövzusu müxtəlif millətlərin təhsil aldığı dünyəvi bir universitetin tanıtımına həsr olunmuşdur.

“Gün var, min ayə dəyər”, “Mən bir qadına aşiqəm” mətnlərində qadına, anaya hörmət aşılanaşdır. Gender bərabərliyinə həssas yanaşmanı təmin etmək üçün mətnlərdəki şəkillərdə oğlan və qızların bərabər verilməsinə diqqət yetirilmişdir.

Milli-mənəvi dəyərlərə həssas yanaşmaq məqsədilə dərslikdə xüsusi tədris vahidləri nəzərdə tutulmuşdur. Xalqımızın milli-mənəvi dəyərləri xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. “Azərbaycan xalçaçılıq mərkəzi” bu baxımdan böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu mövzularda şagirdlər milli-mənəvi dəyərlərin daşıyıcısı olan insanlarla və məkanlarla tanış olur, soy-kökümüzə yaxından bələd ola bilirlər.

Milli qürur tariximizin şanlı səhifələrinə həsr olunan “Xocalım, ay Xocalım”, “Vətən” mövzuları vətənpərvərlik hissənin aşılanaşması üçün əvəzsizdir.

Mətnlər şagirdləri əlavə vəsaitlərdən istifadəyə yönləndirir. İKT – kompüter texnologiyalarından istifadə etməklə təqdimatların hazırlanması buna misaldır. Müəllim “Ağıllı lövhə”dən yararlanmaqla dərsi daha da maraqlı edə bilər. “Mimio XI”, “SMART”, “PROMETAN”, “Active Inspire” qurğularından istifadə ilə dərsin interaktivləşdirilməsi də tövsiyə olunur.

ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİNİN 11-Cİ SİNFİ ÜÇÜN AZƏRBAYCAN DİLİ (DÖVLƏT DİLİ) FƏNNİ ÜZRƏ MƏZMUN STANDARTLARI

11-ci sinif

11-ci sinfin sonunda şagird:

- dinlədiyi müxtəlif janr və üslubda olan mətnlərə münasibət bildirir, mühakimələrini əlavə fakt və nümunələrlə əsaslandırır;
- mənbələrə istinad etməklə əsaslandırılmış müxtəlif tipli mətnlər qurur, fikirlərini sərbəst ifadə edir;
- mətni üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla oxuyur;
- mətni üslubi-struktur xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir;
- müxtəlif üslublarda mətnlər yazır və təkmilləşdirir;
- üslubi çalarlarından asılı olaraq sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır, dürgü işarələri qaydalarına əməl edir;
- müxtəlif əməli yazılar (referat, təqdimat) yazır.

Məzmun xətləri üzrə əsas və alt standartlar

1. Dinləyib-anlama

Şagird:

1.1. Dinlədiyi fikri anladığını nümayiş etdirir.

1.1.1. Dinlədiyi müxtəlif janr və üslubda olan mətnlərə münasibət bildirir.

1.1.2. Dinlədiyi mətndəki fikirlərlə bağlı mühakimələrini əlavə fakt və nümunələrlə əsaslandırır.

2. Danışma

Şagird:

2.1. Şifahi nitq bacarıqlarını nümayiş etdirir.

2.1.1. Fikirlərini sərbəst şəkildə ifadə edir.

2.1.2. Yardımçı vasitələrdən istifadə etməklə əsaslandırılmış nitq qurur.

2.1.3. Müxtəlif mənbələrə istinad etməklə əsaslandırılmış təqdimatlar hazırlayır.

2.1.4. Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli (nəqli, təsviri, mühakimə) mətnlər qurur.

3. Oxu

Şagird:

3.1. Mətni mənimsədiyini nümayiş etdirir.

3.1.1. Mətndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah edir.

3.1.2. Mətni üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla oxuyur.

3.1.3. Mətni üslubi-struktur xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir.

4. Yazı

Şagird:

4.1. Rəhbərli yazı vərdişlərinə yiyələndiyini nümayiş etdirir.

4.1.1. Müxtəlif üslublu mətnlər yazır.

4.1.2. Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirir.

4.1.3. Üslubi çalarlarından asılı olaraq sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır, düzgün işarələri qaydalarına əməl edir.

4.1.4. Müxtəlif əməli yazılar (referat, təqdimat) yazır.

Təlimin təşkilinin forma və üsulları barədə tövsiyələr

Şagirdin öyrənməyə və həyatı bacarıqlara yiyələnməyə marağını şərtləndirən fəal təlim prosesində aşağıdakı mərhələlər mühüm didaktik əhəmiyyət daşıyır:

1. Düşünməyə yönəltmə mərhələsi; 2. Dərketmə mərhələsi; 3. Düşünmə mərhələsi.

Düşünməyə yönəltmə mərhələsində şagirdlər öyrəndikləri bilikləri təhlil etməyə və araşdıracaqları mövzu ətrafında düşünməyə sövq edilir. Şagird əvvəlcə mövzu ilə əlaqədar biliklərinin səviyyəsini müəyyənləşdirir və bəzi hallarda bunlara yeni əlavələr edir.

Dərketmə mərhələsində şagirdlər yeni informasiya və ideyalarla təmasda olurlar. Əsas məsələ ondan ibarətdir ki, əvvəlki mərhələdə yaranmış fəallıq və maraq inkişaf etdirilir, şagirdlər yeni anlayışları müəyyən edib mənimsəmək üçün keçmiş və yeni biliklər arasında əlaqə yaradırlar.

Düşünmə mərhələsində şagirdlər yeni qazandıqları bilikləri möhkəmləndirməklə yanaşı, bir neçə mühüm məqsədə nail olmaq istiqamətində də fəaliyyət göstərirlər. Birincisi, onlar yeni ideya və informasiyaları öz sözləri ilə ifadə etməyə çalışırlar. İkincisi, şagirdlər arasında canlı fikir mübadiləsi yaranır, onlar öz ekspressiv (təsirli) söz ehtiyatlarını genişləndirməyə, həmçinin digər şagirdlərin təsəvvürləri ilə tanış olmağa imkan tapırlar.

Azərbaycan dili təlimində şagirdlərin fəallığını, dərslərin maraqlı və məzmunlu olmasını qeyri-standart dərslər formalarından (dərs-müzakirə, dərs-ekskursiya, dərs-oyun, dərs-seminar, dərs-səyahət, dərs-iclas və s.) istifadə yolu ilə də təmin etmək mümkündür. Bu dərslərdə müəllim və şagirdlərin fəaliyyəti qoyulmuş problemlərin həllinə yönəlir, sinifdə canlı və münbit təlim şəraiti yaranır. Belə dərslər, əsasən, motivasiya, problemin həlli, təqdimetmə, qiymətləndirmə mərhələlərindən ibarət olur.

Azərbaycan dili dərsləri bütün təlim formalarında keçilə bilər. Dərslərdə kollektiv, qrup, cütlərlə, fərdi iş formalarından geniş istifadə olunmuşdur. Təlim formaları seçilərkən üsullarla vəhdət təşkil etməsi gözlənilmiş, uzlaşmaya diqqət yetirilmişdir. Seçilmiş təlim formalarının istifadəsi zamanı aşağıdakı bacarıqların formalaşması nəzərdə tutulmuşdur:

- *Şagirdlərin vəzifələrinin düzgün müəyyənləşdirməsini təmin etmək;*
- *Birgə fəaliyyəti təmin etmək;*
- *Bir-birinin fikrinə hörmətlə yanaşılmasına nail olmaq;*
- *Müstəqil fikirlər söylənməsi üçün imkan yaratmaq;*
- *Mübahisəyə yol vermədən sağlam rəqabət aparmaq;*
- *Problemin həllində kompromis yollar axtarmaq.*

Azərbaycan dilinin təlimi prosesində müxtəlif üsullardan istifadə etmək mümkündür. Dərslərdə aşağıdakı interaktiv üsulların istifadə olunması faydalı bilinib:

problemləli vəziyyət; klaster; Venn diaqramı; müzakirə; BİBÖ; beyin həmləsi; söz assosiasiyası; layihə; interaktiv mühazirə; auksion

Bu üsul tənqidi təfəkkürü, təhlil etmə və ümumiləşdirmə vərdişlərini inkişaf etdirir. Müəllim əvvəlcədən problemi və müzakirə üçün sualları hazırlayır. Şagirdlər 4-5 nəfərlik qruplara bölünür. Problemləli vəziyyətin əks olunduğu iş vəərəqləri uşaqlara pay-

lanır. Hər qrup təklif edilən vəziyyətlərdən birini müzakirə edir və həlli yolunu göstərir. Qruplar öz işlərini bitirdikdən sonra sinifdə ümumi müzakirə aparılır.

Klaster şagirdləri mövzu ilə bağlı sərbəst düşünməyə, axtarış aparmağa sövq edir. Onların idraki fəallığına imkan yaradır. Şaxələnmə üsulundan istifadə ilə dərslikdə nəticə çıxarma mərhələləri yekunlaşdırılıb. Azərbaycan bəstəkarları, onların əsərləri şaxələndirilib.

Venn diaqramı nisbətən kəsişən iki və ya daha artıq çevrə üzərində qurulur. Çevrələrin üst-üstə düşdüyü hissədə nə isə yazmaq üçün kifayət qədər yer olur. Həmin yerdə fərqli, yaxud ümumi cəhətlər qeyd edilir. Məsələn, şagirdlər “Vasitəli və vasitəsiz nitq” mövzusunun müqayisəli şəkildə yekunlaşdırma bilirlər.

Müzakirə. Təlim diskussiyası konkret problem üzrə fikirləri mübadilə etməkdir. Bu metodun köməyi ilə şagirdlər Azərbaycan dili üzrə yeni biliklərə yiyələnir, öz mövqelərini müdafiə edirlər. Təlim diskussiyasının başlıca funksiyası şagirdlərin idraki marağını stimullaşdırmaqdır. O həm də təhsilverici, inkişafetdirici, tərbiyəedici və nəzarətədi-ci-təşhihedici kimi köməkçi funksiyaları da yerinə yetirir.

BİBÖ-də müəllim lövhədə 3 sütundan ibarət cədvəl qurur və aşağıdakı bölmələri qeyd edir: **Bilirəm/İstəyirəm bilim/Öyrəndim.** Şagirdlər problemlə bağlı bildiklərini söyləyir və cavablar birinci sütunda qeyd olunur. Həmin məsələ ilə bağlı bilmək istədikləri isə ikinci sütuna yazılır. Dərsin sonunda bir daha həmin cədvələ diqqət yetirilir və mövzu ilə bağlı öyrəndikləri üçüncü sütunda qeyd edilir.

Beyin həmləsi üsulu **əqli hücum** da adlandırılır. Şagirdlərdə yeni mövzuya maraq oyatmaq, habelə onların nəyi yaxşı (və ya pis) bildiklərini aydınlaşdırmaq məqsədilə bu üsuldən istifadə olunur. Hazırlanmış sual lövhədə yazılır, yaxud şifahi şəkildə şagirdlərin diqqətinə çatdırılır. Onlar suallara əsasən fikirlərini bildirirlər. Bütün ideyalar şərhə və müzakirəyə yazıya alınır. Yalnız bundan sonra söylənilmiş ideyaların müzakirəsi, şərh və təsnifatı başlayır. Aparıcı ideyalar yekunlaşdırılır, şagirdlər söylənmiş fikirləri təhlil edir, qiymətləndirirlər.

Söz assosiasiyasından istifadə edilərkən öyrəniləcək mövzuya aid əsas söz (və ya söz birləşməsi) lövhəyə yazılır. Şagirdlər həmin sözə bağlı ilk xatırladıqları fikirləri söyləyir və həmin fikirlər müəllim tərəfindən lövhəyə yazılır. Mövzu ilə bağlı olan sözlər deyilən fikirlərin arasından seçilir və əlaqələndirilir, onlardan anlayış və yaxud ideya çıxarılır. Bu anlayış əsasında yeni materialın öyrənilməsinə başlanılır. Bu üsul həm də şifahi formada tətbiq edilə bilər.

Layihələrin hazırlanması müxtəlif mövzuların müstəqil şəkildə tədqiq edilməsi deməkdir. Şagirdlər öz layihələrini təqdim etməzdən əvvəl uzun müddət onun üzərində işləyirlər. Layihələr hazırlanarkən müəllim mövzu və ya problemi müəyyən edir və sinfə bunlardan birini seçmək imkanı verir. Problem konkret olmalıdır. Müəllim və şagirdlər birlikdə layihə üzərində işin başlama və başa çatma müddətini, istifadə olunacaq əyani vasitələri (ədəbiyyatlar, mənbələr, təsviri vasitələr və s.), bunları əldə etmək yollarını, iş formalarını (fərdi, yoxsa qrup şəklində) müəyyən edirlər. İş prosesində müəllim suallara cavab verə və ya yol göstərə bilər. İşin icrasına isə şagirdlər cavabdehdirlər. Tədqiqatın nəticəsi isə hesabat, xəritə, illüstrasiya, fotosəkillər, cədvəllər, grafiklər formasında ifadə oluna bilər.

İnteraktiv mühazirə məlumatın müəllimdən şagirdə ötürülmə üsuludur. Bu üsuldan mövzu ilə bağlı məzmunun zənginləşdirilməsi, tamamlanması məqsədilə istifadə etmək məqsəduyğundur. Belə qısa mühazirələr 10-15 dəqiqə ərzində aparılır. Mühazirənin məqsəd və vəzifələri dəqiq olmalı, əyani və texniki vasitələrdən istifadə edilməli, mühazirə prosesi verbal (suallar vermək) və vizual (şagirdlərin sifətlərinin ifadəsini və jestlərini müşahidə etmək) şəkildə tənzimlənməlidir.

Auksionda öyrənilən əşya və ya hadisənin xüsusiyyətləri ardıcıl şəkildə adlandırılır. Hamı növbə ilə əşya və ya hadisə haqqında fikir söyləyir: hər bir fikirdən sonra müəllim sayır. “Bir, iki...” Bu zaman başqa iştirakçı tez təklif verə bilər. Sonuncu təklif verən qalib sayılır. Fikirlər bir-birini təkrarlamamalıdır. Bunun üçün hamı bir-birini dinləmək məcburiyyətindədir.

Təqdimat şagird fəaliyyətinin mühüm mərhələsidir. Nəzəri və təcrübi biliklərin vəhdətini əks etdirir. Vəsaitdə müxtəlif mövzuları əhatə edən təqdimat tapşırıqlarından istifadə olunmuşdur. Müəllim bu təqdimatları qiymətləndirmək üçün aşağıdakı cədvəldən istifadə edə bilər:

Təqdimatın meyarları	Nail olunan meyarların sayı
Təqdimatın məqsədlərinin qoyuluşu	
Vəzifələrin müəyyən olunması	
Təqdimatın məzmunu	
Təqdimatın strukturu	
Təqdimatın texniki hazırlığı	
Vizual vasitələrin istifadəsi	
Slaydların yaradılması	
Flipçartla, audio və videoavadanlıqlarla iş	
Şrift, fon, slaydların düzülüşü, tərtibat	
Təqdimatın inandırıcılığı	
Effektiv başlanma və sona çatdırılma	
Auditoriya ilə qarşılıqlı əlaqə	
Səsin gücü, tembral çaları, intonasiya	
Məlumatın qeyri-verbal vasitə ilə ötürülməsi	
Münasib poza və jestlərin istifadəsi	
Stilistika üsulları, mətnə və nitqdə fiqurlar	
Nitqin bədiiliyi və məcaziliyi	
Təqdimatda kreativlik	
Mübahisə yaradan, çoxmənəli, anlaşılmaz məfhum və terminlərin istifadəsi	
Öz emosional vəziyyətinə yiyələnmək və onu idarəetmə bacarığı	
Cəmi:	

Fəal dərslərin mərhələlərinin dərsləlik üzrə təsviri

I mərhələ: motivasiya, problemin qoyulması – hər bir tədqiqat problemi müəyyənləşdirməklə başlayır. Əsl problem həmişə çoxsaylı fərziyyələr, ehtimallar doğurur və bunları yoxlamaq üçün, ilk növbədə, tədqiqat sualının formalaşdırılması lazım gəlir. Çünki tədqiqat sualı yeni biliklərin kəşf olunmasında bələdçi kimi çıxış edir.

Bu mərhələ şagirdləri düşünməyə, idraki fəallığa sövq etdiyindən həm də motivasiya adlandırılır. Motivasiyanın uğurlu alınması üçün aşağıdakı şərtlərə əməl olunması tövsiyə edilir:

- Motivasiya üçün seçilən material qeyri-adi, maraqlı olmalı;
- Fərziyyələri yoxlamaq, tədqiqat aparmaq və yaradıcılıq üçün imkan verməli;
- Müəllim şagirdlərə yönəldici suallar ünvanlamalı, fərziyyələri irəli sürərkən onları həvəsləndirməli;
- Tədqiqat sualı təlim standartlarına əsasən müəyyənləşdirilməli və dərslərin məqsədinə yönəldilməlidir.

II mərhələ: tədqiqatın aparılması. Dərslərin məqsədinə və tədqiqat sualına uyğun iş üsulları seçilir. Tədqiqat sualına cavab verməyə kömək edəcək faktları tapmaq üçün məqsədyönlü iş aparılır. Şagirdlərə müxtəlif çalışmalar verilir. Beləliklə, tədqiqat sualına cavab tapmaq üçün zəmin yaranır. Toplanmış faktlar əsasında təqdimatlar hazırlanır.

Tədqiqatın nəticələri aşağıdakı təqdimat formalarında ümumiləşdirilir:

- ifadə yazılar, təsvirlər, əsərlər, şeirlər, esselər;
- sxemlər, cədvəllər, qrafiklər;
- illüstrasiyalar, kitablar, qəzetlər;
- nağıllar, tapmacalar, atalar sözləri, zərbi-məsəllər, uydurmalar, yanıltmaclar;
- təcrübələr, eksperimentlər;
- maketlər, modellər, rəmlər;
- layihələr;
- qaydalar, qanunauyğunluqlar;
- səhnələşdirmələr;
- nəğmələr, musiqilər;
- referatlar;
- krosvordlar və s.

Tədqiqat müxtəlif formalarda: kollektivdə, qruplarda, cütlük şəklində və fərdi qaydada aparıla bilər.

III mərhələ: məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi. Tədqiqat üçün ayrılmış vaxt bitdikdən sonra müəllim tapşırığın icrasının başa çatdığını bildirir. Bundan sonra şagirdlər informasiyanın təqdimatına başlayır, əldə etdikləri yeni informasiyaları digər iştirakçılarla bölüşürlər. Həmin təqdimatların əks olunduğu iş vərəqləri lövhədən asılır. Mövcud mərhələnin məqsədi yeni əldə edilmiş informasiyanı sistemləşdirmək və

qrupların hazırladıqları təqdimatlar arasındakı əlaqəni üzə çıxarmaqdır. Bu mərhələdə müəllim köməkçi suallardan istifadə etməklə əldə olunmuş faktların məqsədyönlü müzakirəsini təşkil edir. Məlumat sxem, qrafik, cədvəl, təsnifat və s. formalarda ola bilər. Nəticədə, tədqiqat sualına cavab aydınlaşır.

IV mərhələ – nəticə və ümumiləşdirmə. Nəticəyə gəlmək üçün müəllim şagirdlərin köməyi ilə əldə olunan bilgiləri ümumiləşdirir, əldə edilmiş ideyanın tədqiqat sualı və şagirdlərin ilkin fərziyyələri ilə müqayisəsini təşkil edir.

V mərhələ – yaradıcı tətbiqetmə. Yaradıcı tətbiqetmə biliyi möhkəmləndirir, onun praktiki əhəmiyyətini artırır. Bu məqsədlə şagirdlərə praktik tapşırıqlar verilir. Əgər yaradıcı tətbiqetməni dərhal icra etmək mümkün olmur, o, sonrakı dərslərdə həyata keçirilir.

VI mərhələ – ev tapşırıqları. Dərsdə alınmış bilik, bacarıq və vərdislərin möhkəmləndirilməsi üçün ən geniş yayılmış sərbəst iş forması ev tapşırıqlarıdır. Fəal təlim prosesində belə tapşırıqlardan istifadə olunur. Onların daha çox tədqiqat və yaradıcılıq elementləri – müxtəlif yaradıcı işlər, referatlar, layihələr, tədqiqatlar və s. ilə zəngin olmasına diqqət yetirilir.

VII mərhələ – qiymətləndirmə. Qiymətləndirmə şagirdlərin təlimdəki nailiyyətlərinin dəyərləndirilməsi prosesidir. Qiymətləndirmə konkret meyarlar üzrə aparılmalıdır. Müəllim şagirdləri əvvəlcədən bu meyarlarla tanış etməlidir.

Sonda refleksiya aparılması daha yaxşı səmərə verir. Refleksiya – təlim prosesinin bütün mərhələlərini təhlil etməyə və onu dərinlən başa düşməyə imkan verir. Şagirdlərə dərs zamanı təlim fəaliyyətini izləməyə kömək edə biləcək bir neçə sual ünvanlamaqla (məsələn: *Biz nəticəyə necə gəlib çıxdıq? Biz nə etdik? Qarşıya qoyulmuş problemin həllində sizə nə kömək etdi?* və s.) onların fikirlərini sistemləşdirmək mümkün olur. Nəticədə şagird öz tədqiqat fəaliyyətinin əsas mərhələlərini bir daha nəzərdən keçirir.

Fəal dərsi səmərəli təşkil etmək üçün, ilk növbədə, müəllimin planlaşdırma bacarığı olmalıdır. O, dərs dediyi fənn üzrə bütün mərhələləri aydın təsəvvür edə bilməli, onlara aid perspektiv və cari planlar hazırlamağı bacarmalıdır. Bu zaman aşağıdakı sualların cavablarını özü üçün konkretləşdirməlidir.

- *Nə öyrəniləcək?*
- *Necə öyrəniləcək?*
- *Hansı şəraitdə öyrəniləcək?*
- *Nəticələr necə qiymətləndiriləcək?*

Dərs planlaşdırılarkən hansı təlim standartlarının reallaşdırılması müəyyənləşdirilməli, ona uyğun təlim məqsədi, müvafiq metod və vasitələr seçilməlidir.

Fəal dərsin planında aşağıdakıların nəzərə alınması didaktik cəhətdən əhəmiyyətli hesab edilir.

- *Mövzunu müəyyənləşdirmək;*
- *Standartı konkretləşdirmək;*
- *Dərsin məqsədini (məqsədlərini) müəyyən etmək;*

- *Dərsin motivasiyasını işləyib hazırlamaq;*
- *Tədqiqat sualını müəyyənləşdirmək;*
- *Aparılacaq tədqiqatın mərhələlərini planlaşdırmaq və bu zaman aşağıdakıları dəqiqləşdirmək:*
 - *Tədqiqat üçün tapşırıqları;*
 - *İş üsulları və formalarını;*
 - *Məlumat mənbələrini;*
 - *Müzakirə üçün suallar hazırlamaq;*
 - *İdeyaları və alınacaq nəticələri qısaca ifadə etmək;*
 - *Dərsin hər mərhələsinə sərf olunacaq vaxtı müəyyənləşdirmək;*
 - *Qiymətləndirmə standartlarına əsasən vəsaitlər hazırlamaq;*
 - *Dərs üçün lazım olan resursları müəyyən etmək.*

Müəllimin təlim fəaliyyətinin planlaşdırılmasına dair nümunələr

Dərslikdə müəllimə həm gündəlik, həm də illik planlaşdırmanı aparmaq üçün kifayət qədər material və resurs verilmişdir. Planlaşdırma müəllimlərin qarşısında duran ən mühüm vəzifədir. Planlaşdırmanın əsas məqsədlərini müəyyənləşdirmək və onlara nail olmaq onların fəaliyyət istiqamətidir. İllik planlaşdırmada tədris vahidinin nə zaman və hansı ardıcılıqla tədris ediləcəyi göstərilir. Eyni zamanda hər fəslə ayrılacaq vaxt müəyyən olunur. Müəllimlər üçün perspektiv plan nümunəsi vəsaitdə verilsə də, onun müstəqil tutulma qaydası ilə tanış olmaq üçün fənnin planlaşdırılması ardıcılığı daxil edilmişdir. Bu ardıcılıq aşağıdakı kimidir:

- Tədris vahidlərini dəqiqləşdirmək, ardıcılıq prinsiplərini müəyyənləşdirmək. Məzmunun ardıcılığı (asandan çətinə doğru), xronoloji ardıcılıq (zaman ardıcılığı), məntiqi ardıcılıq (əvvəlcə o anlayışlar öyrədilir ki, onlar növbəti anlayışların açılmasında mühüm əhəmiyyət daşıyır) nəzərdə tutulur.
- Hər tədris vahidi üçün tədris planına əsasən vaxt bölgüsü aparmaq (Tədris vahidləri üçün vaxt bölgüsünü müəyyənləşdirərkən fənn üzrə illik dərs saatlarının ümumi sayı nəzərə alınır. Hər tədris vahidinə onun əhəmiyyətliyi və mürəkkəbliyi baxımından vaxt ayrılır).
- İnteqrasiya imkanları, əlavə resurslar seçmək.

İllik planlaşdırma apararkən müəllim mütləq məzmun standartları, qiymətləndirmə standartlarına, tədris planına, dərsliyə (istifadə olunacaq mətnlər və digər materiallar), müəllim üçün vəsaitə istinad etməlidir. Dərs ilinin həftələri, tədris ilində baş verəcək mühüm hadisələr (tarixi günlər), tədris vahidlərinin və onlara daxil olan mövzuların adı müəyyən edilməlidir.

İllik planlaşdırma nümunəsi

Cəmi 68 saat

Mövzular	Standartlar	İnteqrasiya	Resurslar	Saat	Tarix
Övladımın müəlliminə məktub (I saat)	1.1.1., 2.1.1., 3.1.1., 3.1.2.	Ədəbiyyat – 3.1.1., Xarici dil – 3.1.2., İnformatika – 1.1.2.	Epistolıyar üsluba aid nümunələr, məktublar əsa- sında yazılan əsərlərdən hissə- lər, iş vərəqləri	1	
Övladımın müəlliminə məktub (II saat)	1.1.2., 2.1.2., 3.1.2.	Ədəbiyyat – 3.1.3., Azər- baycan tarixi – 1.2.2., Xarici dil – 4.1.3.	Mətnlərin müqa- yisəli təhlil sxemi	1	
Övladımın mü- əlliminə mək- tub (III saat)	3.1.3., 4.1.2., 4.1.3.	Xarici dil – 2.1.2., İnfor- matika –1.1.3.	Kompüter, iş vərəqləri	1	
Esse				2	
Üzeyirin mənəvi qardaşı (I saat)	1.1.2., 2.1.1., 2.1.2.	Ədəbiyyat – 2.1.2., Azərbay- can tarixi – 3.1.1.	“Şah İsmayıl” operasından fragment, iş vərəqləri	1	
Üzeyirin mənəvi qardaşı (II saat)	2.1.4., 4.1.2., 4.1.3.	Ümumi tarix – 1.1.2., Xarici dil – 3.1.1., Ədəbiyyat – 1.1.2.	İnternet materialları, M.Maqomayevin əsərlərindən seçmə musiqilər	1	
Üzeyirin mənəvi qardaşı (III saat)	2.1.1., 2.1.4., 4.1.1., 4.1.2.	Ədəbiyyat – 3.1.3., Xarici dil – 4.1.2., 4.1.3.	Lüğət, iş vərəqləri	1	
“Gün var, min ayə dəyər” (I saat)	2.1.1., 2.1.2., 3.1.2.	Ədəbiyyat – 1.1.1., Azərbay- can tarixi – 3.2.2.	Şövkət Məmmə- dovanın şəkilləri, məlumatlar	1	

“Gün var, min ayə dəyəər” (II–III saat)	2.1.3., 4.1.2., 4.1.3., 4.1.4.	Ədəbiyyat – 3.1.1., Xarici dil – 3.1.2.	Təqdimat nümunəsi, iş vərəqləri, sxem, lüğət	2	
İşığı oğurlanmış ulduz (I saat)	1.1.1., 2.1.1., 3.1.1., 3.1.2.	Ədəbiyyat – 3.1.1., Xarici dil – 3.1.2., İnformatika – 1.1.2.	Mirzə Şəfi Vazehin seçilmiş əsərləri, iş vərəqləri	1	
İşığı oğurlanmış ulduz (II saat)	2.1.4., 4.1.2., 4.1.3.	Xarici dil – 3.1.1., 4.1.2., İnformatika – 3.1.2., Ədəbiyyat – 1.1.2.	Təqdimat nümunəsi, sxem, təqdimat planı, iş vərəqləri	1	
Harvard Universiteti (I saat)	1.1.1., 2.1.1., 2.1.2.	Ədəbiyyat – 1.1.1., Ümumi tarix – 3.2.2., Coğrafiya – 3.1.1.	Harvard Univer- sitetinin, Nobel mükafatçılarının şəkilləri	1	
Harvard Universiteti (II saat)	2.1.2., 2.1.3., 2.1.4.	Ədəbiyyat – 3.1.1., Xarici dil – 3.1.2.	İş vərəqləri, sxem, lüğət	1	
Ömrün mənası (I saat)	2.1.1., 2.1.4., 3.1.1., 3.1.2.	Ədəbiyyat – 2.1.2., Azərbay- can tarixi – 1.3.2., Xarici dil – 3.1.1.	Mir Cəlal Paşayevin müəllifi olduğu kitablar, şəkillər, iş vərəqləri	1	
Ömrün mənası (II saat)	4.1.1., 4.1.2., 4.1.3.	Xarici dil – 3.1.1., 4.1.2., İnformatika – 3.1.2., Ədəbiyyat – 1.1.2.	Tapşırıq nümunələri, iş vərəqləri	1	

KSQ 1				1	
Təbəssüm (I saat)	1.1.2., 2.1.1., 2.1.2., 2.1.3.	Ədəbiyyat – 1.1.2., 1.2.4., Xarici dil – 1.1.4., 2.1.1.	İnternet resursları, fotolar, iş vərəqləri	1	
Təbəssüm (II saat)	3.1.3., 4.1.2., 4.1.3.	Ədəbiyyat – 3.1.3., Xarici dil – 3.1.2.	Tapşırıq nümunələri, lüğət	1	
Faydalı məsləhət (I saat)	2.1.1., 2.1.2., 3.1.2.	Ədəbiyyat – 2.2.3.	“Nağıllar” kitabı, “Atalar sözləri” kitabı	1	
Faydalı məsləhət (II saat)	2.1.4., 4.1.2., 4.1.3.	Xarici dil – 3.1.1., 4.1.2., İnformatika – 3.1.2., Ədəbiyyat – 1.1.2.	Lüğət, iş vərəq- ləri, “Hekayələr” kitabı	1	
Faydalı məsləhət (III saat)	2.1.4., 4.1.1., 4.1.2.	Ədəbiyyat – 3.1.3., Xarici dil – 1.3.1.	Hekayənin sxemi, “Hekayələr” kitabı	1	
Hekayət (I saat)	1.1.1., 2.1.1., 2.1.2.	Ədəbiyyat – 1.1.1., Azərbaycan tarixi – 3.1.1.	“Atalar sözləri və məsəllər” kitabı, şəkillər	1	
Hekayət (II saat)	2.1.2., 2.1.4., 3.1.3., 4.1.2.	Ədəbiyyat – 3.1.1., Xarici dil – 3.1.2.	İş vərəqləri, sxem, lüğət	1	
Çempion (I saat)	2.1.1., 2.1.4., 3.1.1., 3.1.2.	Ədəbiyyat – 2.1.2., Biologiya – 3.1.2., Azərbay- can tarixi – 1.3.2., Ümumi tarix – 3.1.1.	Paralimpiya oyunları haq- qında məlumat, şəkillər, iş vərəqləri	1	

Çempion (II saat)	4.1.1., 4.1.2., 4.1.3.	Xarici dil – 3.1.1., 4.1.2., İnformatika – 3.1.2., Ədəbiyyat – 1.1.2.	Tapşırıq nümunələri, iş vərəqləri	1	
Salur Qazanın evinin yağma- landığı boy (I saat)	2.1.1., 2.1.2., 3.1.2.	Ədəbiyyat – 2.2.3., Azər- baycan tarixi – 3.1.1., Coğrafiya – 3.1.3.	“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı, “Atalar sözləri” kitabı	1	
Salur Qazanın evinin yağma- landığı boy (II saat)	2.1.4., 4.1.2., 4.1.3.	Xarici dil – 3.1.1., 4.1.2., Ümumi tarix – 3.1.2., Ədəbiyyat – 1.1.2.	Lüğət, iş vərəqləri, “Hekayələr” kitabı	1	
Salur Qazanın evinin yağma- landığı boy (III saat)	2.1.4., 4.1.1., 4.1.2.	Ədəbiyyat – 3.1.3., Xarici dil – 1.3.1.	Qrammatik qaydalar, iş vərəqləri	1	
Referat (I–II saat)	4.1.1., 4.1.3., 4.1.4.	Ədəbiyyat – 3.1.1., Xarici dil – 3.1.1.	Referat nümunələri	2	
20 Yanvar – Ümumxalq Hüzn Günü (I saat)	1.1.1., 1.1.2., 2.1.4., 3.1.2.	Ədəbiyyat – 3.1.3., Azərbaycan tarixi – 3.1.2., Xarici dil – 2.1.3.	Sxem, 20 Yanvara aid şəkillər, faktlar, tarixi şəkillər, iş vərəqləri	1	
KSQ 2				1	
BSQ 1				1	

Azərbaycan (I saat)	2.1.1., 2.1.2., 3.1.1., 3.1.2.	Ədəbiyyat – 2.1.2., Coğrafiya – 1.3.2., Xarici dil – 3.1.1.	Nəriman Həsən- zadənin seçilmiş əsərləri, Azərbaycan xə- ritəsi, iş vərəq- ləri	1	
Azərbaycan (II saat)	2.1.1., 2.1.2., 3.1.3., 4.1.1.	Xarici dil – 3.1.1., 4.1.2., İnformatika – 3.1.2., Ədəbiyyat – 1.1.2.	Təqdimat nü- munəsi, sxem, təqdimat planı, iş vərəqləri	1	
Azərbaycanın ilk vitse- admiralı (I saat)	1.1.2., 2.1.1., 3.1.3.	Ədəbiyyat – 1.1.2., 1.2.4., Ümumi tarix – 1.1.4., 2.1.1., Azərbaycan tarixi – 3.1.2.	Hərb tariximiz- dən səhnələr, generalların şəkilləri, iş vərəqləri, fotoşəkillər	1	
Azərbaycanın ilk vitse- admiralı (II saat)	2.1.2., 2.1.3., 4.1.3.	Azərbaycan tarixi – 1.1.1., 1.3.1., Ədəbiyyat – 3.1.3., Xarici dil – 3.1.2.	Klaster, tapşırıq nümunələri, lüğət	1	
Azərbaycanın ilk vitse- admiralı (III saat)	4.1.1., 4.1.3.	İnformatika – 3.1.1., Ədəbiyyat – 3.1.3., Xarici dil – 3.1.2.	Sorgu formaları, diaqramlar	1	
Döyüşçü yoldaşlarına “qayıdacağam” demişdi (I saat)	1.1.1., 2.1.1., 3.1.1., 3.1.2.	Ədəbiyyat – 3.1.1., Azərbaycan tarixi – 3.1.2., İnformatika – 1.1.2.	Milli qəhrəman- ların şəkilləri, Qarabağ müha- ribəsindən foto- lar, iş vərəqləri	1	
Döyüşçü yol- daşlarına “qayı- dacağam” demişdi (II saat)	1.1.2., 2.1.2., 3.1.2.	Ədəbiyyat – 3.1.3., Azərbay- can tarixi – 1.2.2., Xarici dil – 4.1.3.	İ.Məmmədovun şəkilləri, mətn- lərin müqayisəli təhlil sxemi	1	

Baharın müjdəçisi (I saat)	1.1.1., 2.1.1., 3.1.1., 3.1.2.	Coğrafiya – 3.1.2., Biologiya – 3.1.1.	Çiçək şəkilləri, nadir bitkilərin fotoları, lüğət, iş vərəqləri	1	
Baharın müjdəçisi (II saat)	1.1.2., 2.1.2., 3.1.2.	Ədəbiyyat – 3.1.3., Azərbaycan tarixi – 1.2.2., Xarici dil – 4.1.3.	Mətn üzərində iş və müqayisəli təhlil sxemi, iş vərəqləri	1	
Baharın müjdəçisi (III saat)	3.1.3., 4.1.2., 4.1.3.	Xarici dil – 2.1.2., İnformatika – 1.1.3.	Kompüter, iş vərəqləri	1	
Xocalı – qan yaddaşımız! (I saat)	1.1.1., 1.1.2., 2.1.4., 3.1.2.	Ədəbiyyat – 3.1.3., Azərbaycan tarixi – 3.1.2., Xarici dil – 2.1.3.	Sxem, Xocalıya aid şəkillər, fakt- lar, tarixi şəkillər, iş vərəqləri	1	
Mən bir qadına aşiqəm (I saat)	1.1.2., 2.1.1., 2.1.2.	Ədəbiyyat – 2.1.2., Azərbaycan tarixi – 3.1.1.	Məşhur Azərbaycan qadın- larının şəkilləri, iş vərəqləri	1	
Mən bir qadına aşiqəm (II saat)	2.1.4., 4.1.2., 4.1.3.	Ümumi tarix – 1.1.2., Xarici dil – 3.1.1., Ədəbiyyat – 1.1.2.	İnternet mate- rialları, “Azərbaycan qadını” jurnalı, qadın haqqında yazıl- mış musiqilər	1	
Mən bir qadına aşiqəm (III saat)	2.1.1., 2.1.4., 4.1.1., 4.1.2.	Ədəbiyyat – 3.1.3., Xarici dil – 4.1.2., 4.1.3.	Lüğət, iş vərəqləri	1	
Mətn (I saat)	1.1.1., 2.1.1., 3.1.1., 3.1.2.	Ədəbiyyat – 3.1.1., Xarici dil – 3.1.2.	Novruza aid şəkillər, iş vərəqləri	1	
Mətn (II saat)	2.1.4., 4.1.2., 4.1.3.	Xarici dil – 3.1.1., 4.1.2., İnformatika – 3.1.2., Ədəbiyyat – 1.1.2.	Təqdimat nü- munəsi, sxem, təqdimat planı, iş vərəqləri	1	
KSQ 3				1	

Bakı (I saat)	1.1.1., 1.1.2., 2.1.4.	Ədəbiyyat – 2.1.2., Coğrafiya – 1.3.2., Xarici dil – 3.1.1.	Bakı Şəhərsalma İdarəsinin strateji planı, Bakının xəritəsi, iş vərəqləri	1	
Bakı (II saat)	1.1.1., 1.1.2., 2.1.4.	Ədəbiyyat – 3.1.1., Xarici dil – 3.1.1.	Referat nümunələri, referatın yazılma qaydaları	1	
Bakı (III saat)	2.1.1., 4.1.1., 2.1.2., 3.1.2.	İnformatika – 3.3.2., Xarici dil – 3.1.2., Azərbaycan tarixi – 1.3.1.	Azərbaycan və dünya memarlığına aid təqdimat nümunələri	1	
Azərbaycan qoruqları (I saat)	1.1.2., 2.1.4., 3.1.2.	Azərbaycan tarixi – 1.2.1., 1.2.2., Ümumi tarix – 1.1.4., Ədəbiyyat – 1.1.2.	Azərbaycan qoruqlarına aid nümunələr, məşhur qoruqlardan şəkillər	1	
Azərbaycan qoruqları (II saat)	4.1.1., 4.1.3.	Azərbaycan tarixi – 1.3.1., Ədəbiyyat – 2.2.1., Xarici dil – 3.1.1.	Yasaqlıqlara aid şəkillər, nəslə kəsilmə heyvan şəkilləri	1	
Azərbaycan qoruqları (III saat)	2.1.4., 4.1.1., 4.1.2.	İnformatika – 3.3.2., Xarici dil – 3.1.2., Coğrafiya – 1.3.1.	Azərbaycan və dünya qoruqlarına aid şəkillər, referat nümunələri	1	
Azərbaycan xalça sənəti (I saat)	1.1.1., 1.1.2., 2.1.4.	Azərbaycan tarixi – 5.1.1., 5.1.2., Ədəbiyyat – 2.1.2., Xarici dil – 3.1.1.	Məşhur xalçaçı rəssamların şəkilləri, xalça nümunələri	1	
Azərbaycan xalça sənəti (II saat)	2.1.1., 4.1.2.	İnformatika – 1.1.3., Xarici dil – 4.1.2., Ədəbiyyat – 1.2.3.	Mətnin dil xüsusiyyətləri, rubrika nümunələri	1	
Azərbaycan xalça sənəti (III saat)	1.1.1., 4.1.2., 4.1.3.	Xarici dil – 4.1.2., 4.1.3.	Dil qaydaları, lüğət, iş vərəqləri	1	

Azərbaycanın milli geyimləri (I saat)	2.1.1., 2.1.2., 3.1.2.	Ədəbiyyat – 1.1.1., Azərbaycan tarixi – 3.2.2.	Milli geyimlərin şəkilləri, məlumatlar	1	
Azərbaycanın milli geyimləri (II saat)	2.1.1., 2.1.2.	Ədəbiyyat – 1.1.1., Azərbaycan tarixi – 3.2.2., Coğrafiya – 3.1.2.	Milli geyimlərə aid slaydlar, paylama materialları, əlavə məlumatlar	1	
Azərbaycan silahlı qüvvələri (I saat)	1.1.1., 2.1.1., 3.1.1., 3.1.2.	Ədəbiyyat – 3.1.1., Xarici dil – 3.1.2., İnformatika – 1.1.2.	Milli ordu, silahlı qüvvələr haqqında məlumatlar, şəkillər, iş vərəqləri	1	
Azərbaycan silahlı qüvvələri (II saat)	2.1.4., 4.1.2., 4.1.3.	Xarici dil – 3.1.1., 4.1.2., İnformatika – 3.1.2., Ədəbiyyat – 1.1.2.	Təqdimat nümunəsi, sxem, təqdimat planı, iş vərəqləri	1	
Azərbaycan silahlı qüvvələri (III saat)	2.1.2., 2.1.3., 2.1.4.	Ədəbiyyat – 3.1.1., Xarici dil – 3.1.2.	İş vərəqləri, sxem, lüğət	1	
Vətən (I saat)	2.1.4., 3.1.1., 3.1.2.	Ədəbiyyat – 2.1.2., Azərbaycan tarixi – 1.3.2., Coğrafiya – 3.1.1.	Abbas Səhhətin şeirlər kitabı, şəkillər, iş vərəqləri	1	
KSQ 4				1	
BSQ 2				1	

Təlim məqsədlərinin düzgün reallaşdırılması ilə bağlı tövsiyələr

Məzmun standartlarının düzgün və vaxtında reallaşdırılmasını təmin etmək üçün birinci şərt təlim məqsədlərinin düzgün yazılmasıdır. Yaxın və uzaq hədəfləri özündə birləşdirən məqsədlərin yazılması müəllimdən böyük istedad tələb edir. Bunun üçün o, tənqidi düşüncəyə, yaradıcı təfəkkürə, məntiqi əsaslanmaya, planlaşdırma bacarığına, perspektivi görmə istedadına malik olmalıdır. Təlim məqsədlərinin düzgün yazılmasının şərtləri aşağıdakılardır:

- Təlim məqsədlərinin məzmun standartının tələblərinə uyğunluğu;
- Məqsəd çıxararkən məzmun standartlarının qismən və ya bütövlükdə reallaşdırılacağına müəyyən edilməsi;
- Məzmun standartlarındakı ümumi məsələlərin mövzu baxımından xüsusiləşdirilməsi;
- Məzmun standartında bilik kateqoriyalarının müəyyən edilməsi (deklarativ, prosedural, kontekstual);
- Məzmun standartında bacarıq xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi (idraki, emosional, psixomotor);
- Hər məqsədin yalnız bir fəaliyyəti əks etdirməsi və ölçüləbilən olması;
- Təlim məqsədlərinə uyğun şagird nailiyyətinin qiymətləndirilməsinin üsul və vasitələrinin seçilməsi.

Təlim məqsədləri yazılarkən mərhələlilik və əlaqəlilik mütləq nəzərə alınmalıdır. Məqsədlər taksonomiya – sadədən mürəkkəbə doğru zəncirvari, iyerarxiya üzrə inkişafı əks etdirən şəkildə yazılmalıdır. Təlim məqsədlərinin taksonomik quruluşu tədris prosesini planlaşdırmaq və onun nəticəsini ölçmək imkanı verir. Məqsədlər sinifləndirilən zaman asandan çətinə prinsipi nəzərə alınır. Təlim məqsədlərinin, standartların (məzmun və qiymətləndirmə) və şagird fəaliyyətinin səviyyələndirilməsi zamanı hər üç taksonomiyadan istifadə etmək faydalı olardı:

- idraki – (təfəkkür, koqnitiv); emosional – (hissi, affektiv); psixomotor – (hərəkəti).

Vəsaitdə məqsədlər yazılan zaman standartların ardıcılığı əsasında iyerarxiya – pilləli, əlaqəli müəyyən edilmiş və taksonomiyanın mərhələlərinə uyğunluq gözlənilmişdir. Məsələn üçün aşağıdakı nümunəyə diqqət yetirək:

Standartlar: 3.1.1., 4.1.3.

Məqsədlər: *Üslubi çalarlardan asılı olaraq yazılar yazır.*

Durğu işarələrindən məqsədyönlü istifadə edir.

Birinci məqsəddəki *yazma* fəaliyyəti psixomotordur və tətbiq mərhələsindədir. İkinci məqsəddəki *istifadə edir* fəaliyyəti də psixomotordur və tətbiq mərhələsindədir.

Lakin fəaliyyət olaraq yazma mütləq şəkildə durğu işarəsini istifadə etmədən əvvəldə gəlməlidir. Çünki yazmadan durğu işarəsini qoymaq mümkünsüzdür. Göründüyü kimi, eyni fəaliyyət növündə olan fərqli fəaliyyətlərin icra ardıcılığı təlim məqsədləri çıxarılan zaman gözlənilməlidir.

Şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması

Təlim metodları seçilərkən şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması prinsipinə istinad olunmuşdur. Hərçənd ki, bu yaş qrupunda daha mürəkkəb metodlarla işləmək problem deyil, amma fərqli qavrama tiplərini nəzərə alaraq metodlar sadədən mürəkkəbə doğru çətinləşdirilmişdir. Metodlar seçilərkən və tapşırıqlar hazırlanarkən Hovard Qardner nəzəriyyəsi əsas götürülmüşdür. Bu nəzəriyyəyə görə, dərk etmənin 8 üsulu var:

linqvistik/söz; məntiqi/riyazi; vizual/məkan; bədən/kinestik; musiqi/səs; fərdlərarası; fərddaxili; naturalistik/təbiət.

İstifadə olunan təlim texnologiyaları idrak (Blum) taksonomiyasının mərhələlərinə uyğun şəkildə seçilmiş və təsnif edilmişdir. Aşağıdakı cədvələ uyğun olaraq fəaliyyətlər təsbit olunmuş və mərhələlərə uyğun texnologiyalarla müşayiət edilmişdir.

Bilmə	Şagird
Bu kateqoriya öyrənilmiş tədris materialının yadda saxlanması və yenidən əks etdirilməsi, yada salınmasını ehtiva edir. Bu kateqoriyanın tədris məqsədi lazımi məlumatların yada salınmasıdır.	<i>istifadə olunan terminləri bilir; konkret faktları bilir; proseduru və metodları bilir; əsas anlayışları bilir; prinsipləri və qaydaları bilir.</i>
Anlama	Şagird
Bu kateqoriya öyrənilmiş biliyin əhəmiyyətini başadüşmə mərhələsidir. Onun göstərişi öyrənilmiş materialın bir formadan başqasına, bir dildən başqasına və ya yığcam izahata (nəticənin izahı) keçməkdir. Tədrisin belə nəticələri dərslər materialının sadə yadda saxlanılmasından üstündür.	<i>prinsipləri, qaydaları və faktları başa düşür; materialı öz sözləri ilə izah edir; sxemləri, diaqramları izah edir;\nmaterialın sözlərlə izahını başqa anlayışlarla əvəz edə bilir; əldə edilmiş biliklərdən gələcəkdə əldə edilə bilən nəticəni təsvir edir.</i>

Tətbiq	Şagird
Bu kateqoriya öyrənilmiş materialı yeni situasiyalarda, konkret şəraitdə tətbiq etmək bacarığıdır. Bura daxildir: prinsiplərin, qanunların, metod və üsulların tətbiqi. Bu, tədris nəticələrinin, sadəcə, başa düşülməsi yox, onun daha yüksək səviyyədə nəticələrindən istifadə etmək qabiliyyətidir.	<i>yeni şəraitdə prinsiplərdən və anlayışlardan istifadə edə bilir; konkret praktiki situasiyalarda qanunları, nəzəriyyələri tətbiq edir; prosedur və metodların düzgün tətbiqini nümayiş etdirir.</i>
Təhlil	Şagird
Bu kateqoriya tədris materialını əsas hissələrə ayırmaq, onun strukturunu müəyyənləşdirmək bacarığıdır. Bura bütövün hissələrə bölünməsi, onların arasında əlaqələrin üzə çıxarılması, bütövün təşkili prinsiplərinin başa düşülməsi daxildir. Bu zaman tədrisin nəticələri daha yüksək intellektual səviyyəyə uyğun olur, nəinki, sadəcə, başadüşmə və tətbiq.	<i>gizli, gözə görünməyən təsəvvürləri açıqlayır; məntiqi izahatda səhvləri və unudulmuşları görür; faktla nəticələr arasında fərqi üzə çıxarır; dəlillərin əhəmiyyətini qiymətləndirir.</i>
Sintez	Şagird
Bu kateqoriya elementləri, hissələri birləşdirmək, yeniliyə malik bütövün əldə edilməsi bacarığıdır. Bu yolla müəyyən çıxış, məruzələrin hazırlanması və ya sxemlərin təşkili mümkündür. Beləliklə, təhsil nəticələri yaradıcı xarakter daşıyaraq yeni sxem və strukturların formalaşmasına imkan yaradır.	<i>yaradıcı xarakterli kiçik inşa yazır; eksperimentin həyata keçirilmə planını təklif edir; müəyyən problemin həlli məqsədilə plan hazırlamaq üçün müxtəlif bilik sahələrindən istifadə edir.</i>
Qiymətləndirmə	Şagird
Bu kateqoriya bu və ya digər materialın (bədi əsər, tədqiqi material və s.) əhəmiyyətini qiymətləndirmə və onun izahı bacarığıdır. Şagirdin mühakiməsi dəqiq müəyyən edilmiş meyarlara əsaslanmalıdır. Meyarlar daxili və xarici struktura, məntiqi xüsusiyyətlərə malik ola bilər. Bu kriteriyalar şagirdin özü tərəfindən və ya kənardan (müəllim tərəfindən) müəyyənləşdirilə bilər.	<i>materialın məntiqi quruluşunu qiymətləndirir; nəticələrin faktlara əsaslanmasını qiymətləndirir; bu və ya digər fəaliyyətin nəticəsində əldə edilmiş məhsulun keyfiyyətini meyarlar əsasında qiymətləndirir.</i>

Dərsləkdə verilmiş müxtəlif tipli mətnlərin oxusu ilə bağlı tövsiyələr

Dərsləkdə müxtəlif ədəbi janrlarda və üslublarda mətnlərdən istifadə olunub. Lakin onların tədrisində müəyyən sistem gözlənilib. Tədris prosesində janrların xarakterik xüsusiyyətləri, mətnlərin üslubları nəzərə alınıb. İrihəcmli əsərlər ixtisarla verilib. Dünya səviyyəli tədqiqatçıların əsərlərinə, elmi tədqiqatlarına istinad edilib.

Dərsləkdə şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq daha çox şeirlərin, elmi-kütləvi mətnlərin oxusuna yer verilib. Bu məqsədlə də onların oxusu ilə bağlı bəzi qaydaların nəzərdən keçirilməsində böyük fayda vardır.

Şeir ucadan, ifadəli oxunmalıdır. Çünki bu zaman şeirin ölçüləri, heca, vəzn, ritm və s. anlayışlar aydın qavranılır. Şagirdlərdə şeiri ifadəli oxumağı formalaşdırma vərdişi üçün müəllim ifadəli oxu nümunəsi ilə onları özü kimi oxumağa deyil, oxu prosesində fasiləni, sürəti, məntiqi vurğunu, intonasiyanı gözləməyə dəvət etməlidir. Müəllim şeirin oxusuna əvvəldən hazırlaşmalı, onun əsas ideyasını, tonunu, sürətini müəyyənləşdirməli və məşq etməlidir.

Şeirlər epik və lirik xarakter daşıyır. Epik şeirlərdə müəyyən əşya, təbiətin bir guşəsi, həyat hadisələri, əsasən, təhkiyə yolu ilə verilir. Epik şeirlər üzərində aparılan iş hekayə üzərində aparılan işə bənzəyir. Epik şeirlər sintaktik quruluşuna görə hekayələrdən fərqləndiyindən onlar obrazlı və lakonik olur. Buna görə də oxunmalarına və təhlilinə diqqətlə yanaşmaq lazımdır. Müəllim hər hansı bir şeiri oxumamışdan əvvəl onun məzmunu ilə əlaqədar müsahibə aparmalıdır, sonra şeiri ucadan və ifadəli oxumalıdır.

Şeirlərin digər növləri üzrə iş aparılarkən şagirdləri öz fəaliyyətləri, psixi prosesləri üzərində müşahidə aparmağa, düşünməyə, mühakimə yürütməyə yönəldən sualların verilməsi vacibdir. Bu, məzmunun başa düşülməsini təmin edir. Şeirlərin oxunmasına həsr olunmuş dərslərin sxemi aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir:

- Giriş müsahibəsi;
- Şeirin müəllim tərəfindən ifadəli oxunması;
- Şeirin ideya və məzmununun necə mənimsənilməsinin aşkara çıxarılması;
- Şeirin şagirdlər tərəfindən hissə-hissə oxunması;
- Yekunlaşdırıcı müsahibə;
- Şeirin şagirdlər tərəfindən bütöv oxunması.

Elmi-kütləvi mətnlərin oxunması zamanı da xüsusi tələblər gözlənilməlidir. Belə mətnlərin köməyi ilə onların elmi-nəzəri və mücərrəd məzmunu haqqında yaranmış təsəvvürlərə istinadən uşaqlara elmi məlumatlar verilir. Elmi-kütləvi məqalələr şagirdləri təbiətdəki əşya və hadisələri, qanunları və qanunauyğunluqları, həmçinin ölkəmizdə baş verən ictimai-siyasi hadisələri başa düşməyə doğru aparır. Elmi-kütləvi materiallardan təbiət və cəmiyyət haqqında əldə edilən məlumatlar şagirdlərin elmi dünyagörüşünün, təbiətin tamlığı, bütövlüyü haqqında təsəvvürünün yaranmasını təmin edir. Elmi-kütləvi mətnin məzmunundan, xarakterindən, dərslərin quruluşundan asılı olaraq dərslərin gedişi dəyişə bilər.

1. Giriş müsahibəsi. Mətnin məzmununun şüurlu mənimsənilməsinə hazırlıq məqsədilə müəllim giriş müsahibəsində şagirdlərin mövzu ilə əlaqədar əldə etdikləri bilik və bacarığı aşkara çıxarır, onları həmin təsəvvürlər və anlayışlar aləminə daxil edir. Beləliklə, şagirdlər dərstdə nələrdən söhbət gedəcəyini öyrənirlər.

2. Mətnin ilk oxusu. Mətn ilk dəfə şagirdlər tərəfindən hissə-hissə oxunur. Oxunun şüurluluğunu təmin etmək üçün müəllim onlara o qədər də çətin olmayan tapşırıqlar verir. Mətn bir qədər böyük və çətin olduqda şagirdlər tərəfindən hissə-hissə oxunması məsləhət görülür.

3. Mətnin hissələrinin təhlili. Hər bir hissə oxunduqdan sonra məzmunu nəql edən şagird çətin söz və ifadələri aydınlaşdırır.

4. Planın tərtib olunması. Planın tərtibi mətnin ayrı-ayrı hissələrinin düzgün əlaqələndirilməsini, şagirdlərin məntiqi təfəkkürünün inkişafını təmin edir. Elmi-kütləvi mətnlərin planının tərtib edilməsi üzrə işə kiçik siniflərdən başlamaq mümkündür.

5. Ümumiləşdirici müsahibə. Dərstdə şagirdlərin nə öyrəndiklərini, mövzu ilə əlaqədar nə bildiklərini, bunu həyata necə tətbiq edəcəklərini müəyyənləşdirmək məqsədilə müəllim müsahibə aparır.

6. Evə tapşırıq. Öyrənilən mövzu üzrə məlumatın daha da genişləndirilməsi və dərinləşdirilməsi üçün evə yaradıcı fəaliyyət tələb edən tapşırıq verilir.

Dərslikdə verilmiş müxtəlif çalışma və yazılı tapşırıqlarla bağlı tövsiyələr

Dərslikdə verilmiş yazılı çalışmaların əksəriyyəti dil dərsinin bir hissəsində, tək-tək hallarda isə bütöv 1 və yaxud 2 dərş ərzində yerinə yetirilir. Müxtəlif növ esse, inşa yazmaq, məqalə, təqdimat, referat hazırlamaq, çıxış üçün mətn tərtib etmək kimi yazılı tapşırıqlara dərslikdə geniş yer verilib. Mətnin annotasiyasını hazırlamaq tapşırığı ilə şagirdlər tez-tez qarşılaşacağı üçün müəllim bu terminin izahını və mahiyyətini aşağıdakı məlumat əsasında açıqlaya bilər:

“Annotasiya” – latınca “annotomik” sözündən olub qeyd aparmaq, əlavə etmək deməkdir. Ədəbi dildə annotasiyanın mənası kitab, jurnal və məqalənin məzmununu qısa şəkildə şərh etmək deməkdir. Onun vasitəsilə şagird hər hansı bir kitabın məzmunu ilə daha yaxından tanış ola bilər. Annotasiya böyük bir kitabdan tutmuş, kiçik hekayəyə, məqaləyə qədər müxtəlif mətnlər haqqında istənilən həcmdə yazıla bilər.

Annotasiyada aşağıdakılar öz əksini tapmalıdır:

1. Kitab müəllifinin adı, soyadı və kitabın adı;
2. Kitabda nələrdən bəhs olunması, ideya və məzmunu;
3. Kitabın nə məqsədlə, kimin üçün yazılması.

Annotasiyanı, əsasən, əsərin müəllifi yazır və məqsədini bir neçə cümlə ilə şərh edir. Annotasiyanın tərfi belədir: “Annotasiya və ya rezümə (*fr*: – “qısaldılmış”) – kitabın, əlyazmanın, monoqrafiyanın, məqalənin, patentin, filmin və ya digər nəşrin

qısa məzmunu, eləcə də onun qısa xarakteristikasıdır. Annotasiya nəşrin fərqləndirici xüsusiyyətlərini, yerini və zamanını nominativ formada göstərir. İngilisdilli ədəbiyyatda annotasiya çox vaxt “Abstract” başlığı altında verilir. Məsələn: “Limitsiz yaşam” adlı kitabın xülasəsində kitab qısa olaraq belə annotasiya edilir: “Kitabın əsas mövzusu dünyaya əlləri və ayaqları olmadan gələn Nikin azadlıq mübarizəsi və əsl xosbəxtliyi axtararkən yaşam mübarizəsidir. Kitab həmçinin əsl yetişkin valideynin necə olduğunu Nikin valideynlərinin timsalında oxuculara göstərir. Qohumları uşağı başqa ailəyə və ya uşaq evinə verməyi təklif etsələr də, Nikin valideynləri bunu əsla qəbul etməyib övladlarına sahib çıxırlar”.

İnteqrativlik prinsipinin nəzərə alınması

İnteqrativ təlimə xüsusi pedaqoji texnologiyalardan biri kimi yanaşılır. Təhsildə inteqrativliyin konseptual yanaşma kimi nəzərə alınması onun şəxsiyyətyönlü ma-hiyyət kəsb etməsindən irəli gəlir. Şəxsiyyətyönlülük isə daha çox inteqrativ bilik və bacarıqlara söykənən dəyərlərin mənimsənilməsini tələb edir ki, buna da yalnız inteqrativ təhsil prosesində nail olmaq mümkündür. Çünki təlimdə inteqrasiyanın nəticəsi şagird təfəkkürünün inkişafında özünü göstərir. O, tədris-idrak fəaliyyətinin səmərəliliyində, sistemləşdirilməsində, eləcə də mədəni savadlılığın mənimsədilməsində təzahür edir.

Şagirdlər onlar üçün real əhəmiyyət daşıyan məsələlərin təliminə cəlb edildikdə daha çox stimullaşırırlar ki, bu da bir fənn çərçivəsində məhdudlaşa bilməz. İnteqrasiyalı təlim vaxta qənaət üçün uğurlu şərait yaradır. Yuxarıda göstərilənlərə əsaslanaraq belə nəticəyə gəlmək olar ki, təlimdə inteqrasiya iki baxımdan çox əhəmiyyətlidir:

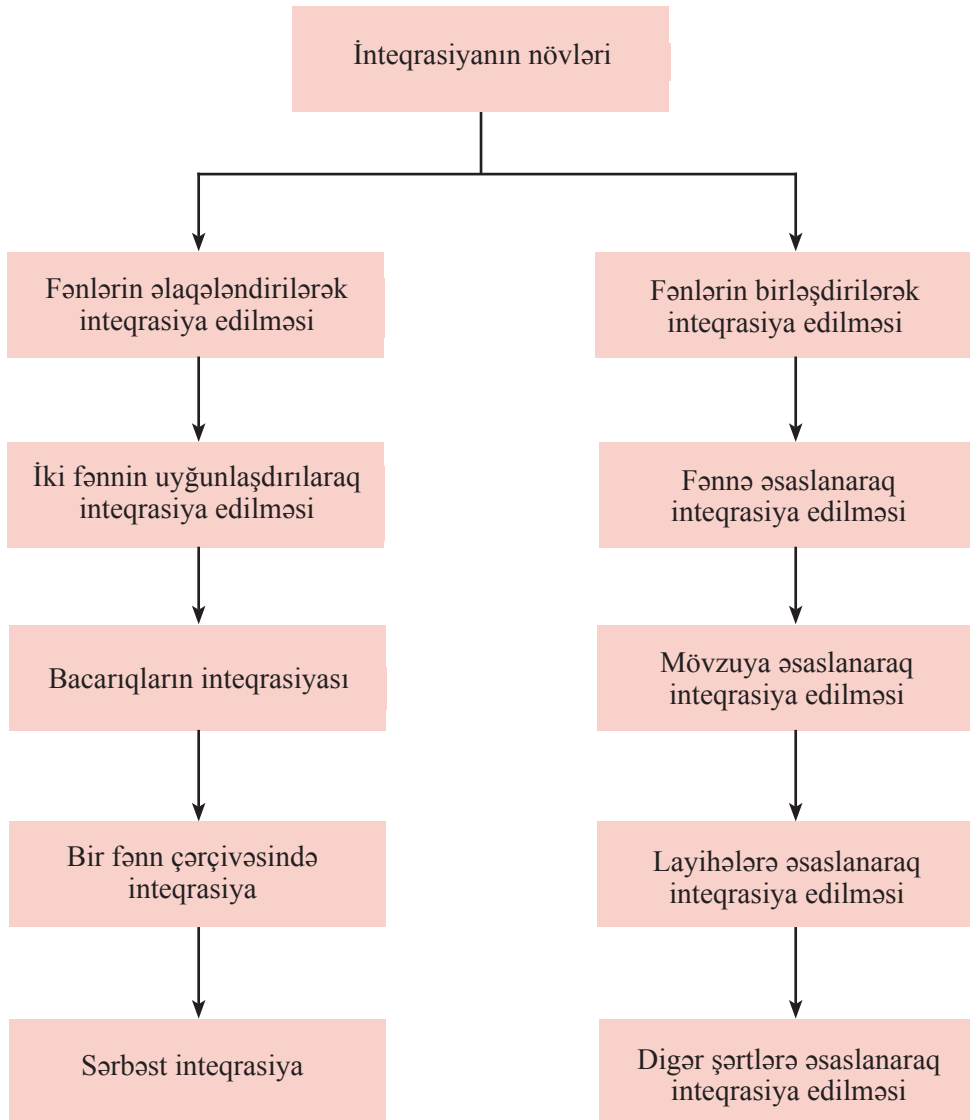
I – şagirdlərdə ətraf aləm haqqında tam təsəvvür yaradır;

II – fənn üzrə biliklərin əlaqələndirilməsi üçün ümumi müstəvinin yaranmasına xidmət göstərir.

İnteqrativliyin nəzərə alınması üçün əvvəlcə fənlərin inteqrativ xarakterdə olmasına diqqət yetirilməlidir. Bu məqsədlə fənlərin nəzəri və praktik funksiyalarının artırılması üçün onun imkan daxilində, daha çox elm sahələrinə aid anlayışları əhatə etməsinə, sinkretik xarakterdə olmasına əhəmiyyət verilməlidir. Uyğun elm sahələrinin müəyyən müstəvidə əlaqələndirilməsi, bütövləşdirilməsi və vahid formada təqdim olunması təlim marağını yaradan başlıca vasitələrdən biridir. Şagirdlər müxtəlif elm sahələrinin qovşağında, əlaqəli anlayışların sintezində daha məhsuldar çalışmaqla təlim nailiyyətləri qazana bilirlər.

Tam orta təhsil səviyyəsində inteqrasiyanın öz xüsusiyyətləri var. Tədrisin son mərhələsində inteqrasiya üçün əlverişli amillər mövcud olduğu kimi əlverişsiz amillər də var.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, əlverişli amillərə, ilk növbədə, şagirdin dünya haqqında təsəvvürlərinin vəhdətdə mövcudluğu aiddir. Şagirdlərin intellektinin inkişafında böyük potensial imkanların olması isə digər müsbət xüsusiyyətdir. Bu faktorlara psixoloji faktorlar da deyilir. Son təhsil səviyyəsində əksər humanitar fənlərin ortaq tədris imkanlarının olması inteqrasiyanı həyata keçirmək üçün müəllimlərdən müəyyən hazırlıq tələb edir. Bu istiqamətdə aparılan fəaliyyətdə əlverişli amillərlə bərabər mənfi amillər də mövcuddur. Tədris praktikasında inteqrasiyanın kifayət qədər işlənməməsi, metodik işlərin – layihələrin olmaması daha bir mənfi xüsusiyyətdir.

Göstərilənləri aşağıdakı kimi təsəvvür etmək olar:

“İnteqrasiya” anlayışı mürəkkəb və çoxşaxəli təzahürdür. O, dəqiq və daha dərin şəkildə öyrənilməlidir. Tədris fənlərinin mövcudluğu inteqrasiya zərurətinin meydana gəlməsinə gətirib çıxardığı kimi, inteqrasiyanın inkişafı gələcəkdə fənlərin qovuşmasına, yeni fənlərin yaranmasına da səbəb ola bilər.

Fənlərarası inteqrasiya təlim materiallarının digər fənlərin imkanları hesabına məzmun etibarilə genişlənməsinə, məsələlərin dərin təhlilinə və ümumiləşdirilməsinə xidmət edir. Müəllimlər üçün aşağıdakı inteqrasiya cədvəli tövsiyə olunur:

Tədrisdə inteqrasiyanın aşağıdakı əlamətləri olmalıdır:

- *inteqrasiya əvvəlcədən ayrılmış müxtəlif fənlərin qarşılıqlı əlaqəsi kimi qurulur;*
- *inteqrasiya qarşılıqlı əlaqədə olan elementlərin keyfiyyət və kəmiyyət dəyişmələri ilə əlaqəlidir;*
- *inteqrasiya olunmuş prosesin öz məntiqi-tərkibi əsası var;*
- *inteqrasiya olunmuş prosesin öz strukturu var;*
- *inteqrasiyanın pedaqoji məqsədyönlüliyi və nisbi müstəqilliyi var.*

Yuxarıda göstərilən bütün əlamətlər olduğu halda tədrisdə inteqrasiyanın həyata keçirilməsi aşağıdakı nəticələrə gətirib çıxarmalıdır: biliklər sistemlilik əlaməti qazanmalı, bacarıqlar ümumiləşdirilmiş olmalı, biliklərin kompleks tətbiqinə, sintezinə, ideya və metodların bir elmdən digərinə ötürülməsinə imkan yaradılmalı, şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafına nail olunmalı, qənaətlər daha effektiv formalaşmalı, tədris-pedaqoji fəaliyyət optimallaşmalıdır.

Məzmun standartlarının reallaşdırılması cədvəli

Standartlar Mövzular	1.1.1.	1.1.2.	2.1.1.	2.1.2.	2.1.3.	2.1.4.	3.1.1.	3.1.2.	3.1.3.	4.1.1.	4.1.2.	4.1.3.	4.1.4.
Övladının mtəlliminə məktub (I saat)	*		*				*	*					
Övladının mtəlliminə məktub (II saat)		*		*				*					
Övladının mtəlliminə məktub (III saat)									*		*	*	
Esse										*			
Üzeyirin mənəvi qardaşı (I saat)		*	*	*									
Üzeyirin mənəvi qardaşı (II saat)						*					*	*	
Üzeyirin mənəvi qardaşı (III saat)			*			*				*	*		*
“Gün var, min ayə dəyər” (I saat)			*	*				*					
“Gün var, min ayə dəyər” (II–III saat)					*						*	*	*
“İşığı oğurlanmış ulduz” (I saat)	*		*				*	*					
“İşığı oğurlanmış ulduz” (II saat)					*						*	*	
Harvard Universiteti (I saat)	*		*	*			*						
Harvard Universiteti (II saat)				*	*	*							
Ömrün mənası (I saat)			*			*		*					
Ömrün mənası (II saat)										*	*	*	

Qiymətləndirmədən düzgün istifadə ilə bağlı tövsiyələr

Təlim prosesində şagirdlərin irəliləyişlərinin müəyyənləşdirilməsi, fəaliyyətlərindəki geriliyin aradan qaldırılması və öyrənmə potensiallarının maksimum reallaşdırılması üçün formativ qiymətləndirmədən istifadə olunur. Formativ qiymətləndirmə təlim prosesinin ayrılmaz hissəsi olub, onun hər hansı bir mərhələsində şagirdlərin bilik və bacarıqlarının inkişaf səviyyəsini müəyyənləşdirməyə xidmət edir. Eyni zamanda təlim prosesinin gedişi və nəticələri haqqında informasiya əldə etməyə, şagirdlərin inkişaf dinamikasını izləməyə geniş şərait yaradır. Təlimin hər hansı mərhələsində şagirdin nəyə qabil olduğunu müəyyənləşdirməyə, onun gələcək inkişafı üçün zəruri qabaqlayıcı tədbirlər görməyə, sinfin ümumi fəaliyyətindəki müvəffəq və nöqsanlı cəhətləri aşkara çıxarmağa imkan verir.

Təhsilin hər hansı mərhələsinin sonu üçün müəyyənləşdirilmiş məzmun standartı müxtəlif mövzuların tədrisi zamanı təlim prosesinin hədəfinə çevrilir. Standartlar biliyin kateqoriyaları (deklorativ, prosedural, konseptual) və fəaliyyətin xüsusiyyətləri (bilmə, anlama, təbiiqetmə, təhlilətmə, dəyərləndirmə, yaratma) hissələrinə bölünür ki, bunlar da müəllimə təlim məqsədlərini və qiymətləndirmə meyarlarını müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, qiymətləndirmə üçün hazırlanmış meyarlar alt standartın tələbini aşmamalıdır. Məsələn, standartın fəaliyyət hissəsində olan “adlandırır” feili idraki taksonomiyanın bilmə, “izah edir”, “fərqləndirir” feilləri anlama, “cümələdə işlədir”, “nümayiş etdirir” isə təbiiqetmə mərhələsini əks etdirir. Alt standartda verilən fəaliyyətlər reallaşdırılarkən taksonomiyanın səviyyələri nəzərə alınmalı, təlim məqsədləri və qiymətləndirmə meyarları onlara uyğun müəyyənləşdirilməlidir. Formativ qiymətləndirmə meyarları dərstdə reallaşdırılması nəzərdə tutulmuş alt standart(lar)a əsasən müəyyən edilmiş təlim məqsədlərinə görə hazırlanır. Burada əsas məqsəd dərstdə reallaşdırılması nəzərdə tutulmuş alt standart(lar)ın hər bir şagird tərəfindən mənimsənilməsi istiqamətində hədəflərin dəqiq təyin edilməsidir.

Dərstdə reallaşdırılması nəzərdə tutulmuş alt standart(lar)a uyğun bilik və bacarıqlara nail olmaq üçün hər bir şagirdin fəaliyyəti stimullaşdırılmalı, daha yüksək səviyyəli alt standart(lar)ı mənimsəmələri üçün zəruri şərait yaradılmalıdır. Həç bir şagirdin tədris ili boyunca geri qalmasına imkan verilməməli, əksinə, hər birinin irəliləməsi diqqət mərkəzində olmalıdır.

Formativ qiymətləndirmə, ilk növbədə, şagirdlərdə stimulaşdırılmalıdır. Formativ qiymətləndirmənin xüsusiyyətlərinə görə, müəllim şagirdin səhvlərini deyil, nailiyyətlərini qeyd etməli, cəzadan çox dəstək verməyə çalışmalıdır. Bu zaman şagirdin səhv cavabına: “Sən düz demirsən” demək əvəzinə, “Bu maraqlı fikirdir, lakin sualımız başqadır”, “Bir daha cəht et, səndə alınacaq”, “Bir az da fikirləş, məqsədə yaxınsan” kimi həvəsləndirici fikirlərlə dəstək verməlidir. Belə olduqda şagirdin təlimə marağı artar, qiymətləndirmədə əks-əlaqə təmin olunar.

Formativ qiymətləndirmə şagird, valideyn və müəllimlər arasında ünsiyyət vasitəsidir. Ondən istifadə etməklə dərsi hər bir şagirdin təlim ehtiyaclarına uyğun qurmaq, şagirdlərin fərdi nailiyyətlərini izləmək, məqsədli və obyektiv özünüqiymətləndirmə fəaliyyətləri təşkil etmək mümkündür.

Formativ qiymətləndirməni təlim prosesində şagirdin fəaliyyətinin izlənməsi ilə müşahidə edilən monitoring də adlandırmaq olar. Bu qiymətləndirmə vasitəsilə müəyyən anlayışların mənimsənilməsi müşahidə edilir, ev tapşırıqları nəzərdən keçirilir və ya formal qiymətləndirmə tipindən istifadə edilir. Nəticədə şagirdin zəif və güclü tərəfləri aşkarlanır, fəaliyyətindəki çatışmazlıqlar öyrənilir, müvafiq tədbirlər gürülür.

Formativ qiymətləndirmə müəllim tərəfindən dərslər ili ərzində müntəzəm olaraq aparılır. Onun həyata keçirilməsi zamanı təlim məqsədlərinə əsasən hazırlanmış meyarlardan istifadə olunur.

Formativ qiymətləndirmədə, əsasən, rubriklərdən (qiymətləndirmə sxemlərindən) istifadə olunur. Rubrik – xüsusi növ qiymət şkalasıdır. Pedaqoji tədqiqatlarda onun aşağıda qeyd edilən bir sıra üstün cəhətləri müəyyənəşdirilmişdir.

Rubriklər:

- *qiymətləndirmənin daha ədalətli, obyektiv, etibarlı və ardıcıl olmasına imkan yaradır;*
- *şagirdlərdən nəyin tələb olunduğunu və təqdim ediləcək işin necə qiymətləndiriləcəyini aydın şəkildə göstərir və konkret meyarları müəyyən edir;*
- *şagird işinin keyfiyyətini qiymətləndirməklə təlim prosesində irəliləyişlərin dəyərləndirilməsi üçün məlumat bazası rolunu oynayır;*
- *təlimin keyfiyyəti ilə bağlı şagirdlərə, valideynlərə və ictimaiyyətə məlumat verilməsini təmin edir.*

Formativ qiymətləndirmədə 2 növ qiymətləndirmə sxemindən – holistik (sürətli qiymətləndirmə) və analitik (uzun müddət üçün nəzərdə tutulmuş qiymətləndirmə) istifadə olunur.

“Holistik” sözü latın mənşəlidir və mənası “bütöv”, “tam” deməkdir. Holistik qiymətləndirmə məqsədə görə müəyyən olunmuş bacarıqların ayrı-ayrılıqda qiymətləndirilməsi yolu ilə şagirdin inkişaf səviyyəsinin qısa zaman çərçivəsində ümumi şəkildə dəyərləndirilməsidir.

Tədqiqatlar göstərir ki, sual və çalışmanın qiymətləndirilməsi üçün nəzərdə tutulan meyarlar haqqında məlumatlı olduqda şagirdlər həm daha motivasiyalı və məqsədyönlü işləyir, həm də çalışmanın icrasına necə başlamaq haqqında daha düzgün qərar qəbul edirlər. Onların çalışmanın hansı meyarlara görə dəyərləndiriləcəyini əvvəlcədən bilməsi üçün holistik qiymətləndirmə meyarlarının tapşırıqlarla birlikdə təqdim edilməsi vacibdir.

Məsələn: Aşağıda şagirdlərin şifahi təqdimat bacarığının ümumi (holistik) qiymətləndirilməsi üçün meyar nümunəsi verilmişdir.

Meyarlar	Mükəmməl (5)	Yaxşı (4)	Kafi (3)	Qeyri-kafi (2)
Dinləyici ilə göz təması qurur.	Göz təması qurur.	Əsasən göz təması qurur.	Bəzən göz təması qurur.	Nadir hallarda göz təması qurur və ya heç qurmur.
Anlaşıqlı tonda danışır.	Səs tonu hər vaxt uyğundur.	Səs tonu, ümumiyyətlə, uyğundur.	Səs tonu bəzən uyğundur.	Səs tonu uyğun deyil.
	Xülasə tamamilə doğrudur.	Xülasədə bir və ya iki səhv var.	Xülasədə bəzi səhvlər var.	Xülasədə çox səhvlər var.

Analitik qiymətləndirmə şagirdlər üçün nəzərdə tutulmuş müəyyən bacarıqların uzun müddət ərzində ardıcıl izlənilməsi və qiymətləndirilməsi deməkdir. Analitik qiymətləndirmə, əsasən, sorğular və testlər vasitəsilə aparılır və bu zaman, adətən, 1–5 ballıq şkaladan istifadə edilir. Şagirdin fəaliyyətini ardıcıl qiymətləndirməklə onun nailiyyətləri haqqında daha ətraflı informasiya əldə olunur. Bu qiymətləndirmə çox vaxt tələb edir və müəyyənləşdirilmiş bacarıqlar əsasında aparılır.

Analitik qiymətləndirmə meyarları dərsin müxtəlif mərhələlərində axtarılan cavabları qiymətləndirmək üçün çox faydalıdır.

Məsələn: Aşağıda şagirdlərin tədqiqatçılıq bacarığının analitik qiymətləndirilməsi üçün rubrik nümunəsi verilmişdir.

Meyarlar	Bal		
	1	2	3
Mənbələrin sayı	Əldə edilən mənbələr qeyri-kafidir.	Əldə edilən mənbələr qismən kafidir.	Əldə edilən mənbələr kafidir.
Tarixi doğruluq	Çoxlu səhv var.	Səhvlər azdır.	Səhv yoxdur.
Təqdimat quruluşu	Məlumatların təqdimatı axıcı və təsirli deyil.	Məlumatların təqdimatı qismən axıcı və təsirlidir.	Məlumatların təqdimatı kifayət qədər axıcı və təsirlidir.
Tərcümeyi-hal	Mənbələrdən istifadə çox zəifdir.	Mənbələrin çoxundan yaxşı istifadə edilib.	Bütün mənbələrdən yaxşı istifadə edilib.

Beləliklə, aparılmış təhlil və ümumiləşdirmələrdən belə qənaətə gəlmək olar ki, formativ qiymətləndirmə öyrənmə prosesinin qiymətləndirilməsidir. Müəllimlər formativ qiymətləndirmə vasitəsilə şagirdlərin dərstdə əldə etdiyi irəliləyişlər barədə məlumat toplayır və onlardan özlərinin də, şagirdlərin də təlim fəaliyyətini nizamlamaq, təkmilləşdirmək üçün istifadə edirlər.

Summativ qiymətləndirmədən təlimat dövrü, adətən, müəyyən layihə, bölmə, kurs, semestr, proqram və dərs ilinin sonunda tələbənin təlimini, əldə etdiyi bacarığı, akademik nailiyyətini qiymətləndirmək üçün istifadə edilir. Ümumiyyətlə, summativ qiymətləndirmənin 3 əsas xüsusiyyəti müəyyən olunur:

- Test, tapşırıq və ya layihələr tələbənin öyrənilməsi gözlənilən tələbləri müəyyən etmək üçün nəzərdə tutulur. Summativ qiymətləndirmə xüsusi təlimat müddətinin sonunda verilir, buna görə də o, ümumiyyətlə, diaqnostikdən daha çox qiymətləndiricidir. Müvafiq təlim prosesi və nailiyyəti müəyyən etməkdə, təhsil proqramlarının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsində, inkişafı məqsədlərə doğru tərəqqini ölçməkdə və ya digər mümkün proqramlar arasında kursun müəyyənləşməsi qərarının verilməsində ondan istifadə olunur.

Summativ qiymətləndirmə, əsasən, formativ qiymətləndirmə ilə müqayisə olunur; təlimçi ondan təlimatı təkmilləşdirmək və şagird təlimi haqqında ətraflı məlumat toplamaq üçün istifadə edə bilər. Başqa sözlə, formativ qiymətləndirmə öyrənmək üçün, summativ qiymətləndirmə isə öyrəniləni bildirir. Qiymətləndirmə mütəxəssisi Paul Bləkin qeyd etdiyi kimi: “Aşpazın şorbanın dadına baxması formativ qiymətləndirmədir. Müştərinin şorbanı dadması isə summativ qiymətləndirmədir”.

Qiymətləndirmənin dəqiq və ədalətli aparılması onun pedaqoji təsirini artıran amillərdən biridir. Qiymətin yersiz artırılması, liberallıq şagirdi arxayınlaşdırdığı, hazırlıq səviyyəsini aşağı saldığı kimi, azaldılması, ondan cəzalandırma vasitəsi kimi istifadə edilməsi də təlimə marağı zəiflədir, müəllimin ədalətsizliyinə qarşı narazılıq hissi yaradır.

Bilik, bacarıq və vərdişlərin yoxlanması və qiymətləndirilməsində bütün şagirdlərin əhatə olunması, hər birinin hazırlığının müntəzəm aşkara çıxarılması son dərəcə vacibdir. Məlum olduğu üzrə, yoxlama şifahi və yazılı ola bilər. Yazılı yoxlama işləri sinifdəki bütün şagirdlərin biliyi haqqında hökm verməyə imkan yaradır. Şifahi sorğu isə çox vaxt tələb edir. Həm də şifahi sorğu prosesində ilk cavab verəndən başqa hamı təsirə qapılır, eşidilənləri təkrarlayır.

Adətən, ən yaxşı müəllimin sinfində şagirdlərin hər biri vaxtaşırı sorğuda iştirak edir və müvafiq qiymət alır. Əvvəlki ənənəvi təlim prosesində müəllim hər dərsdə ən çox 3-4 şagirdlə işləyir və onların hazırlıq səviyyəsini öyrənə bilirdi. Amma materialın hər bir şagird tərəfindən necə mənimsəndiyini görə bilmirdi. Ona görə də indi yoxlama məqsədilə əks-əlaqədən geniş istifadə edilir.

Qiymətləndirmə müxtəlif üsul və vasitələrin seçilməsi, tətbiqi ilə müşayiət olunan prosesdir. Vasitələrin hazırlanması planlaşdırılmış proses olmalıdır. Bu zaman aşağıdakı prinsiplərə riayət edilir:

- *Seçilmiş üsul və vasitənin məqsəduyğun olması;*
- *Hazırlanan materialların keyfiyyətə müvafiq və etibarlı olması;*
- *Qiymətləndirmə zamanı şəffaflığın, ədalətliliyin və əməkdaşlığın gözlənilməsi;*
- *Qiymətləndirmə nəticələrinin inkişafetdirici rolunun təmin olunması.*

Qiymətləndirmə üçün seçilmiş sual və tapşırıqlar müxtəlif məzmununda olduğu kimi, formaca da rəngarəng olmalıdır. Müxtəlif sual tiplərinin işlənməsi imtahan prosesini və nəticələri daha uğurlu etmək üçün vacibdir. Ən çox istifadə olunan sual tipləri aşağıdakılardır:

- Çoxseçimli qruplaşdırma;
- Düz/səhv;
- Sıralama;
- Standart çoxseçimli;
- Uzlaşdırma;
- Ən yaxşı cavab.

Çoxseçimli suallardan istifadə edilən zaman məzmunu dair seçimlər etmək daha asan olur. Yüksək etibarlılıq və səmərəlilik bu tipin əsas göstəriciləridir. Bu tapşırıqların obyektiv və ölçüləbilən olması onu daha çox seçilən edir. Mexaniki qiymətləndirmə aparmaq üçün bir çox sualı eyni vaxtda soruşmaq yaxşı şərait yaradır. Etibarlılığı yüksəkdir. Hazırlanması uzun zaman və peşəkarlıq tələb edir. Qiymətləndirilməsi üçün isə uzun zaman gerek deyil və asandır. Cavabın qiymətləndirilməsində obyektivlik təmin olunur. Tapşırığın çətinlik dərəcəsini təyin etmək çətin deyil.

Şifahi cavabların qiymətləndirilməsi

Şifahi sorğu bilik, bacarıq və vərdişlərin hesaba alınmasının mühüm qaydasıdır. Şifahi cavablar qiymətləndirilərkən aşağıdakı meyarlar diqqət mərkəzinə qoyulur: 1) cavabın tamlığı və düzgünlüyü; 2) ifadə olunan biliklərin mənimsənilməsinin şüurluluq dərəcəsi; 3) ifadənin ardıcılığı və nitq mədəniyyəti.

Şagirdin tam cavabı müəllimin verdiyi mövzuda rabitəli çıxış təsəvvürü verməli və öyrənilmiş materialın onlar tərəfindən şüurlu mənimsənilməsini bildirməlidir. Cavabı (qaydanı, tərifini) öz misalları ilə təsdiq etmək, müəllimin tapşırığı əsasında mətnə bu və ya digər qrammatik kateqoriyanı (cümlə üzvləri, nitq hissələri, sözün hissələri, hal, cins, şəxs və s.) dərk etmək, müəyyən qaydaya aid sözü tapmaq, onların yazılışını izah etmək, praktik çalışmaları müstəqil yerinə yetirmək bacarığı nəzərə alınmalıdır.

Şagirdlərin nitqinin formalaşmasının ilkin mərhələsində onların şifahi cavabları sübutlu, kifayət qədər müstəqil və nitq tərtibi cəhətdən – fikrin ifadə olunmasının ardıcılığının gözlənilməsi, sözlərin işlənməsində, cümlələrin və söz birləşmələrinin qurulmasında ədəbi dil normalarının pozulmaması – təmin edilməlidir. Şifahi nitq bacarıqlarının səviyyələndirilməsini aşağıdakı cədvəldə müşahidə etmək mümkündür:

Səviyyə	Şifahi nitq bacarıqları
IV	<i>Tam və düzgün cavab verir; Materialı şüurlu mənimsəyib; Cavabı öz misalları ilə təsdiq edir; Mətnə öyrənilmiş qrammatik kateqoriyaları dərk edir; Sözlərin yazılışını və durğu işarələrinin işlənməsini izah edir; Rabitəli, ardıcıl, nitq qüsurları olmadan cavab verir.</i>
III	<i>Cavabın nitq cəhətdən tərtibində səhvlərə yol vermir; Qaydanı misallarla təsdiq edir; Mətn üzərində işdə səhvlərə yol verir; Sözlərin və cümlələrin tələffüzündə 1-2 qeyri-dəqiqliyə yol verir; Səhvləri müstəqil və ya müəllimin köməyi ilə asanlıqla düzəldir.</i>
II	<i>Yönəldici suallara yarımçıq cavab verir; Qaydanı öz misalları ilə müstəqil təsdiq etməkdə çətinlik çəkir; Mətnlə iş zamanı səhvlər buraxır; Materialı rabitəsiz, bir qədər qeyri-ardıcıl ifadə edir; Sözlərin, söz birləşmələrinin, cümlələrin işlədilməsində qeyri-dəqiqliklərə yol verir.</i>
I	<i>Öyrənilmiş materialın mahiyyətini bilmir; Qaydanın, tərifin formalaşdırılmasında mənanı təhrif edən səhvlərə yol verir; Sözlərin və cümlələrin tələffüzündə səhvlər buraxır, onları hətta müəllimin yönəldici suallarının köməyi ilə də düzəldə bilmir; Nitqi qeyri-ardıcıl və nöqsanlıdır.</i>

Yazı işlərinin qiymətləndirilməsi meyarları

Şagirdlər hansısa mövzuda esse yazırlarsa, müəllim bu məqsədlə aşağıda verilən nümunəyə uyğun olaraq qabaqcadan qiymətləndirmə dərəcələri hazırlaya bilər.

Yazı işinin qiymətləndirmə dərəcələri

IV səviyyəni almaq üçün yazı müəllifi:

- *Orijinal fikir söyləməlidir;*
- *Öz fikrini yaxşı əsaslandırmalıdır;*
- *Əsas əks-dəlilləri nəzərə almalıdır;*
- *Yazının giriş, əsas hissə və nəticədən ibarət planını tərtib etməlidir;*
- *Yazının üslubi və orfoqrafik cəhətdən savadlı olmasına diqqət etməlidir.*

III səviyyə o zaman verilir ki, yazı müəllifi:

- *Orijinal fikir söyləmiş olsun;*
- *Öz fikrini yaxşı əsaslandırсын;*
- *Yazının giriş, əsas hissə və nəticədən ibarət planını tərtib etsin;*
- *Yazı işini aydın dildə, səhsiz yazsın.*

II səviyyəni almaq üçün yazı müəllifi:

- *Dəqiq ifadə olunmuş fikir söyləməlidir;*
- *Yazının giriş, əsas hissə və nəticəsi bilinməlidir.*

I səviyyə alan yazı müəllifi:

- *Öz fikrini ifadə etməyi bacarmır.*

Yazılı tapşırıqların yoxlanması ilə bağlı tövsiyələr

Yazılar janrına görə müxtəlifdirlər. Nəqli xarakterli yazılarda şagirdlər baş verən hadisələri, faktları bir-birinin ardınca sadalayır. Təsvir xarakterli yazılar predmetin təsvirindən ibarət olur. Bu tip mətnlərlə şagirdlərin müəyyən təbiət hadisələrini, mənzərənin təsvirini öz sözləri ilə vermələrinə nail olmaq mümkündür. Bəzən təsvir xarakterli yazıda iki əşyanın, hadisənin və mənzərənin müqayisə əsasında ifadəsi uşaqların yaradıcı fəallığını artırır. Mühakimə xarakterli yazılar şagirdlərin məntiqi təfəkkürünü inkişaf etdirir. Onlar bildikləri və həyat təcrübələri əsasında sadə mühakimə yürüdür, öz nöqteyi-nəzərlərini müdafiə edirlər. Şagirdlərin ümumi inkişafının təmin olunmasında mühakimə xarakterli yazılar böyük rol oynayır.

Yazılı tapşırıq üçün materiallar müxtəlif mənbələrdən əldə edilə bilər. Bu mənbələr aşağıdakılardır:

- a) şəkillər;
- b) bədii film, diafilm;
- c) tamaşalar;
- d) ətraf aləm və təbiət üzərində müşahidə;
- e) uşaqların şəxsi həyat təcrübələri;
- e) dərslərdən oxunmuş materiallar;
- ə) müəllimin nəqli;
- f) müxtəlif mənbələrdən toplanmış materialların birləşdirilməsi.

Yazı işlərinin yoxlanması xüsusi bacarıq tələb edir. Şagirdlərin yazılarındakı səhvləri aşkara çıxarmaq, onların xarakterini, başvermə səbəblərini müəyyənləşdirib qruplaşdırmaq və aradan qaldırmaq son dərəcə vacibdir. Orfoqrafik səhvlərin aradan qaldırılması üzrə işin təşkilindən əvvəl buraxılan səhvlərin xarakterini, səhvə yol vermənin səbəbini araşdırmaq, hər bir şagirdin hansı çətinlik qarşısında qaldığını, hansı

səhvlərin daha davamlı olduğunu və bunlarla əlaqədar olaraq gələcəkdə işi hansı istiqmətdə aparmaq lazım gəldiyini müəyyənləşdirmək lazımdır.

Səhvlər aşağıdakı kimi qruplaşdırılmalıdır:

- a) orfoqrafik səhvlər;
- b) leksik səhvlər;
- c) durğu işarələri səhvləri;
- ç) üslub səhvləri;
- d) məzmun səhvləri.

Orfoqrafik səhvlər geniş mənada orfoqrafik səhvlərin bütün növlərini əhatə edir. Dar mənada orfoqrafik səhvlər, əsasən, qrammatik-orfoqrafik qaydanın pozulması nəticəsində baş verir. Çox vaxt şagirdlər sözün səslənməsi ilə yazılışı arasındakı münasibəti düzgün müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkirlər. Görmə qavrayışları yazdıqları sözü bütöv əhatə edə bilmədiyindən qrafik səhvlərə yol verirlər. Orfoqrafik səhvlərin aşağıdakı növləri məlumdur:

- *Sözlərin orfoepik normanın təsiri ilə ədəbi tələffüzə əsasən yazılması. Maskva, dosluq, dəfdər və s.*

Bu qəbildən olan səhvlər iki növə ayrılır:

- 1. Söz kökündə: tükən, dosluq, məhlə, yarsı və s.
- 2. Şəkilçilərdə: verdiz, gələcəm, sənnən və s.

- *Yanlış tələffüzün təsiri ilə meydana çıxan səhvlər: ağşam, məşşur, təcürbə və s.*

Yerli şivə səhvləri də bu qrupa daxildir: gəldün, kinova, alson və s. (morfoloji səhvlər), səyi (səni), məyi (məni) və s. (fonetik-morfoloji səhvlər).

- *Bənzətmə üzrə buraxılan səhvlər: xətt, çevir, altı, isti sözlərinin təsiri ilə xəttkeş, altımiş, istindi və s.*

- *Hərflərin buraxılması: çraq, sorşur, qaplar, çalışırdı və s. Belə səhvlərin bir qismi şagirdlərin görmə qavrayışının zəifliyindən irəli gəlir. Bu zaman yazı prosesi avtomatlaşdığından bəzən qaydanı lap yaxşı bilənlər də səhvə yol verirlər.*

- *Hərflərin buraxılması: hüsnüxət, höccət, ayid, radiyo, xəriyət və s.*

- *Hərflərin hecaların yerdəyişməsi: doğurdan, təcürbə, görsət, vazqal, taski və s. Belə metateza hadisəsi daha çox yerli şivə xüsusiyyəti ilə bağlı olur.*

- *Bir hərfin başqası ilə əvəz olunması. Bu səhvlər bir neçə cürdür: yanlış tələffüzdən irəli gələn səhvlər: ökiz, pəndir, masın və s.*

- *Bəzi hərflərin dərk edilməməsi üzündən: küənəş, guman, qarandaş, gələm (qələm) və s.*

- *Mexaniki qrafik səhvlər: ələk (əmək), tapaq (papaq), xama (xana) və s. Belə yazılar kalligrafiya qaydalarının gözlənilməməsi ilə əlaqədardır.*

Bunlardan əlavə, sözlərin bitişik, defislə, xüsusi isimlərin böyük hərflərlə yazılması, sətirdən-sətrə keçirmə və s. kimi orfoqrafik səhvlər də məlumdur.

Səhvlərin müəllim tərəfindən düzəldilməsi və təsnifi şagirdlərin biliyini yoxlamağa və qiymətləndirməyə imkan verir, onların diqqətini səhvlərə qarşı fəal, şüurlu mübarizəyə yönəldir, gələcək fəaliyyətin istiqamətini müəyyənləşdirməyə imkan yaradır.

Xarakterindən və başvermə səbəblərindən asılı olaraq şagirdlərin buraxdıqları səhvlərin onların düzəldilməsi yolları da müxtəlif olur. Diqqətsizlik üzündən buraxılan səhvlərin altından xətt çəkmək kifayətdirsə, qrammatik qaydanı bilməməkdən irəli gələn səhvi düzəldərkən haşiyədə həmin qaydanı xatırladan qeyd vermək, dialektimizin üzərində ədəbi dilə uyğun düzəliş aparmaq lazımdır.

Səhvlərin hesaba alınması. Şagirdlərin buraxdıqları orfoqrafik səhvlərin hesaba alınması təlimin hər hansı mərhələsində sinfin və hər bir şagirdin savadı haqqında fikir yürütməyə, müvəffəqiyyəti artırmaq üçün şagirdlərlə fərdi iş aparmağa imkan verir. Orfoqrafik səhvləri təsnif edib hesaba almaq təlimin gedişinə nəzarətin mühüm vasitələrindən biri olmaqla, həm də müəllimin istifadə edəcəyi yolları, çalışma növlərini müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Səhvlərin hesaba alınması şagirdlərin dəftərlərinin axıncı səhifəsində, bu işə həsr olunmuş xüsusi dəftərdə və böyük cədvəldə aparıla bilər. Səhvlərin hesabı ayrıca dəftərdə aparılarkən hər şagirdə bir səhifə ayrılır. Səhifənin başında şagirdin soyadı və adı yazılır, aşağıda isə hər dəfə yazının növü, aparıldığı tarix, daha sonra şagirdin buraxdığı xarakterik səhvlər qeyd edilir. Səhvlər çox olduqda fonetik və qrammatik hadisələri ayrıca qruplaşdırmaq məsləhət görülür.

Səhvlərin cədvəldə hesaba alınması işi asanlaşdırır və əyaniləşdirir. Cədvəlin birinci qrafasında şagirdlərin siyahısı yazılır, hər şagirdin qarşısında onun yol verdiyi xarakterik səhvlər qeyd olunur. Hər bir şaquli qrafa bir yazının mənzərəsini, üfüqi qrafa isə bir şagirdin inkişaf dinamikasını müəyyənləşdirməyə imkan verir. Müəllim hər bir şagirdin pillə-pillə necə addımladığını, dərstdən dərse keçmiş səhvlərini necə aradan qaldırdığını izləyir, həmçinin sinfin səviyyəsinə nəzarət edə bilər. Bu cədvəl yalnız orfoqrafik savadlılıq haqqında deyil, bütövlükdə dilin mənimsənmə dərəcəsi ilə bağlı da mühakimə yürütməyə şərait yaradır.

Azərbaycan dilinin orfoqrafiya normaları

1. Azərbaycan mənşəli sözlərin yazılışı

1.1. Azərbaycan dilinin lüğət tərkibindəki Azərbaycan mənşəli sözlər, əsasən, tələffüz edildiyi kimi yazılır: addım, dəniz, gəlin, günəş, qoşun, oğul, qaranquş və s.

1.2. Son səsi [x], bəzən də [ğ] kimi tələffüz olunan Azərbaycan mənşəli sözlər q hərfi ilə yazılır: ayaq, barmaq, bulaq, dayanacaq, qatıq, qonaq, qorxaq və s. Bu qəbildən olan sözlərə saitlə başlanan şəkilçi qoşulduqda q~ğ əvəzlənməsi baş verir: otağa, bulağın, qonağımız və s.

1.3. Son səsi [x'] kimi tələffüz olunan çoxhecalı Azərbaycan mənşəli sözlər k hərfi ilə yazılır: bilək, birlik, külək, ürək, üzərlik, üzük və s. Bu qəbildən olan sözlərə saitlə başlanan şəkilçi qoşulduqda k~y əvəzlənməsi baş verir: biləyi, birliyimiz, ürəyim, üzüyün və s.

Qeyd. Son səsi [k] kimi tələffüz olunan alınma sözlərə saitlə başlanan şəkilçi qoşulduqda heç bir dəyişiklik baş vermir: əmlak – əmlaka, iştirak – iştirakımız, şərik – şəriki və s.

1.4. Son səsi [t], bəzən də [d] kimi tələffüz olunan çoxhecalı Azərbaycan mənşəli sözlər d hərfi ilə yazılır: bulud, palıd, söyüd və s.

1.5. Son səsi [ç], bəzən də [c] kimi tələffüz olunan sözlər c hərfi ilə yazılır: qılnc, ülgüc, kərpic və s.

2. Alınma sözlərdə saitlərin yazılışı

2.1. Tərkibində o hərfi olan alınma sözlər [a] və ya [o] ilə tələffüz edilməsindən asılı olmayaraq, o ilə yazılır: avtomat, kollec, kollektiv, laborant, Moskva, motor, obyekt, Odessa, poema, poeziya, problem, professor, solist, velosiped və s.

2.2. İkinci hecasındakı saiti [i], bəzən də [ü] kimi tələffüz olunan ərəb mənşəli sözlər tarixi-ənənəvi prinsipə əsasən i ilə yazılır: külli, müdir, müdrik, müflis, müxbir, müxlis, münbit, münsif, mürid, mürşid, müsibət və s.

Qeyd. Mühüm, müşkül və üfük sözlərindəki ikinci heca ü hərfi ilə yazılır.

2.3. Mənbə dildə [u] saitli alınma sözlər ü hərfi ilə yazılır: bülleten, büro, jüri, karbürator, kompüter, paraşüt, süjet, şlüz və s.

2.4. Mənbə dildə a hərfi ilə bitən alınma sözlər iki cür yazılır:

2.4.1. aksiom, anket, aptek, atmosfer, diaqram, diaspor, fabrik, fonem, kaset, kayut, konfet, kontor, qəzet, qrafem, qravür, leksem, lent, maşın, perspektiv, planet, proqram, pyes, reklam, rezin, sistem, sistern, sitat, teorem, vitrin və s. kimi sözlərin sonunda a hərfi yazılır;

Mənbə dildə tərkibində qoşa *b*, *p*, *n* və *m* samitləri olan aşağıdakı sözlərin sonunda a ilə yanaşı, qoşa samitlərdən biri də atılır: abreviatur, qrup, ton, diaqram, stenoqram və s.

2.4.2. botanika, doktrina, forma, kamera, qrammatika, norma, poetika, poeziya, respublika, taktika və s. kimi sözlərin sonunda a yazılır.

2.5. Mənbə dildə birhecalı sözlər iki cür yazılır:

2.5.1. iki saitlə yazılanlar: cisim, eyib, ətir, feil, fəsil, fikir, heyif, isim, izin, qəbir, qədir, qisim, meyl, nəsil, ömür, səbir, sətir, sinif, şeir, şəkil, zəhin və s.;

2.5.2. bir saitlə yazılanlar: cəbr, əmr, həbs, həsr, hökm, hüsn, hüzn, kəsir, qəbz, qəhr, qəsir, nəbz, nəfs, nəsr, seyr, sədr, üzr, üzv, zülm və s.

3. Alınma sözlərdə samitlərin yazılışı

3.1. Rus dilində tərkibində ı hərfi olan alınma sözlərin yazılışında aşağıdakı qaydalar əsas götürülür:

3.1.1. ümumi isimlər s hərfi ilə yazılır: aseton, dosent, konsert, lisey, kulminasiya, aksiya, sement, sirk və s.;

Qeyd. Metso, vitse morfemləri və blits, ratsiya və s. sözlər istisnadır.

3.1.2. xüsusi isimlərdə sözün əvvəlində s (Setkin, Siolkovski və s.), sözün ortasında və axırında isə ts (Motsart, Muromets, Vorontsov və s.) yazılır.

3.2. Rus dilində tərkibində ıı hərfi olan alınma sözlərin yazılışında aşağıdakı qaydalar əsas götürülür:

3.2.1. sözün əvvəlində və sonunda işlənən ıı hərfi əvəzinə ş yazılır: Şedrin, Şerba, Şors, borş və s.;

3.2.2. ortasında ıı hərfi olan sözlər qoşa ş ilə yazılır: meşşan, Vereşşagin və s.

3.3. H samiti ilə başlanan alınma sözlər h ilə yazılır: Haaqa, Hamburq, harmoniya, Havana, Hegel, hektar, Heyne, hidrogen, hippodrom, hospital, humanizm və s.

3.4. Birinci və ikinci hecasındakı samiti həm [m], həm də [n] kimi tələffüz olunan alınma sözlər n ilə yazılır: anbar, günbəz, İstanbul, qənbər, sünbül, şənbə, tənbel, zanbaq, zənbil və s.

3.5. -iy, -skiy ilə bitən xüsusi isimlərin sonundakı y yazılır: Qordlevski, Qorki, Mayakovski, Yaroslavski və s.

3.6. Kimyəvi element adları əslinə uyğun olaraq yazılır: kalium, maqnezium, natrium və s.

3.7. Əsli [c] samitli alınma sözlər c ilə də yazılır: Cek London, cemper, Siciliya və s.

3.8. Əsli [q] samitli alınma sözlər incə saitli hecalarda g ilə yazılır: biologiya, dialektologiya, general, genezis, geologiya, gigiyena, etimologiya, gitara və s.

3.9. Əsli w samitli alınma sözlər v hərfi ilə yazılır: veb-sayt, Vilyam, vörd və s.

3.10. Son səsi [k'] kimi tələffüz olunan bir qrup alınma sözlər q hərfi ilə yazılır: filoloq, ittifaq, müstəntiq, natiq, şəfəq, üfük, vərəq və s. Bu qəbildən olan sözlərin sonuna saitlə başlanan şəkilçi qoşulduqda, yazıda heç bir dəyişiklik baş vermir: filoloqa, şəfəqi, üfüqə və s.

4. Qoşasaitli və qoşasamitli sözlərin yazılışı

4.1. Kökündə eynicinsli qoşa və müxtəlifcinsli sait işlənən alınma sözlər qoşa saitlə yazılır: ailə, bədii, camaat, əcaib, əmtəə, ideal, maaş, müalicə, okean, saat, stadion, zəif və s.

4.2. Hecalarından biri [p] samiti ilə bitən, sonrakı hecasının ilk samiti [b] kimi tələffüz olunan sözlər qoşa p ilə yazılır: guppultu, hoppanmaq, şappıltı, tappıltı, toppuz və s.

4.3. Hecalarından biri [k] samiti ilə bitən, sonrakı hecasının ilk samiti [g] kimi tələffüz olunan sözlər qoşa k ilə yazılır: mürəkkəb, mütəkkə, səkkiz və s.

4.4. Hecalarından biri [t] samiti ilə bitən, sonrakı hecasının ilk samiti [d] kimi tələffüz olunan sözlər qoşa t ilə yazılır: əlbəttə, hətta, Səttar və s.

4.5. Hecalarından biri [k'] samiti ilə bitən, sonrakı hecasının ilk samiti [q] kimi tələffüz olunan sözlər qoşa q ilə yazılır: diqqət, doqquz, nəqqaş, saqqal və s.

4.6. Mənbə dildə tərkibində qq, ll, mm, pp, tt samitləri olan Avropa mənşəli aşağıdakı alınma sözlər (apellyasiya, attestasiya və akkreditasiya sözləri istisnadır) bir samitlə yazılır: aqlütinativ, paralel, teleqram, aparat, apelyasiya, vat və s.[1]

4.7. Təkhecalı sözlərin sonunda qoşa samitin hər ikisi yazılır: fənn, haqq, hiss, xətt, küll, rədd, sirr, zənn, zidd və s.

Belə sözlərə samitlə başlanan şəkilçi artırıldıqda, qoşa samitlərdən biri düşür: fənn – fənlər, haqq – haqsız, xətt – xətdən, sirr – sirlər və s.

Qeyd. Hiss və küll sözləri istisnadır. Hiss sözünə yalnız –siz şəkilçisi artırıldıqda, kökdəki s samitlərindən biri ixtisar olunur.

4.8. Mənbə dildə qoşa samitlə bitən iki və ya çoxhecalı sözlər bir samitlə yazılır: hüsxnət, kilovat, mühüm, rəsmxət və s.

4.9. Söz ortasında qoşa s samiti olan aşağıdakı alınma sözlər bir s ilə yazılır: aksesuar, kaset, masaj, pasaj, şose.

4.10. Söz sonunda qoşa s samitli aşağıdakı alınma sözlər bir s ilə yazılır: ekspres, konqres, kros, bras, stres və s.[2]

Qeyd. Press (mətbuat) sözü istisnadır.

5. Şəkilçilərin yazılışı

5.1. Tərkibində a-, anti-, ba-, bi-, na-, pre- ön şəkilçiləri olan sözlər bitişik yazılır: anormal, antivirus, bəməzə, bisavad, nalayiq, prepozisiya və s.

Qeyd. Anti şəkilçisindən sonra xüsusi isim gəldikdə, defis işarəsi qoyulur: Anti-Azərbaycan, Anti-Rusiya və s.

5.2. Sözdüzəldici şəkilçilər aşağıdakı üç qaydaya əsasən yazılır:

5.2.1. ahəng qanununa tabe olmayan və bir cür yazılan şəkilçilər:

-i şəkilçisi: samitlə bitən sözlərdə -i; cənubi, daxili, elmi, həyatı, Naxçıvani, şimalı, Şirvani, tarixi və s; saitlə bitən sözlərdə isə şəkilçinin əvvəlinə v samiti artırılır: ailəvi, dairəvi, Gəncəvi, kütləvi və s.;

- vari şəkilçisi: buynuzvari, qalxanvari, üzükvari, yüngülvari və s.;
- keş şəkilçisi: qayğıkeş, zəhmətkeş, cəfəkeş;
- daş şəkilçisi: yoldaş, əməkdaş, yurddaş, soydaş;
- stan şəkilçisi: samitlə bitən sözlərdə şəkilçinin əvvəlinə ahəng qanununa uyğun olaraq ı, i, u, ü saitlərindən biri artırılır: Dağıstan, Türkmənistan, Monqolustan, Türküstan; saitlə bitən sözlərdə isə şəkilçi olduğu kimi qalır: Gürcüstan;
- gil şəkilçisi: bacımgil, xalamgil, Əhmədgil və s.;
- zadə şəkilçisi: xanzadə, bəyzadə, Axundzadə və s.;

5.2.2. iki cür yazılan şəkilçilər:

kar samitlə bitən sözlərdə: -qan, -kən; cingiltili samitlə bitən sözlərdə -ğan, -gən şəkilçisi: çalışqan, yapısqan, döyüşkən, sürüşkən, deyingən və s.;

-ağan, -əyən şəkilçisi: qaçağan, güləyən, küsəyən və s.;

5.2.3. dörd cür yazılan şəkilçilər:

-kı, -ki, -ku, -kü şəkilçisi: axşamkı, bildirki, səhərki, gündüzkü və s.;

sifət və isim düzəldən -ı, -i, -u, -ü şəkilçisi: darçını, badımcanı, narıncı, çərkəzi, armudu, gümüşü və s.;

saitlə bitən sözlərdə bu şəkilçinin əvvəlinə y samiti artırılır: bənövşəyi, buğdayı, xurmayı, sürməyi və s.

5.3. Feil köklərindən isim və sifət düzəldən şəkilçilər:

5.3.1. kar samitlə bitən sözlərdə:

-qı, -ki, -qu, -kü şəkilçisi: asqı, seçki, pusqu, sürtkü və s.;

-qın, -kin, -qun, -kün şəkilçisi: satqın, bitkin, tutqun, ötkün və s.;

5.3.2. cingiltili samitlə bitən sözlərdə:

-ğı, -gi, -ğu -gü şəkilçisi: çalğı, vergi, vurğu, bölgü və s.;

-ğın, -gin, -ğun, -gün şəkilçisi: qırğın, əzgin, yorğun, süzgün və s.

5.4. Rəqəmlə yazılan miqdar saylarına mənsubiyyət və hal şəkilçiləri əlavə edildikdə, şəkilçidən əvvəl defis qoyulur: 2-yə, 3-də, 5-i, 6-nın, 17-si, 20-dən. Rəqəmlərdən sonra ahəng qanununa görə sıra sayının şəkilçisi ixtisarla (-cı, -ci, -cu, -cü) yazılır: 2-ci, 3-cü, 6-cı, 10-cu.

5.5. Roma rəqəmlərindən sonra şəkilçi yazılmaz: beşinci – V, onuncu – X və s.

6. Mürəkkəb sözlərin yazılışı

6.1. Aşağıdakı hallarda sözlər bitişik yazılır:

6.1.1. bir vurğu ilə deyilən müxtəlifmənalı sözlər: arabir, balacaboy, beşillik, beşmərtəbəli, bugünkü, dilucu, əmioğlu, bacıoğlu, xalaoğlu, güləruz, günəbaxan, hərgəcəki, köhnəfikirli, qalxanabənzər, qanunvericilik, qarasaçlı, qurultayqabağı, müxtəliflərəfli, özbaşnalıq, soyuqqanlı, ucdantutma, ümumbəşəri, yenifikirli və s.;

6.1.2. eyni feil kökünün təkrarı və a, ə, ha bitişdiriciləri vasitəsilə yaranan mürəkkəb isimlər: qaçaqaç, kəsəkəs, gəlhagəl, tutatut, vurhavur və s.;

Qeyd. Sözü kökü kar samitlə bitdikdə, ahəng qanununa görə a, ə, cingiltili samitlə bitdikdə isə ha bitşiricisi yazılır. Gethaget sözü istisnadır.

6.1.3. eyni sözü təkrarı və ba, bə bitşiriciləri vasitəsilə yaranan mürəkkəb zərflər: addımbaaddım, aybaay, günbəgün, ilbəil və s.

6.2. Tərkibində aero-, aqro-, audio-, avia-, avto-, ekzo-, endo-, elektro-, foto-, makro-, mikro-, mini-, mono-, multi-, nano-, neo-, oksi-, oliqo-, paleo-, para-, post-, proto-, psevdo-, psixo-, stereo-, super-, tele-, termo-, trans-, ultra-, ümum- morfemləri olan mürəkkəb sözlər bitişik yazılır: aeroklub, aqromüxtəliflik, audioəlaqə, aviasalon, avtopark, endoplazma, mikrocərrahiyyə, elektromaqnit, fotoçəkiliş, miniavtobus, monopredikativ, monokristal, multimilyonçu, nanotexnologiya, nanohissəcik, neofaşizm, neorealizm, oksitetrasiklin, oliqofreniya, paleoxəritə, paramaqnetizm, postsovet, psixonevroloji, postmodernizm, prototürk, stereotəsvir, superdövlət, supermarket, teletəməşə, termoəcar, transmilli, ultrasəs, ümumbəşəri və s.

Qeyd. Bu morfemlərin bəziləri xüsusi isimlərə qoşulduqda, defislə yazılır: trans-Asiya, trans-Avropa, trans-Avrasiya, trans-Qafqaz, paleo-Azərbaycan, proto-Azərbaycan, ümum-Azərbaycan, ümum-Avropa və s.

6.3. Tərkibindəki sözlərin səciyyəsiindən asılı olaraq aşağıdakı mürəkkəb sözlər defislə yazılır:

6.3.1. qoşa sözlər: adda-budda, aşiq-aşiq, az-maz, dedi-qodu, əzik-üzük, həlləm-qəlləm, kağız-kuğuz, qara-qura, qonaq-qara, sür-sümük və s.;

6.3.2. tərkibində art-, eks-, əks-, kontr-, qeyri-, ober-, veb-, vitse- morfemləri olan mürəkkəb sözlər: art-obyekt, eks-prezident, əks-səda, kontr-admiral, qeyri-adi, qeyri-iradi, ober-leytenant, veb-dizayner, veb-səhifə, vitse-admiral;

6.3.3. izafət birləşmələri: həddi-bülüğ, külli-ələm, külli-ixtiyar, nöqteyi-nəzər, tərcümeyi-hal, təzi-hərəkət və s.;

6.3.4. mürəkkəb coğrafi sözlər: cənub-qərb, şərq-qərb, şimal-şərq və s.;

6.3.5. tərkibində mənəca bir-birinə yaxın və ya əks anlayışları bildirən sözlər: ab-hava, adlı-sanlı, ağıllı-kamallı, az-çox, baş-ayaq, dəre-təpə, dinməz-söyləməz, elə-belə, gec-tez, iki-üç, naz-qəmzə, nəvə-nəticə, ölüm-itim, pis-yaxşı, söz-söhbət, təhvil-təslim, ucsuz-bucaqsız və s.;

6.3.6. ölçü vahidlərini bildirən isimlər: kiloelektron-volt, kilovat-saat, qram-kalori və s.;

6.3.7. birinci tərəfi sifətin dərəcə əlaməti kimi işləən açıq və tünd sözlərinin, eləcə də müəyyən mənə çaları bildirən ala sözüünün iştirakı ilə yaranan mürəkkəb sifətlər: açıq-sarı, tünd-göy, ala-seyrək və s.

Qeyd. Tərkibində təhər morfemi olan sifətlər istisnadır: bu cür sözlər bitişik yazılır: göytəhər, sarıtəhər və s.

7. Köməkçi sözlərin yazılışı

7.1. İdi, imiş, ikən köməkçi sözləri adlardan (isim, sifət, say, əvəzlik), saitlə bitən zərflərdən və feillərdən sonra ayrı, samitlə bitən feillərdən sonra həm ayrı, həm də ilk

saiti buraxılaraq, şəkilçiləşmiş variantlarda bitişik yazılır: uşaq idi, uşaq ikən, uşaq imiş, gəlirkən, gəlirmiş, gəlməli idi, gəlməli ikən, gecə idi, gecə ikən, gəlməli imiş, gəlmiş imiş, gəlmişdi və s.

Qeyd. Saitlə bitən feillərdən sonra gələn bu köməkçi sözlər ilk saiti buraxılaraq, y bitişdiricisinin əlavəsi ilə bitişik də yazıla bilər: almalıydı, gəlməliydim, alaydım, alayırdım, gəlməliydim və s.

7.2. Qoşmalar iki cür yazılır:

7.2.1. təkhecalı qoşmalar (-can, -cən, -dək, -tək) aid olduqları sözə bitişik yazılır: dağacan, evəcən, küçəyədək, quştək və s.;

7.2.2. ikihecalı qoşmalar (ilə, kimi, qədər, ötrü, təki, üçün) aid olduqları sözdən ayrı yazılır: gəmi ilə, adam kimi, ondan ötrü, sənə təki, şagird üçün və s.

Qeyd. 1. İlə qoşması samitlə bitən sözlərdə ahəng qanununa uyğun olaraq -la, -lə şəklində bitişik yazıla bilər: qatarla, qələmlə və s.

2. Etibarilə, məqsədilə, münasibətilə, vasitəsilə sözləri bitişik yazılır.

7.3. Mənşəcə mürəkkəb olan bağlayıcılar bitişik yazılır: çünki, habelə, halbuki, həmçinin, hərçənd, hərgah, nəinki, yaxud, yəni və s.

7.4. Tərkibi bağlayıcılar və bağlayıcı sözlər ayrı yazılır: belə ki, buna görə, buna görə də, bunun üçün, bununla da, daha da, guya ki, həm də, odur ki, ona görə də, ona görə, onun üçün də, tutaq ki, və ya, və yaxud, kim ki, o zaman ki, onda ki və s.

7.5. Ədatlar aid olduqları sözlərdən ayrı yazılır: daha gözəl, dedim də, di get, ən yaxşı, gör ha, lap pis, sən ki və s.

-mı, -mi, -mu, -mü; -sana, -sənə, -ca, -cə ədatları aid olduqları sözlərə bitişik yazılır: Qəşəngdirmi? Oxudumu? A kos-kosa, gəlsənə, torbanı doldursana! Yaxşıca dincəldim. İndicə gəlmişik və s.

7.6. Eyni nidanın təkrarından əmələ gələn nidalar defislə yazılır: bəh-bəh, ha-ha-ha, pəh-pəh, uy-uy, vay-vay və s.

7.7. Müxtəlif sözlərdən əmələ gələn nidalar ayrı yazılır: ay aman, ay haray.

8. Birinci hərfi böyük yazılan sözlər

8.1. Ad, soyad, təxəllüs və ləqəb bildirən sözlərin (bəy, oğlu və qızı sözlərindən başqa) birinci hərfi böyük yazılır: Nizami Gəncəvi, İmadəddin Nəsimi, Uzun Həsən, Şah İsmayıl Xətai, Məhəmməd Füzuli, Mirzə Fətəli Axundzadə, Xan qızı Natəvan, Süleyman Sani Axundov, Üzeyir bəy Əbdülhüseyn oğlu Hacıbəyli, Mehdi Hüseynzadə, Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm, Bəxtiyar Vahabzadə və s.

Qeyd. Xüsusi isimlər cəm şəkilçisi qəbul etdikdə də böyük hərfə yazılır: Nizamilər, Füzulilər, Hacı Qaralar, Həzi Aslanovlar, Mehdi Hüseynzadələr və s.

8.2. Bədii əsərlərdə heyvanlara və cansız əşyalara verilən adlar böyük hərfə yazılır: Alapaça, Badə, Bəng, Bozdar, Qırat, Məstan və s.

8.3. Tarixi hadisələrin, dövrlərin, sülalələrin, eləcə də qədim yazılı abidələrin və s. adlarının birinci sözünün ilk hərfi böyük yazılır: Azadlıq meydanı, Çaldıran döyüşü,

Dəmir dövrü, Orxon-Yenisey abidələri, Sasanilər dövrü, Səfəvilər sülaləsi, Şuşa qalası, Versal sülhü, Vətən müharibəsi, Yeddiillik müharibə və s. Belə mürəkkəb adlara fərqləndirici söz əlavə olunduqda, onun da birinci hərfi böyük yazılır: Orta Paleolit dövrü, Son Paleolit dövrü.

8.4. Ölkələrin, muxtar respublikaların, vilayət və diyarların rəsmi adlarının tərkibindəki bütün sözlərin ilk hərfi böyük yazılır: Azərbaycan Respublikası, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, İran İslam Respublikası, Naxçıvan Muxtar Respublikası və s.

8.5. Səməvi kitabların, fəza cisimlərinin adları böyük hərflə yazılır: Quran, Bibliya, Əhdi-cədid, Əhdi-ətiq, İncil, Tövrat, Zəbur, Ülkər, Günəş, Ay, Yupiter, Saturn, Venera və s.

8.6. Ali dövlət vəzifələri – Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti, Azərbaycan Respublikasının Baş naziri, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin sədri kimi yazılır. Dövlət orqanları (qurumları), birlik, cəmiyyət, akademiya, universitet, kollec, teatr, filarmoniya, siyasi partiya, tarixi günlər və s. bu kimi mürəkkəb adların bütün sözlərinin (adına, üzrə, və, yanında, qarşı və s. bu kimi yardımçı sözlərdən başqa) birinci hərfi böyük yazılır: Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi, Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi, Yeni Azərbaycan Partiyası, Azərbaycan Respublikasının Səfərbərlik və Hərbi Xidmətə Çağırış üzrə Dövlət Xidməti, Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti, Ağstafa Rayon Təhsil Şöbəsi və s.

Qeyd. 1. Dövlət rəmzlərinin, həmçinin tərkibində gün sözü olan və təqvimə düşən əlamətdar günlərin adlarında bütün sözlər böyük hərflə yazılır: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni, Beynəlxalq Ana Dili Günü, Beynəlxalq Qadınlar Günü, Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü və s.

2. Məşhur tarixi gün və bayram adlarında yalnız birinci sözün ilk hərfi böyük yazılır: İyirmi yanvar, İyirmi səkkiz may, Səkkiz mart, Qurban bayramı, Novruz bayramı və s. Həmin günlər rəqəmlə göstərilərsə, 20 Yanvar, 28 May, 8 Mart və s. rəqəmdən sonrakı birinci sözün ilk hərfi böyük yazılır.

3. Azərbaycan Respublikasının səhiyyə naziri, Azərbaycan Respublikasının kənd təsərrüfatı naziri tipli mürəkkəb adlarda sahə (səhiyyə) və vəzifə (nazir) bildirən sözlər kiçik hərflə yazılır.

4. Tərkibində lisey, gimnaziya, vəqf, məktəb, fakültə, şöbə sözləri olan mürəkkəb adlarda ilk söz böyük, sonrakı sözlər kiçik hərflə yazılır: Avropa liseyi, Dəyanət vəqfi, Humanitar fənlər gimnaziyası, Humanitar siyasət məsələləri şöbəsi, Uşaq-gənclər şahmat məktəbi, BDU-nun Filologiya fakültəsi, Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Terminologiya şöbəsi və s.

5. Tərkibində okean, dəniz, çay, göl, şəhər, rayon, qəsəbə, kənd, prospekt, meydan, küçə, xiyaban, saray, qala, türbə, qoruq, boğaz, düz, ada, burun, körpü, düzənlik, dağ, səhra, dərə sözləri olan adlarda ilk söz böyük hərflə yazılır: Sakit okean, Xəzər

dənizi, Qara dəniz, Kür çayı, Baykal gölü, Bakı şəhəri, Salyan rayonu, Şüvəlan qəsəbəsi, Hökməli kəndi, Neftçilər prospekti, Azadlıq meydanı, Əhməd Cavad küçəsi, Şəhidlər xiyabanı, Səadət sarayı, Ramana qalası, Möminə xatun türbəsi, Şirvan qoruğu, Dardanel boğazı, Mil düzü, Nargin adası, Xudafərin körpüsü, Culfa düzənliyi, Kəpəz dağı, Qaraqum səhrası, İynə burnu.

8.7. Fəxri adların özək hissəsini təşkil edən ilk söz böyük hərflə, sonrakı sözlər kiçik hərflə yazılır: Əməkdar müəllim, Əməkdar incəsənət xadimi, Xalq şairi və s.

Qeyd. Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı, Sovet İttifaqı Qəhrəmanı mürəkkəb adlarında hər üç söz böyük hərflə yazılır.

8.8. Orden, medal, bədii əsər, opera, balet, kinofilm, qəzet, jurnal, kinoteatr, mehmanxana, nəşriyyat, kafe, restoran və s. adları dırnaqda və birinci sözü böyük hərflə yazılır: “Vətənə xidmətə görə” ordeni, “Dövlət qulluğunda fərqlənməyə görə” medalı, “Ata və oğul” povesti, “Yeddi gözəl” baleti, “Uzaq sahillərdə” filmi, “Azərbaycan” qəzeti, “Cücələrim” kafesi, “Bahar” mağazası, “Badamlı” mineral suyu və s.

Qeyd. Dırnaqda yazılan belə adlara artırılan şəkilçi dırnaqdan kənarda yazılır: “Xalq qəzeti”nin bugünkü nömrəsi, “Yeddi gözəl”in ilk tamaşası və s.

8.9. Mirzə, hacı, şeyx, seyid, şah, sultan, bəyim və s. sözlər rütbə, ləqəb və titul bildirib, aid olduğu sözlərdən əvvəl gəldikdə böyük hərflə, sonra gəldikdə isə kiçik hərflə yazılır: Hacı Qara, Mirzə Fətəli, Nadir şah, Seyid Əzim, Sultan Süleyman, Şah İsmayıl, Şeyx Nəsrullah və s.

Qeyd. Ağa, bəy, xan, xanım sözləri insan adlarının tərkib hissəsi kimi işləndikdə bitişik yazılır: Ağacavad, Ağabəy, Əlibəy, Xanoğlu, Böyükxanım və s. Həmin sözlər adlara qoşularaq titul kimi və ya hörmət məqsədilə işləndikdə isə ayrı yazılır: Abbasqulu ağa Bakıxanov, Nəcəf bəy Vəzirov, Fətəli xan Xoyski, Fatma xanım Kəminə və s.

9. İxtisarlər (akronimlər) və qısaltmalar

9.1. İxtisarlər (akronimlər) və qısaltmalar aşağıdakı kimi yazılır:[8]

9.1.1. tam ixtisarlər (akronimlər) və qısaltmalar aid olduqları sözlərə uyğun olaraq böyük hərflə yazılır: Azərbaycan Respublikası - AR, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı – BMT, Milli Məclis – MM və s.;

9.1.2. tam ixtisarlər ümumi isimlərə aid olduqda kiçik hərflə yazılır: metr – *m*, cild – *c*, və sairə – *və s.*, və başqaları – *və b.*;

9.1.3. yarımçıq ixtisarlər aid olduqları sözlərə uyğun olaraq, böyük və ya kiçik hərflərlə, mürəkkəb adların tərkib hissələri isə bitişik yazılır: akademik – *akad.*, doktor – *dok.*, dosent – *dos.*, professor – *prof.*, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı – *Azərnəşr* və s.

9.2. İxtisarlara (akronimlərə) əlavə edilən şəkilçilər son səsin tələffüzünə uyğun olaraq yazılır: AMEA-dan, MDB-nin, UNESCO-nun, ISESCO-da, BDU-ya və s.

10. Sözüün sətirdən sətərə keçirilməsi

10.1. Sözlər sətirdən sətərə hecalarla keçirilir: və-tən, mək-təb-li-lər və s.

Sözüün bir saıtdən ıbarət olan hecasını sətirin sonunda saxlamaq və ya yeni sətərə keçirmək olmaz: a-ilə, a-zadlıq, iddi-a və s. Bu qəbıldən olan sözlər sətirdən sətərə bu şəkildə keçirilir: ai-lə, azad-lıq, id-dia və s.

10.2. Saylar rəqəmlə yazıldıqda, onlara artırılan şəkılçılər sətirdən sətərə keçirilmir: 5-cilər, 7-ci, 9-da və s.

10.3. Mürəkkəb ıxtısarlar və onlara artırılan şəkılçılər sətirdən sətərə keçirilmir.

10.4. Ad və ata adlarının bir hərfdən ıbarət qısaltmalarını (M.F.Axundzadə, M.S.Ordubadı, Y.V.Çəmənəmınlı və s.) sətirin sonunda saxlamaq olmaz.

10.5. Durğu ışarələrı yeni sətərə keçirilmir.

Standartların qiymətləndirilmə səviyyəsi

1. Dinləyib-anlama – I məzmun xətti üzrə alt standartların meyarəsaslı qiymətləndirilməsi

1.1.1. Dinlədiyi müxtəlif janr və üslubda olan mətnlərə münasibət bildirir.			
IV	III	II	I
Dinlədiyi müxtəlif janr və üslubda olan mətnləri fərqləndirərək münasibət bildirir.	Dinlədiyi müxtəlif janrda olan mətnlərə münasibət bildirir.	Dinlədiyi müxtəlif janrda olan mətnləri fərqləndirir.	Müxtəlif üslubda olan mətnləri fərqləndirir.

1.1.2. Dinlədiyi mətndəki fikirlərlə bağlı mühakimələrini əlavə fakt və nümunələrlə əsaslandırır.			
IV	III	II	I
Dinlədiyi mətndəki fikirlərlə bağlı mühakimələrini əlavə fakt və nümunələrlə əsaslandırmağı bacarır.	Dinlədiyi mətndəki fikirlərlə bağlı mühakimələrini əlavə faktlarla əsaslandırır.	Dinlədiyi mətndəki fikirlərlə bağlı mühakimələr yürüdüür.	Dinlədiyi mətndəki fikirlərlə bağlı fikir bildirir.

2. Danışma – II məzmun xətti üzrə alt standartların meyarəsaslı qiymətləndirilməsi

2.1.1. Fikirlərini sərbəst şəkildə ifadə edir.			
IV	III	II	I
Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.	Fikirlərini sərbəst ifadə etməyə çalışır.	Fikirlərini ifadə edir.	Fikirlərini bildirir.

2.1.2. Yardımçı vasitələrdən istifadə etməklə əsaslandırılmış nitq qurur.			
IV	III	II	I
Yardımçı vasitələrdən istifadə etməklə əsaslandırılmış nitq qurmağı bacarır.	Əsaslandırılmış nitq qurarkən yardımçı vasitələrdən istifadə etməyə çalışır.	Əsaslandırılmış nitq qurmağa çalışır.	Rəhbətli nitq qurur.

2.1.3. Müxtəlif mənbələrə istinad etməklə əsaslandırılmış təqdimatlar hazırlayır.			
IV	III	II	I
Müxtəlif mənbələrə istinad etməklə əsaslandırılmış təqdimatlar hazırlamağı bacarır.	Müxtəlif mənbələrə istinad etməklə təqdimatlar hazırlayır.	Təqdimatlar hazırlamağa çalışır.	Təqdimatın xüsusiyyətlərini bilir.

2.1.4. Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli (nəqli, təsviri, mühakimə) mətnlər qurur.			
IV	III	II	I
Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli (nəqli, təsviri, mühakimə) mətnlər qurmağı bacarır.	Müxtəlif tipli (nəqli, təsviri, mühakimə) mətnlər qurur.	Müxtəlif tipli (nəqli, təsviri, mühakimə) mətnlər qurmağa çalışır.	Nəqli mətnlər qurur.

3. Oxu – III məzmun xətti üzrə alt standartların meyarəsaslı qiymətləndirilməsi

3.1.1. Məndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah edir.			
IV	III	II	I
Məndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah etməyi bacarır.	Məndəki ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah etməyə çalışır.	Məndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah edir.	Sözlərin üslubi xüsusiyyətlərini bilir.

3.1.2. Mətni üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla oxuyur.			
IV	III	II	I
Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni sərbəst şəkildə oxumağı bacarır.	Mətni oxumağı bacarır.	Mətni oxumağa çalışır.	Üslubi xüsusiyyətləri bilir.

3.1.3. Mətni üslubi-struktur xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir.			
IV	III	II	I
Mətni üslubi-struktur xüsusiyyətlərinə görə təhlil etməyi bacarır.	Mətni təhlil edir.	Mətni təhlil etməyə çalışır.	Üslubi-struktur xüsusiyyətləri bilir.

4. Yazı – IV məzmun xətti üzrə alt standartların meyarəsaslı qiymətləndirilməsi

4.1.1. Müxtəlif üslublu mətnlər yazır.			
IV	III	II	I
Müxtəlif üslublu mətnlər yazmağı bacarır.	Müxtəlif üslublu mətnlərin yazı qaydasını bilir.	Müxtəlif üslublu mətnlər yazmağa çalışır.	Mətnlər yazmağı bacarır.

4.1.2. Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirir.			
IV	III	II	I
Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirməyi bacarır.	Mətni təkmilləşdirir.	Mətni təkmilləşdirməyə çalışır.	Üslub xüsusiyyətləri haqqında biliyə malikdir.

4.1.3. Üslubi çalarlarından asılı olaraq sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır, durğu işarələri qaydalarına əməl edir.			
IV	III	II	I
Üslubi çalarlarından asılı olaraq sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır, durğu işarələri qaydalarına əməl etməyi bacarır.	Üslubi çalarlarından asılı olaraq durğu işarələri qaydalarına əməl etməyə çalışır.	Üslubi çalarlarından asılı olaraq sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır.	Sözləri böyük və kiçik hərflərlə yaza bilir.

4.1.4. Müxtəlif əməli yazılar (referat, təqdimat) yazır.			
IV	III	II	I
Müxtəlif əməli yazıları (referat, təqdimat) sərbəst yazır.	Müxtəlif əməli yazıları (referat, təqdimat) çətinliklə yazır.	Müxtəlif əməli yazıları (referat, təqdimat) yazmağa çalışır.	Əməli yazılar yazır.

MÜƏLLİM VƏ BİZ

- 1 Övladımın müəlliminə məktub
- 2 Üzeyirin mənəvi qardaşı
- 3 “Gün var min ayə dəyər”
- 4 “İşıqı oğurlanmış ulduz”
- 5 Harvard Universiteti
- 6 Ömrün mənası

CARİ PLANLAŞDIRMAYA NÜMUNƏLƏR

Mövzu:

**Övladımın müəlliminə məktub
(I saat)**

Standartlar: 1.1.1., 2.1.1., 3.1.1., 3.1.2.

Məqsəd: Müxtəlif janr və üslubda olan mətnlərə münasibət bildirir.

Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.

Mətndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah edə bilər.

Üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq mətni oxumağı bacarır.

İntegrasiya: Ədəbiyyat – 3.1.1., Xarici dil – 3.1.2., İnformatika – 1.1.2.

İş forması: qrup işi

Üsullar: beyin həmləsi, suallar

Resurslar: epistolaryar üsluba aid nümunələr, məktublar əsasında yazılan əsərlərdən hissələr, iş vərəqləri.

Motivasiya: Müəllim dərəcə Nizami Gəncəvinin “Oğluma nəsihət” (“Leyli və Məcnun” poemasından) şeirinin oxusu ilə başlaya bilər. Şagirdlərə oxunmuş misralarla bağlı müvafiq suallar verilir: “*Sizcə, şair nə üçün oğluna bu misralarla müraciət etmişdir?*”, “*Şair nə üçün ata nəsihətini faydalı hesab edir?*”, “*Bu yalnız onun oğlu Məhəmmədə, yoxsa bütün gəncliyə aiddir?*” 1-ci tapşırıq əsasən “Övladımın müəlliminə məktubu” mətninin oxusuna keçid almaq olar. Mətn birinci tapşırığın tələblərinə əsasən oxunduqdan sonra tədqiqat sualı müəyyənləşdirilir.

Tədqiqat sualı: *Mətni yazmaqda müəllifin əsas məqsədi nədir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür, birinci qrupa 2–3, ikinci qrupa 4–6, üçüncü qrupa 7–9, dördüncü qrupa 13–15-ci tapşırıqlar verilir. Qruplar işlərini tamamladıqdan sonra təqdimata başlanılır.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Verilmiş tapşırıqlar barədə fikir mübadiləsi aparılır və müzakirə olunur. Təqdimat dinləndikdən sonra müəllim tədqiqat işinin xarakterini açmaq üçün əlavə yönəldici suallardan istifadə edir.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, valideynlər müəllimi öz övladlarının ikinci valideyni, mənəvi sahibi kimi qəbul edir, bu səbəbdən də onların gələcəyinin əmin əllərdə olduğunu düşünürlər. Yəni valideynlərin öz övladları ilə bağlı bütün xoş arzularının memarı, müəyyən mənada, həm də müəllimləridir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlərə “Sevimli müəlliminə məktub” başlıqlı mətn qurmaq tapşırılır.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə ev tapşırığı kimi “İskəndərnamə” poemasından verilmiş parçanı oxuyaraq nəsrə çevirmək tapşırılır.

Qiymətləndirmə: meyar cədvəlinə əsasən standartların səviyyələri üzrə aparılır. Münasibət bildirmə, fikri ifadə etmə, izah etmə, mətnoxuma meyarları diqqətdə saxlanmalıdır.

Meyarlar	I	II	III	IV
Müxtəlif janr və üslubda olan mətnlərə münasibət bildirir.				
Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.				
Mətndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah edə bilir.				
Üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq mətni oxumağı bacarır.				

Mövzu:
Övladımın müəlliminə məktub
(II saat)

Standart: 1.1.2., 2.1.2., 3.1.2.

Məqsəd: Mühakimələrini əlavə fakt və nümunələrlə əsaslandırır.

Əsaslandırılmış nitq qurmağı bacarır.

Üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq mətni oxuyur.

İntegrasiya: Ədəbiyyat – 3.1.3., Azərbaycan tarixi – 1.2.2., Xarici dil – 4.1.3.

İş forması: cütlərlə iş

Üsullar: fasiləli oxu, müzakirə, Venn diaqramı

Resurslar: mətnlərin müqayisəli təhlil sxemi

Motivasiya: Ötən dərstdə şagirdlərə evə verilmiş tapşırıq seçmə yolla oxunur. “İs-kəndərnəmə” poeməsindən verilmiş hissənin məzmunu əsasında yığcam müzakirə təşkil edilir, dil xüsusiyyətləri araşdırılır. Dərslərdə poemaya aid verilmiş suallar cavablandırılır. Tapşırıq əsasında şagirdlər öz düşüncələrini paylaşırlar. Daha sonra onlara Azərbaycan Respublikasının “Təhsil haqqında” Qanunu hissələrlə oxudulur və mətnlərin dil xüsusiyyətləri müqayisə olunur. Müzakirə aparılır və tədqiqat sualı formalaşdırılır.

Tədqiqat sualı: *Mətnlərin xarakterik cəhətlərinə görə hansı oxşar və fərqli xüsusiyyətləri var?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər cütlərə bölünür və onlara dərslərdəki tapşırıqlar verilir. İcra olunmaq üçün I cütə 4-cü, II cütə 5-ci, III cütə 7-ci, IV cütə 19-cu maddənin 19.9-a qədər olan hissəsi, V cütə 19-cu maddənin qalan hissəsi, VI cütə təhsil alanların hüquqları, VII cütə təhsil alanların vəzifələri, VIII cütə 31-ci, IX cütə 34-cü maddələr, X cütə 11-ci tapşırıq verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Qrupların təqdimatından sonra mətnlərin üslub baxımından təhlili aparılır.

Nəticələrin çıxarılması: Tədqiqat nəticəsində müəyyən edilir ki, mətnlər dil və üslub cəhətdən bir-birindən tamamilə fərqlənirlər. Qanunda daha çox rəsmi ifadələrdən istifadə olunur, digər mətn isə canlı xalq dilinə yaxındır. Bu mətnlər dil qaydalarından keçilmiş dərslərin təkrarı baxımından da səmərəlidir.

Yaradıcı tətbiqetmə: “Təhsil qanununa hansı hüquq və vəzifələri əlavə edərdiniz?” sualına cavab yazmaq təklif edilir.

Ev tapşırığı: 28-ci tapşırığa əsasən mətnlərin arasındakı oxşar və fərqli cəhətləri araşdırmaq tapşırılır.

Qiyətləndirmə təlim məqsədlərinə uyğun olaraq sonda və ya müəyyən intervallarla mərhələli şəkildə aparıla bilər. Əsaslandırma, nitq qurma, mətnoxuma meyarlarına əsaslanmaq mümkündür.

Cütlər	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Meyarlar										
Mühakimələrini əlavə fakt və nümunələrlə əsaslandırdıq.										
Əsaslandırılmış nitq qurmağı bacardıq.										
Üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq mətni oxuduq.										
Əməkdaşlıq										
Cəmi										

Mövzu:
Övladımın müəlliminə məktub
(III saat)

Standartlar: 3.1.3., 4.1.2., 4.1.3.

Məqsəd: Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir.

Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirməyi bacarır.

Sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır, durğu işarə qaydalarına əməl edir.

İnteqrasiya: Xarici dil – 2.1.2., İnformatika – 1.1.3.

İş forması: kollektiv və cütlərlə iş

Üsullar: müzakirə, suallar

Resurslar: kompüter, iş vərəqləri

Motivasiya: Müəllim şagirdlərin evdə icra etdikləri “Mətnlərin müqayisəsi” tapşırığının oxudulması ilə motivasiyanı qura bilər. Sənəd dilinin xüsusiyyətləri, məktubun dil xüsusiyyətlərindən fərqli cəhətləri, poemanın dili ilə məktubun yazı üslubu arasında oxşar və fərqli cəhətlər aydınlaşdırılır. Tədqiqat sualı formalaşdırılır, dərslərdəki tapşırıqların icrası işçi qruplarda davam etdirilir.

Tədqiqat sualı: *Mətnlərin özünəməxsus cəhətləri hansılardır?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat cütlərdə davam etdirilir. I cütə 16, II cütə 17, III cütə 18, IV cütə 19, V cütə 20, VI cütə 21, VII cütə 22, VIII cütə 23, IX cütə 24, X cütə 25, XI cütə 26, XII cütə 27-ci tapşırıqlar verilir.

Məlumat mübadiləsi və müzakirə: Şagirdlər tapşırıqları cütlərdə araşdırırlar. Mətnə uyğun olan suallar cavablandırılır.

Nəticələrin çıxarılması: Nəticədə tədqiqat sualının cavabı müəyyənləşdirilir. Keçilmiş mətnlərin özünəməxsus cəhətləri üzə çıxarılır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Dostuna məktub yaz.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə evdə 30-cu tapşırığa əsasən “Əgər gələcəkdə müəllim olsam...” mövzusunda esse yazmaq tapşırılır.

Qiymətləndirmə təlim məqsədlərinə uyğun olaraq sonda və ya müəyyən intervallarla mərhələli şəkildə aparıla bilər. Verilmiş meyar cədvəlinə əsaslanmaq mümkündür. Essenin qiymətləndirilməsinin növbəti dərstdə aparılması tövsiyə edilir.

Cütlər Meyarlar												
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir.												

Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirməyi bacarır.												
Sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır, durğu işarələri qaydalarına əməl edir.												
Əməkdaşlıq												
Cəmi												

Mövzu:
Üzeyirin mənəvi qardaşı
(I saat)

Standartlar: 1.1.2., 2.1.1., 2.1.2., 4.1.1.

Məqsəd: Dinlədiyi mətnlə bağlı mühakimələrini əsaslandırır.

Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.

Əsaslandırılmış nitq nümunələri qurmağı bacarır.

Verilmiş mövzuda mətn yazır.

İnteqrasiya: Ədəbiyyat – 2.1.2., Azərbaycan tarixi – 3.1.1.

İş forması: kollektiv iş, qrup işi

Üsullar: fasiləli oxu, auksion, müzakirə

Resurslar: “Şah İsmayıl” operasından fraqment, iş vərəqləri

Motivasiya: Müəllim dərəcə dostluğa aid atalar sözlərini soruşmaqla başlayır. Sonuncu atalar sözünü düzgün deyən auksionun qalibi olur. Daha sonra dostluq haqqında mətnə keçid edilir. Mətn fasilələrlə oxudulur. “Şah İsmayıl” operasından fraqmentə tamaşa edilir və tədqiqat sualı formalaşdırılır.

Tədqiqat sualı: *Müslüm Maqomayevin özünəməxsusluğu nədə idi?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünüb dərslərdə verilmiş tapşırıqlar əsasında işləyirlər. I qrupa 2–3 və 5-ci, II qrupa 6–8-ci, III qrupa 9–11-ci, IV qrupa 12–14-cü tapşırıqlar verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: İş vərəqləri asılaraq təqdimata başlanılır. Təqdimatların xarakterinin açılması nəticəsində şagirdlərdə Müslüm Maqomayev barədə təfərrüatlı məlumat formalaşdırılır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, Azərbaycanın dahilərindən biri də Müslüm Maqomayevdir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlərə “Koroğlu” operasından dinlədikləri bir parça ilə bağlı təəssüratlarını bölüşmək təklif edilir.

Ev tapşırığı: “Uzun ömrün akkordları” filminə tamaşa etmək tapşırılır.

Qiymətləndirmə meyar cədvəlinə əsasən standartların səviyyələri üzrə aparılır. Təhlil etmə, fikir bildirmə, mətnqurma meyarları diqqətdə saxlanılmalıdır.

Meyarlar	I	II	III	IV
Mühakimələrini əlavə fakt və nümunələrlə əsaslandırır.				
Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.				
Əsaslandırılmış nitq nümunələri qurmağı bacarır.				
Mətn qurmağı bacarır.				
Əməkdaşlıq				

Mövzu:
Üzeyirin mənəvi qardaşı
(II saat)

Standartlar: 2.1.4., 4.1.2., 4.1.3.

Məqsəd: Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurur.

Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirir.

Sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır.

İntegrasiya: Ümumi tarix – 1.1.2., Xarici dil – 3.1.1., Ədəbiyyat – 1.1.2.

İş forması: kollektiv iş, qrup işi

Üsullar: beyin həmləsi, müzakirə

Resurslar: internet materialları, M.Maqomayevin əsərlərindən seçmə musiqilər

Motivasiya: Dərsə qabaqlayıcı tapşırıq əsasında başlamaq mümkündür. Şagirdlər evdə baxdıqları filmin dərs zamanı müzakirəsini aparır, iki bəstəkarın məktublaşması səhnəsini təsvir edirlər. Bundan sonra onlarla birlikdə tədqiqat sualı formalaşdırılır.

Tədqiqat sualı: *Mətnin özünəməxsus cəhəti nədir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlərə qruplarda növbəti tapşırıqlar üzərində işləmək tövsiyə edilir. I qrupa 17–19, II qrupa 20–22, III qrupa 23–25, IV qrupa 26–28-ci tapşırıqlar verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirə: Tapşırıq əsasında məlumatın mübadiləsinə başlanılır. Müəllim təhlil nəticəsində məlumatları müqayisə edir və ümumiləşdirərək nəticə çıxarır.

Nəticələrin çıxarılması: Mətn bədii üslubda olub, dili sadə, fikirlər aydın şəkildə ifadə olunmuşdur.

Yaradıcı tətbiqetmə: “Mənim sevimli musiqim...” fikrini davam etdirmək təklif olunur.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə evdə mətn əsasında valideynin müəllimə məktubunu yazmaq tapşırılır (tapşırıq 29).

Qiymətləndirmə: Şagirdlərin qrup şəklində özünüqiymətləndirməsindən istifadə etmək məqsəduyğundur.

Qruplar	I	II	III	IV
Meyarlar				
Fikirlərimizi əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurduq.				
Üslubi xüsusiyyətləri nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirdik.				
Sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazdıq.				

Mövzu:
Üzeyirin mənəvi qardaşı
(III saat)

Standartlar: 2.1.1., 2.1.4., 4.1.1., 4.1.2.

Məqsəd: Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.

Fikirlərini əsaslandırmaqla mətn qurur.

Müxtəlif üslubda mətnlər yazır.

Öz yazdığı mətni üslubi xüsusiyyətləri nəzərə almaqla təkmilləşdirir.

İnteqrasiya: Ədəbiyyat – 3.1.3., Xarici dil – 4.1.2., 4.1.3.

İş forması: yarımqrupda iş, fərdi iş

Üsullar: yazı, müzakirə, suallar

Resurslar: lüğət, iş vərəqləri

Motivasiya: Motivasiyanı şagirdlərin evdə hazırladıqları məktubların oxunması ilə qurmaq olar. Mətnlər oxudulan zaman hər şagirdin özünəməxsus üslubunun olmasına, yazının qaydalarına diqqət edilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilməlidir. Onların hazırladıqları mətnlərlə əvvəl keçilən mətnlər arasında müqayisə aparılmalı, dil xüsusiyyətləri aşkara çıxarılmalıdır. Daha sonra dərslikdəki 4-cü tapşırığa əsasən debat təşkil olunur və tədqiqat sualı verilir.

Tədqiqat sualı: *Təsadüflər zərurətdən yaranırmı?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər iki yarımqrupa bölünürlər. Birinci yarımqrup “Hər təsadüf zərurətdən yaranır”, ikinci yarımqrup “Bütün zərurətlər təsadüflərdən yaranır” fikrini müdafiə edir. Müdafiə olunan fikirlər arqumentlərlə əsaslandırılır. Təsdiqini tapan faktlar qeyd olunur və müzakirə yekunlaşdırılır.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Yarımqruplar fikirlərini müdafiə edib arqumentlər və faktlarla düşündüklərini əsaslandırırlar. Müəllim tədqiqat işinin xarakterini açmaq üçün əlavə yöndəici suallardan da istifadə edə bilər.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, təsadüflər zərurət olmaya da bilər.

Ev tapşırığı: Müslüm Maqomayevin həyat və yaradıcılığı haqqında məlumat toplamaq və təqdimat hazırlamaq tapşırılır.

Qiymətləndirmə: Şagirdlərin fəaliyyətləri meyarlar cədvəlinə əsasən qiymətləndirilir. Bu zaman fikri ifadə etmə, mətnqurma, mətni təkmilləşdirmə xüsusiyyətləri diqqətdə saxlanılmalıdır.

Səviyyələr	IV	III	II	I
Meyarlar				
Fikirlərimi sərbəst ifadə etdim.				
Fikirlərimi əsaslandırmaqla mətn qurdum.				
Müxtəlif üslublarda mətn yazdım.				
Öz yazdığım mətni üslubi xüsusiyyətləri nəzərə almaqla təkmilləşdirdim.				
Cəmi				

Mövzu:
Gün var, min ayə dəyər
(I saat)

Standartlar: 2.1.1., 2.1.2., 3.1.2., 4.1.3.

Məqsəd: Fikirlərini sərbəst ifadə edir.

Əsaslandırılmış nitq qurur.

Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun oxuyur.

Üslub xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır.

İntegrasiya: Ədəbiyyat – 1.1.1., Azərbaycan tarixi – 3.2.2.

İş forması: kollektiv iş, qrup işi

Üsullar: beyin həmləsi, auksion, suallar

Resurslar: Şövkət Məmmədovanın şəkilləri, məlumatlar

Motivasiya: Müəllim şagirdlərdən hansı qadın bəstəkar, müğənni və xanəndələrimizi tanıdıqlarını soruşur. Cavablar sadalanır. Ən sonuncunu deyən auksionun qalibi olur. Daha sonra mətnin oxusuna keçid alınır. Mətn oxunur və tədqiqat sualı çıxarılır.

Tədqiqat sualı: *Şövkət Məmmədovanın mədəniyyətimizdə rolu nədən ibarətdir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür və onlara tədqiqat xarakterli suallar ünvanlanır. I qrupa mətnə əsasən 1–5, II qrupa 6–10, III qrupa 11–14, IV qrupa 23–27-ci tapşırıqlar verilir.

3-cü tapşırığın icrası zamanı aşağıdakılara diqqət yetirilməlidir:

- “Bu nə nağıldır, nə əfsanə mənalı səhifələr yazılmışdır” abzasından sonra 1-ci çərçivədə (səh.27) verilmiş hissə olmalıdır.

- 3-cü çərçivədəki abzas verilməlidir.

- 2-ci çərçivədəki abzas verilməlidir.

- “Bakıya qayıtmaq üçün heç yol pulu da yox idi” cümləsindən sonra 5-ci çərçivə verilməlidir.

- Mətn davam edir. (səh 26-27)

“Bundan Üzeyir çox mü təsir olur” cümləsindən sonra 4-cü və 6-cı çərçivə olmalıdır 12-ci tapşırıq (*Payız ayında İliyə işləyən şaxta və sazaq olmur.*)

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Şagirdlər fikir mübadiləsi aparırlar. Mül-
lim tədqiqat işinin xarakterini açmaq üçün müxtəlif suallardan istifadə edir. Müzakirənin
sonunda dərsin nəticəsi formalaşdırılır.

Nəticələrin çıxarılması: Nəticədə müəyyən olunur ki, mətn böyük bəstəkar Şövkət
Məmmədovanın həyatından bəhs edir. Ş.Məmmədova Azərbaycan musiqisini təbliğ
etmiş, Azərbaycan opera səhnəsində rus və dünya vokal sənətinin ən yaxşı ənənələrini
milli musiqi xüsusiyyətləri ilə əlaqələndirmişdir. Onun təşəbbüsü ilə 1923-cü ildə Bakı
Teatr Texnikumu açılmış və not nəşriyyatı təsis edilmişdir. Bakı Ali Teatr məktəbini
(indiki Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti) Azərbaycan Opera və
Balet Teatrının səhnəsində teatrın solisti olmuşdur. 1981-ci ilədək Azərbaycan Dövlət
Konservatoriyasında pedaqoji fəaliyyət göstərmişdir.

Yaradıcı təbiiqetmə: Şagirdlərə Azərbaycanın məşhur bəstəkarları və onların
mədəniyyətimizə verdikləri töhfələr barədə fərdi şəkildə yazmaq təklif edilir.

Ev tapşırığı: 22-ci tapşırığa əsasən “Müasir dövrdə bəstəkarlıq” mövzusunda təq-
dimat hazırlamaq tapşırılır.

Qiyətləndirmə təlim məqsədlərinə uyğun olaraq sonda və ya müəyyən inter-
vallarla mərhələli şəkildə aparıla bilər. İfadəetmə, nitqurma, mətnoxuma meyarlarına
əsaslanmaq olar.

Meyarlar	I	II	III	IV
Fikirlərini sərbəst ifadə edir.				
Əsaslandırılmış nitq qurur.				
Mətni üslubi xüsusiyyətlə- rinə uyğun oxuyur.				
Cəmi				

Mövzu:
“Gün var, min ayə dəyər”
(II–III saat)

Standartlar: 2.1.3., 4.1.2., 4.1.3., 4.1.4.

Məqsəd: Müxtəlif mənbələrə istinad etməklə əsaslandırılmış təqdimatlar
hazırlayır.
Üslubi xüsusiyyətləri nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirir.
Üslubi çalarlarından asılı olaraq sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır.
Müxtəlif əməli yazılar, təqdimatlar hazırlayır.

İnteqrasiya: Ədəbiyyat – 3.1.1., Xarici dil – 3.1.2.

İş forması: fərdi iş

Üsullar: anlayışın çıxarılması, müzakirə

Resurslar: təqdimat nümunələri, iş vərəqləri, sxem, lüğət

Motivasiya: Şagirdlər ev tapşırığına əsasən araşdırmaları təqdim edirlər. 22-ci tapşırığa əsasən “Müasir dövrdə bəstəkarlıq” mövzusunda hazırlanmış təqdimatlar oxunur. Daha sonra həmin təqdimatların dil quruluşu müzakirə olunur. Müqayisəni dəqiq aparmaq üçün mətnin dil xüsusiyyətləri araşdırılır. Təqdimat sözünün başqa hansı mənanı ifadə etdiyi aydınlaşdırılır. Anlayışın çıxarılması üsulu əsasında motivasiya qurulur.

Təqdimat sözü alındıqdan sonra şagirdlərə sənəd növləri haqqında dərslikdə verilmiş məlumat oxudulur və izah olunur.

Tədqiqat sualı: *Təqdimatın hansı xüsusiyyətləri var?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər “Şagird Elmi Cəmiyyəti”nə sədr seçimi ilə bağlı təqdimat hazırlayırlar.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirə: Şagirdlər işləri təqdim edirlər. Təqdimatlar dinləndikdən sonra geniş müzakirələr aparılır və nəticə çıxarılır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyən edirlər ki, təqdimat sənəd növüdür və ərəbcə *təqdim olunan* deməkdir.

Yaradıcı tətbiqetmə: 16–21-ci tapşırıqlar icra olunur.

Ev tapşırığı: Şagirdlər bir şəxsın xaricdə təhsil alması üçün təqdimat forması işləyirlər.

Qiymətləndirmə şagird özünüqiymətləndirməsi ilə aparıla bilər. Şagirdlər uyğun xanada öz fəaliyyətlərini əks etdirən qeyd işarəsini qoymalıdırlar. Növbəti dərsdə evdə hazırlanmış təqdimatlar oxudulur və qiymətləndirilir.

Meyarlar	IV	III	II	I
Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq mətni təkmilləşdirdim.				
Üslubi çalarlarından asılı olaraq sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazdım.				
Müxtəlif əməli yazılar yazdım, təqdimat hazırladım.				
Müxtəlif mənbələrə istinad etməklə əsaslandırılmış təqdimatlar hazırladım.				
Şagirdin adı, soyadı, ata adı:				

Mövzu:
“İşığı oğurlanmış ulduz”
(I saat)

Standartlar: 1.1.1., 2.1.1., 3.1.1., 3.1.2.

Məqsəd: Müxtəlif janr və üslubda olan mətnlərə münasibət bildirir.

Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.

Mətndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah edə bilir.

Üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq mətni oxumağı bacarır.

İntegrasiya: Ədəbiyyat – 3.1.1., Xarici dil – 3.1.2., İnformatika – 1.1.2.

İş forması: cütlərlə iş

Üsullar: beyin həmləsi, suallar

Resurslar: Mirzə Şəfi Vazehin seçilmiş əsərləri, iş vərəqləri

Motivasiya: Müəllim insanlarda müşahidə edilən mənfi keyfiyyətlərlə bağlı sual-cavab etməklə dərslə başlaya bilər. Daha sonra mövzu qanunsuz mənimsəmə, oğurluq və plagiatla əlaqələndirilir. 1-ci tapşırıq icra olunur. Tədqiqat sualı çıxarılır.

Tədqiqat sualı: *Mətn vasitəsilə hansı problem ön plana çəkilir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər cütlərə bölünür və onlara tədqiqat xarakterli suallar ünvanlanır. I cütə dərslikdəki 2, II cütə 3, III cütə 4, IV cütə 5, V cütə 6, VI cütə 7, VII cütə 8, VIII cütə 9, IX cütə 10, X cütə 12-ci tapşırıqlar verilərək birlikdə işləmələri tapşırılır.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: İş vərəqləri asılaraq təqdimata başlanılır. Təqdimatların karakterinin açılması şagirdlərə Vazehlə bağlı təfərrüatlı məlumat qazandırır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, mətn vasitəsilə şairimizin istedadı tərənnüm edilir. Onun əsərlərinin başqa bir xalqın nümayəndəsi tərəfindən mənimsənilməsinə həsr olunub. Mətn vasitəsilə başqasının əməyinin və zəhmətinin, beyninin məhsulunu mənimsəmək, xəyanət, saxta yollarla məşhurlaşmaq kimi mənfi xüsusiyyətlər və bu xüsusiyyətlərin acı nəticələri ön plana çəkilir.

Ev tapşırığı: 11-ci tapşırığa əsasən müqayisə aparmaq tapşırılır.

Qiymətləndirmə meyar cədvəlinə əsasən standartların səviyyələri üzrə aparılır.

Cütlər	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Meyarlar										
Müxtəlif janr və üslubda olan mətnlərə münasibət bildirir.										
Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.										
Mətndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah edə bilir.										
Üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq mətni oxumağı bacarır.										
Cəmi										

Mövzu:
İşıqı oğurlanmış ulduz
(II saat)

Standartlar: 2.1.4., 4.1.2., 4.1.3.

Məqsəd: Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurur.

Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirir.

Sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır.

İnteqrasiya: Xarici dil – 3.1.1, 4.1.2., İnformatika – 3.1.2., Ədəbiyyat – 1.1.2.

İş forması: fərdi iş, qrup işi

Üsullar: beyin həmləsi, müzakirə, suallar

Resurslar: təqdimat nümunəsi, sxem, təqdimat planı, iş vərəqləri

Motivasiya: Dərsə qabaqlayıcı tapşırıq əsasında başlamaq mümkündür. Şagirdlər evdə 11-ci tapşırıq əsasən hazırladıqları müqayisə materialını nümayiş etdirirlər. Keçilmiş mətnlərin dil xüsusiyyətləri təhlildən sonra verilmiş tədqiqat sualı ilə araşdırılır.

Tədqiqat sualı: *Keçilmiş mətn hansı dil xüsusiyyətlərinə malikdir?*

Tədqiqatın aparılması: I qrupdakı şagirdlərə 13–14, II qrupa 15–16, III qrupa 17–18, IV qrupa 19-cu tapşırıqlar verilir. Qrup üzvləri tapşırıqları yerinə yetirir və təqdimatlar dinlənilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: İş vərəqləri asılaraq təqdimata başlanılır. Müəllim mətnin dil xüsusiyyətlərini vurğulamaq üçün əlavə yönləndirici suallardan da istifadə edə bilər. Təhlil sayəsində mətnin xarakterik cəhətləri ilə bağlı nəticə çıxarılır.

Nəticələrin çıxarılması: Dilin ahəngdarlığı baxımından mətnin axıcı olması qrammatik qaydaların işlənməsi üçün əlverişli hesab olunur.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlərə Bodensdetin xain hərəkətinə, öz müəlliminə dö-nük çıxmasına münasibət bildirmək təklif edilir.

Ev tapşırığı: Mirzə Şəfi Vazehin həyat və yaradıcılığı barədə müxtəlif mənbələrdən məlumat toplamaq təklif edilir.

Qiymətləndirmə: Şagirdlərin qrup özünüqiymətləndirməsindən istifadə etmək məqsəduyğundur.

Səviyyələr	IV	III	II	I
Meyarlar				
Fikirlərimizi əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurduq.				
Üslubi xüsusiyyətləri nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirdik.				
Sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazdıq.				

Mövzu:
Harvard Universiteti
(I saat)

Standartlar: 1.1.1., 1.1.2., 2.1.1., 2.1.2.

Məqsəd: Dinlədiyi müxtəlif üslublu mətnlərə münasibət bildirir.

Dinlədiyi mətndəki fikirlərlə bağlı mühakimələrini əlavə faktlarla əsaslandırır.

Fikirlərini ifadə edir.

Əsaslandırılmış nitq qurur.

İnteqrasiya: Ədəbiyyat – 1.1.1., Ümumi tarix – 3.2.2., Coğrafiya – 3.1.1.

İş forması: kollektiv iş, qrup işi

Üsullar: beyin həmləsi, müzakirə, suallar

Resurslar: Harvard Universitetinin, Nobel mükafatçılarının şəkilləri

Motivasiya: Müəllim şagirdlərdən dünyanın ən reytingli universitetlərinin adlarını soruşur. Daha sonra bu reytingin nəyə görə formalaşdığı müzakirə edilir. Harvard Universitetinin üzərində dayanılır. Mətn oxudulur, 3–5-ci tapşırıqlar kollektiv şəkildə icra olunur və tədqiqat sualı çıxarılır.

Tədqiqat sualı: *Ali təhsil müəssisələrinin reytingi nəyə əsasən formalaşır?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür və tədqiqat aparmaq üçün onlara tapşırıq verilir. Yaxşı ali təhsil müəssisəsinin meyarları müəyyən edilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Şagirdlər fikir mübadiləsi aparırlar. Müəllim tədqiqat işinin xarakterini açmaq üçün mətnin daxilində verilmiş sualdan istifadə edir. Müzakirənin sonunda dərsin nəticəsi formalaşır.

Nəticələrin çıxarılması: Nəticədə müəyyən olunur ki, ali təhsil müəssisəsi həm elmi, həm pedaqoji, həm kadr, həm də təchizat baxımından bir çox tələbləri ödəməlidir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlərə elan hazırlamaq tapşırılır.

Ev tapşırığı: 9–11-ci siniflər arasında “Təhsilimi davam etdirmək istədiyim ali məktəb” mövzusunda sorğu keçirmək təklif edilir.

Qiymətləndirmə təlim məqsədlərinə uyğun olaraq sonda və ya müəyyən intervallarla mərhələli şəkildə aparıla bilər. Münasibətbildirmə, əsaslandırma, ifadəetmə, nitq-qurma meyarlarına əsaslanmaq olar.

IV	III	II	I
Dinlədiyi müxtəlif üslubda olan mətnlərə münasibət bildirməyi bacarır.	Mətnlərə münasibət bildirir.	Mətnlərə münasibət bildirməyə çalışır.	Mətn barədə fikir bildirir.

Dinlədiyi mətndəki fikirlərlə bağlı mühakimələrini əlavə faktlarla əsaslandırmağı bacarır.	Dinlədiyi mətndəki fikirlərlə bağlı mühakimələr irəli sürür.	Mühakimələrini əlavə faktlarla əsaslandırmağa çalışır.	Mühakimələrini əsaslandırır.
Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.	Fikirlərini sərbəst ifadə etməyə səy göstərir.	Fikirlərini ifadə etməyə çalışır.	Fikir bildirir.
Yardımcı vasitələrdən istifadə etməklə əsaslandırılmış nitq qurmağı bacarır.	Əsaslandırılmış nitq qurur.	Əsaslandırılmış nitq qurmağa çalışır.	Nitq qurur.

Mövzu:
Harvard Universiteti
(II saat)

Standartlar: 2.1.2., 2.1.3., 2.1.4.

Məqsəd: Yardımcı vasitələrdən istifadə etməklə əsaslandırılmış nitq qurur.

Müxtəlif mənbələrə istinad etməklə əsaslandırılmış təqdimatlar hazırlayır.

Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurur.

İntegrasiya: Ədəbiyyat – 3.1.1., Xarici dil – 3.1.2.

İş forması: qrup işi

Üsullar: beyin həmləsi, müzakirə

Resurslar: iş vərəqləri, sxem, lüğət

Motivasiya: Şagirdlər ev tapşırığına əsasən 9–11-ci siniflər arasında “Təhsilimi davam etdirmək istədiyim ali məktəb” mövzusunda sorğu keçirirlər. Sorğunun nəticələri təhlil olunur və ən reytingli universitet müəyyənləşir. Daha sonra sorğunun dil xüsusiyyətləri mətnin dili ilə müqayisə edilir. Müqayisəni dəqiq aparmaq üçün mətnin dil xüsusiyyətləri araşdırılır. Bu məqsədlə tədqiqat sualı formalaşdırılır.

Tədqiqat sualı: *Mətnlərin bənzər xüsusiyyətləri hansılardır?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qrup şəklində tapşırıqları icra edirlər. I qrupa 6–8, II qrupa 9–11, III qrupa 13–14, IV qrupa 15–16-cı tapşırıqlar verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Müxtəlif fəaliyyətlərdə özlərini məsul bilən şagirdlər gördükləri işlərin hesabatını verirlər. Təqdimatlar dinləndikdən sonra geniş müzakirələr aparılır və nəticələr çıxarılır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyən edirlər ki, mətn faktların verilməsi, terminologiyadan istifadə olunması, eyni mövzunu əhatə etməsi baxımından bir-birinə bənzərdir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlərə 12-ci tapşırığa əsasən “Kampus dedikdə...” fikrini tamamlamaq tapşırılır.

Ev tapşırığı: 17-ci tapşırıq evə verilir və Bakı Dövlət Universiteti haqqında görün-
tülü təqdimat hazırlamaq tapşırılır.

Qiymətləndirmə qrup özünüqiymətləndirməsi ilə aparıla bilər. Şagird uyğun xana-
da qrupdakı fəaliyyətini əks etdirən qeyd işarəsini qoymalıdır.

Meyarlar	IV	III	II	I
Yardımcı vasitələrdən istifadə etməklə əsaslandırılmış nitq qururam.				
Müxtəlif mənbələrə istinad etməklə əsaslandırılmış təqdimatlar hazırlayıram.				
Fikirlərimi əsaslandırmaqla müxtəlif tip- li mətnlər qururam.				
Şagirdin adı, soyadı, ata adı:				

Mövzu:
Ömrün mənası
(I saat)

Standartlar: 2.1.1., 2.1.4., 3.1.1., 3.1.2.

Məqsəd: Fikirlərini sərbəst ifadə edir.

Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurur.

Mətndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah edir.

Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni oxuyur.

İntegrasiya: Ədəbiyyat – 2.1.2., Azərbaycan tarixi – 1.3.2., Xarici dil – 3.1.1.

İş forması: cütlərlə iş, fərdi iş

Üsullar: söz assosiasiyası, auksion, müzakirə

Resurslar: Mir Cəlal Paşayevin müəllifi olduğu kitablar, şəkillər, iş vərəqləri

Motivasiya: Müəllim dərsə şagirdlərə söz assosiasiyası ilə “İkinci valideyn, ana qədər əziz, ata qədər doğma deyəndə kimi düşünürsünüz?” sualını verərək onlardan “müəllim” cavabını alır. Sonra şagirdlərin ən sevimli müəllimləri müzakirə olunur. Nə üçün sevdiklərini əsaslandırdıqdan sonra mətnin oxusuna keçid edilir. Aşağı siniflərdə müəllim haqqında keçdikləri şeirlərin adı auksionla soruşulur və mətnə aid tədqiqat sualı formalaşdırılır.

Tədqiqat sualı: *Müəllimlik necə peşədir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər cütlərə bölünür və onlara tədqiqat xarakterli suallar ünvanlanır. I cütə dərslikdəki 2–3, II cütə 4–5, III cütə 6–7, IV cütə 8–9, V cütə 10–11, VI cütə 13, VII cütə 14–15, VIII cütə 16–17, IX cütə 18, X cütə 19-cu tapşırıqlar verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: İş vərəqləri lövhədən asılaraq təqdimata başlanılır. Təqdimatların xarakterinin açılması şagirdlərə müəllim nüfuzu və mənəvi yüksəkliyi barədə təfərrüatlı məlumat qazandırır. Təhsilə məhəbbət hissinin aşılması müzakirədə ön planda olmalıdır.

12-ci tapşırıq icra edilir. “Bizim Cəbiş müəllim” filmindən müvafiq kadr nümayiş etdirilir və hər iki müəllim obrazının müqayisəsi aparılır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, mətn gözəl varlıq və ali peşə sahibi olan müəllimdən və müəllimlikdən bəhs edir. Müəllimlik olduqca ağır, eyni zamanda şərəfli peşədir.

Yaradıcı təbiiqetmə: Şagirdlərə “Müəllim olmaq istərdinizmi?” sualını cavablandırmaq tapşırılır.

Ev tapşırığı: “Mən müəllim olsam...” mətnini davam etdirmək tövsiyə edilir.

Qiymətləndirmə meyar cədvəlinə əsasən standartların səviyyələri üzrə aparılır. Bu zaman təhlil etmə, fikirbildirmə, mətnqurma meyarları diqqətdə saxlanılmalıdır.

Cütlər Meyarlar										
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Fikirlərimizi sərbəst ifadə etdik.										
Fikirlərimizi əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurduq.										
Mətndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah etdik.										
Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni oxuduq.										
Cəmi										

Mövzu:
Ömrün mənası
(II saat)

Standartlar: 4.1.1., 4.1.2., 4.1.3.

Məqsəd: Müxtəlif üslublu mətnlər yazır.

Mətni üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla təkmilləşdirir.

Sözləri üslubi çalarlarından asılı olaraq böyük və kiçik hərflərlə yazır, durğu işarələri qaydalarına əməl edir.

İnteqrasiya: Xarici dil – 3.1.1, 4.1.2., İnformatika – 3.1.2., Ədəbiyyat – 1.1.2.

İş forması: fərdi iş, qrup işi

Üsullar: Venn diaqramı, beyin həmləsi, müzakirə, suallar

Resurslar: tapşırıq nümunələri, iş vərəqləri

Motivasiya: Müəllim dərsə qabaqlayıcı tapşırıq əsasında başlayaraq motivasiyanı qura bilər. Evə verilmiş tapşırıq oxudularaq şagirdlərin müəllim olmaq arzusunun qabardılmasına nail olunur. Daha sonra evdə hazırlanan mətnin dili ilə tədris olunmuş mətnin və şeirin dili müqayisə edilə bilər. Venn diaqramı əsasında müqayisənin nəticəsi şərh olunur. Müqayisəli təhlildən sonra verilmiş tədqiqat sualı əsasında mətnlərin dil xüsusiyyətləri araşdırılmalıdır.

Tədqiqat sualı: *Mətnlər hansı dil xüsusiyyətlərinə malikdir?*

Tədqiqatın aparılması: I qrupdakı şagirdlərə 20–22, II qrupa 23–24, III qrupa 25–26, IV qrupa 27–28, V qrupa 30–31-ci tapşırıqlar verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: İş vərəqləri asılıaraq təqdimata başlanılır. Müəllim mətnin ideyasını və bədii xüsusiyyətlərini vurğulamaq üçün əlavə yönəldici suallardan da istifadə edə bilər. Təhlilin nəticəsində mətnlərin xarakterik cəhətləri ilə bağlı nəticə çıxarılır.

Nəticələrin çıxarılması: Hər iki mətn bədii nümunədir. Hər iki mətnin bədii üslubda olub, dili sadə, fikirlər aydın şəkildə ifadə olunmuşdur.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlərə 29-cu tapşırığa əsasən sxem tərtib etmək tapşırılır.

Ev tapşırığı: Hekayənin ardını yazmaq tövsiyə olunur.

Qiymətləndirmə: Özünüqiymətləndirmədən istifadə məqsədəuyğundur. Şagirdlər meyarlar əsasında özlərini qiymətləndirə bilərlər.

Səviyyələr Meyarlar	IV	III	II	I
Müxtəlif üslublu mətnlər yazdım.				
Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirdim.				
Üslubi çalarlarından asılı olaraq sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazdım, durğu işarələri qaydalarına əməl etdim.				

Gender bərabərliyi

Avropada kişi və qadın bərabərliyinin siyasi prioritetə çevrilməsinə baxmayaraq, bu sahədə irəliləyiş çox zəifdir. Hətta qadınlar kişilərlə bərabər hüquqlara malik olsalar da, kişilərə təklif olunan imkanlar onlar üçün bərabər dərəcədə əlçatan deyil. Qadınların hüquqlarını tələb etmələri çox vaxt uğursuzluqla nəticələnir. Hətta bu istiqamətdə bəzi ölkələrdə müəyyən geriləmə də aşkar edilib. Məsələn, hesablamalar göstərir ki, dünyada kişi və qadın məvacibləri arasında fərq 20 faizə yaxındır.

Daha mühüm göstərici qadınların seçkili siyasi vəzifəyə namizədliklərini vermək imkanları ilə bağlıdır. Əlbəttə, qadınların belə bir hüququ var, amma bəzi istisnaları saymasaq, onların siyasi həyatda iştirakı hələ də cüzidir.

2003-cü ildə Avropa Şurası tövsiyə etdi ki, dövlət həyatına və ya ictimai həyata aid qərarlar qəbul edən hər hansı orqanda qadınların və ya kişilərin iştirak göstəricisi 40 faizdən aşağı düşməməlidir. Lakin bu yaxınlarda dərc olunmuş hesabat göstərir ki, qadın nazirlərin orta sayı 28 faiz təşkil edir, qadınların milli parlamentlərdə orta iştirak göstəricisi isə 21,7 faizdən yuxarı deyil.

Son onilliklərdə ayrı-seçkilik xarakterli xeyli qanun və qanun qüvvəli aktlar dəyişdirilib və ya ləğv olunub. Qadınların xeyrinə tədbirlər daxil edilməklə bir çox siyasi addımlar atılıb. Bununla belə, qadınlar hələ də struktur xarakterli və ictimai problemlər ucbatından, məsələn, zorakılıq, siyasi və iqtisadi həyatdan sıxışdırılma, işəgötürmədə ayrı-seçkilik və peşə həyatı ilə şəxsi həyatın uzlaşdırılmasında çətinliklər səbəbindən heç də həmişə kişilərlə eyni imkanlara malik olmurlar.

Real gender bərabərliyi təkcə qanundakı bərabərliyi nəzərdə tutmur, bu həm də o deməkdir ki, ictimai və siyasi həyatın bütün sahələrində qadınlarla kişilər bərabər mövqeyə, bərabər səlahiyyətlərə və vəzifələrə, eyni dərəcədə iştiraka malikdirlər.

Bərabərlik cinslər arasında eyni cür davranmanın hökmən olmasını nəzərdə tutmur, əksinə, məsələyə fərqli yanaşma kimi başa düşülməlidir. Əslində, kişilərlə qadınlar arasında bərabərsizlik problemi fərqləndirmə siyasətindən istifadə etməklə həll olunmalıdır. Son illərdə Avropada bu baxımdan bir çox siyasətlər (o cümlədən pozitiv tədbirlər, məsələn, kvotalar, qadınların konkret tələblərinin ödənilməsinə dəstək proqramları, qadınların təhsilinin və qadınların idarə etdiyi biznes layihələrinin təşviq olunması) həyata keçirilib. Bu, zəif də olsa, “kövrək nəticələr” verməkdədir, amma biz onların təsirini qiymətləndirməli və yetərinə səmərəli olmadıqda yeni siyasətlər işləyib hazırlamalıyıq.

İşlərinə kişilər qədər çox vaxt sərf edən və eyni zamanda uşaqların, təsərrüfatın qayğısına qalan fəvqəladadınların olmasına ehtiyac yoxdur, amma ailə vəzifələrinin kişilər və qadınlar arasında bərabər bölüşdürülməsi mədəniyyətinə ehtiyac mövcuddur. Gender bərabərliyi tədbirləri peşə və ailə həyatını uzlaşdırmaq istiqamətində valideynlərə kömək etmək üçün lazımdır. Məsələn, bunu ailələrə keyfiyyətli xidmətlərin inkişaf etdirilməsi, iş və məktəb vaxtına nəzarət olunması, evdə ehtiyacı olanlara qulluğun və ev təsərrüfatı vəzifələrinin bərabər bölüşdürülməsi vasitəsilə etmək olar.

Gender bərabərliyi siyasi tədbirlərimizdə mərkəzi yeri tutmalıdır. Bütün dövlət siyasətlərinə gender bərabərliyi meyarının daxil edilməsi (ekspertlər bunu “siyasətdə gender xətti” adlandırırlar), kişilərin və qadınların spesifik və müxtəlif tələbatlarını ödəyən ictimai büdcələrin formalaşdırılması, pozitiv tədbirlərin artırılması vacib addımlardır.

Yəqin ki, gələcək tərəqqiyə cinslərin oturmuş rolları və dərin kök atmış mədəni amillər mane olur. Biz yalnız problemin kökündə duran səbəblərlə məşğul olsaq, söylərimiz səmərəli nəticə verər. Mədəni dəyişikliyə ehtiyac var. Bu dəyişiklik təkcə məktəbdə və ailələrdə maarifləndirmə aparılması və medianın bu sahəyə tam cəlb olunması ilə mümkündür. Gender stereotipləri qaldıqca ayrı-seçkilik davam edəcək, çünki bu gün qadınların inkişafında əsas maneə qanunlar və ya qanun qüvvəli aktlar deyil, məhz onlardır.

Hazırkı iqtisadi və sosial böhran şəraitində gender bərabərliyi siyasətlərinə diqqətin azalması riski mövcuddur. Bu, yanlışdır. Bu siyasətlərə məsrəflər kimi deyil, investisiyalar kimi baxılmalıdır. Onlar cəmiyyətin bütün üzvlərinin – istər qadınların, istərsə də kişilərin səriştəsindən, bacarıqlarından və yaradıcı imkanlarından tam istifadə etməyə imkan verməklə cəmiyyətə əhəmiyyətli dərəcədə kömək edə bilər.

Kişilərlə qadınlar arasında qanunda və təcrübədə bərabərlik insan hüquqlarının, həmçinin demokratiyanın ayrılmaz tərkib hissəsidir. Biz bərabərsizliyin saxlanmasını özümüzə rəva görə bilmərik, çünki bərabərlik olmadan demokratiya natamam qalır.

1. “Siyasətdə gender xətti” nədir?

- A) Dövlət siyasəti hazırlanan zaman kişilərə müəyyən üstünlüklərin verilməsi;
- B) Siyasətlərin hazırlanmasında gender bərabərliyi meyarının nəzərə alınmaması;
- C) Dövlət siyasəti hazırlanan zaman qadınlara müəyyən üstünlüklərin verilməsi;
- D) Bütün dövlət siyasətlərinə gender bərabərliyi meyarının daxil edilməsi.

2. Hesablamalara görə, dünyada kişi və qadın məvacibləri arasında fərq neçə faizə yaxındır?

- A) 30%
- B) 25%
- C) 20%
- D) 15%

3. Dərc olunmuş hesabat göstərir ki, qadın nazirlərin orta sayı 28 faizdir. Deməli, hər 100 nazirdən neçəsi qadındır?

- A) 55-i
- B) 14-ü
- C) 28-i
- D) 18-i

4. Biri qadınların qarşılaşdığı ictimai problemlər sırasına daxil deyil:

- A) analıq məsuliyyətini daşması;
- B) iqtisadi həyatdan sıxışdırılma;
- C) işəgötürmədə ayrı-seçkilik;
- D) işlə şəxsi həyatın uzlaşdırılması.

5. Real gender bərabərliyi dedikdə nə nəzərdə tutulur?

- A) tək-cə qanundakı bərabərlik;
- B) ictimai və siyasi həyatın bütün sahələrindəki bərabərlik;
- C) qadınların kişilərdən səlahiyyətə üstünlüyü;
- D) kişilərin vəzifəyə yüksək mövqe tutması.

6. Avropada qadınların sosial statusunun yaxşılaşdırılması tədbirlərindən sayıla bilməz:

- A) kvotalar verilməsi;
- B) qadınlara dəstək proqramları;
- C) qadınların biznes layihələrinin təşviqi;
- D) xaricdə təhsildə qadınlara güzəşt proqramı.

7. “Kövrək nəticə” ifadəsi barədə hansı fikir düzdür?

- A) həqiqi mənadadır;
- B) məcazi mənadadır;
- C) vasitəli nitqdır;
- D) vasitəsiz nitqdır.

8. “Gender stereotipləri” nədir?

- A) artıq oturuşmuş yazılmamış qanunlar;
- B) dövlətin dəstəklədiyi aktlar;
- C) qadınların müstəqil problem həllində çətinliyi;
- D) kişilərin dar çərçivədən çıxması.

9. İnvestisiya dedikdə nə nəzərdə tutulur?

- A) parlaq gələcək üçün yatırılan sərmayə;
- B) investorların dövlətə ödədiyi vergi;
- C) dövlətin siyasi xərcləri;
- D) hərbi və təhsilə ayrılan sərmayə.

10. Demokratiyanın tam olması üçün hansı prinsip əsasdır?

- A) sosial savadlılıq;
- B) siyasi savadlılıq;
- C) təhsillilik;
- D) bərabərlik.

DƏYƏRLƏR

- 1 Təbəssüm
- 2 Faydalı məsləhət
- 3 Hekayət
- 4 “Çempion”
- 5 Salur Qazanın evinin yağmalandığı boy
- 6 Referat
- 7 20 Yanvar – Ümumxalq Hüzün Günü

Mövzu:
Təbəssüm
(I saat)

Standartlar: 1.1.2., 2.1.1., 2.1.2., 2.1.3.

Məqsəd: Dinlədiyi mətndəki fikirlərlə bağlı mühakimələrini əsaslandırır.

Fikirlərini sərbəst ifadə edir.

Yardımcı vasitələrdən istifadə etməklə əsaslandırılmış nitq qurur.

Müxtəlif mənbələrə istinad etməklə əsaslandırılmış təqdimatlar hazırlayır.

İntegrasiya: Ədəbiyyat – 1.1.2., 1.2.4., Xarici dil – 1.1.4., 2.1.1.

İş forması: qrup işi

Üsullar: səsli oxu, müzakirə

Resurslar: internet resursları, fotolar, iş vərəqləri

Motivasiya: Müəllim şagirdlərə Mikayıl Müşfiqin “Sənin gülüşlərin” şeirini oxuyur.

“Qarşımda nazlanıb yenə gülürsən,
Bilsən gülüşlərin nəyə bənzəyir?
Mən desəm artıqdır, özün bilirsən,
Lalə yarpağında şəhə bənzəyir.

Sənin gülüşlərin bir ruzgar kimi
Əsərkən arzusun gülü açılır.
Gülsə dodaqların ulduzlar kimi
Ruhuma bir sərin işıq saçılır.

Söylə, gözəllərin dodaqlarından,
Bu oynaq gülüşlər umulmuşmudur?
Sənin hər qəhqəhən ay kənarından
Keçən buludmudur, uçan quşmudur?

Sənin gülüşlərin yaz səhərindən
Hissimə, fikrimə sanki rəng alır.
Gül ki, şeirlərim gülüşlərindən
Qırılmaq bilməyən bir ahəng alır.

Sən güldüyün zaman bu şad günəmdə
Açılır qarşımda, canlanır bahar.
Bəzən başucumda, bəzən önümdə
Şimşəklərim çaxar, sularım axar.

Cahan ki solmayan bir bağça-bağdır,
Burda rəvamıdır gülmədən ölmək!
Yazıq o şəxsə ki, qaraqabaqdır,
Nə qədər yaraşır insana gülmək!

Bundan sonra insan gülüşünün, təbəssümünün şairin qələmindəki min rəngi müzakirə olunur və mətnin oxusuna keçilir. Oxunan hər iki mətn 1-ci tapşırığa əsasən müqayisə olunur və bunun nəticəsində tədqiqat sualı çıxarılır.

Tədqiqat sualı: *Gülüş insan haqqında düşüncələri dəyişə bilərmə?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür və onlara tədqiqat xarakterli suallar ünvanlanır. I qrupa 2, II qrupa 3–4, III qrupa 5–6, IV qrupa 7–9-cu sualları cavablamaq tapşırılır.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Şagirdlər fikir mübadiləsi aparırlar. Məslim tədqiqat işinin xarakterini açmaq üçün əlavə suallardan da istifadə edir. Müzakirənin sonunda dərslin nəticəsi formalaşır.

Nəticələrin çıxarılması: Nəticədə müəyyən olunur ki, gülüş insana olan münasibəti dəyişə bilər.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlərə 8-ci tapşırığa əsasən səbəb-nəticə əlaqələrini işləmək tapşırılır.

Ev tapşırığı: Evdə 11-ci tapşırığa əsasən sxemi tamamlamaq tövsiyə edilir.

Qiymətləndirmə təlim məqsədlərinə uyğun olaraq sonda və ya müəyyən intervallarla mərhələli şəkildə aparıla bilər. Bu zaman mühakiməyürütmə, ifadəetmə, nitqurma və təqdimat meyarlarına əsaslanmaq olar.

Meyarlar	IV	III	II	I
Dinlədiyi mətndəki fikirlərlə bağlı mühakimələrini əsaslandırır.				
Fikirlərini sərbəst ifadə edir.				
Yardımcı vasitələrdən istifadə etməklə əsaslandırılmış nitq qurur.				
Müxtəlif mənbələrə istinad etməklə əsaslandırılmış təqdimatlar hazırlayır.				

Mövzu:
Təbəssüm
(II saat)

Standartlar: 3.1.3., 4.1.2., 4.1.3.

Məqsəd: Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir.

Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirməyi bacarır.
Sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır, durğu işarələri qaydalarına əməl edir.

İntegrasiya: Ədəbiyyat – 3.1.3., Xarici dil – 3.1.2.

İş forması: qrup işi

Üsullar: beyin həmləsi, müzakirə

Resurslar: tapşırıq nümunələri, lüğət

Motivasiya: Ev tapşırığına əsasən şagirdlər mətndə səbəb-nəticə əlaqələrini əsaslandırır, yürütdükləri mühakimələri mətndəki fikirlərlə müqayisə edirlər. Müqayisənin dəqiq aparılması üçün mətnin dil xüsusiyyətləri araşdırılır. Bunun nəticəsində də tədqiqat sualı formalaşdırılır.

Tədqiqat sualı: *Mətnə hansı dil qaydaları öz əksini tapıb?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər tapşırıqları qrup şəklində icra edirlər. I qrupa dərslikdəki 1–11, II qrupa 13–14, III qrupa 15–16, IV qrupa 17–18, V qrupa 19–20-ci tapşırıqlar verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Özlərini müxtəlif fəaliyyətlərdə məsul bilən şagirdlər gördükləri işin hesabatını verirlər. Təqdimatlar dinlənildikdən sonra geniş müzakirələr aparılır və nəticə çıxarılır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyən edirlər ki, mətn terminologiya cəhətdən olduqca rəngarəng, mövzu baxımından isə aktualdır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlərə 12-ci tapşırığa əsasən mətnin mövzusunə uyğun rəsm çəkmək tapşırılır.

Ev tapşırığı: Dərslikdəki 21-ci tapşırıq evə verilir və mətni oxuyaraq sualların cavablandırılması tövsiyə edilir.

Qiymətləndirmə təlim məqsədlərinə uyğun olaraq sonda və ya müəyyən intervallarla mərhələli şəkildə aparıla bilər. Verilmiş meyar cədvəlinə əsasən təhlil etmə, təkmilləşdirmə, durğu işarələrini bilmə meyarlarına da əsaslanmaq mümkündür.

Qruplar Meyarlar	I	II	III	IV	V
Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir.					

Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirməyi bacarır.					
Sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır, durğu işarələri qaydalarına əməl edir.					
Əməkdaşlıq					
Cəmi					

Mövzu:
Faydalı məsləhət
(I saat)

Standartlar: 2.1.1., 2.1.2., 3.1.2.

Məqsəd: Fikirlərini sərbəst ifadə edir.

Əsaslandırılmış nitq qurur.

Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun oxuyur.

İnteqrasiya: Ədəbiyyat – 2.2.3.

İş forması: qrup işi, fərdi iş

Üsullar: anlayışın çıxarılması, müzakirə

Resurslar: “Nağıllar” kitabı, “Atalar sözləri” kitabı

Motivasiya: Müəllim dərslə anlayışın çıxarılması üsulu ilə başlaya bilər. Şagirdlərə “Hərəkət etmək, hansısa işi görməklə bağlı verilən təklif, göstəriş, tövsiyə necə adlanır?” sualını verməklə məsləhət sözünü almaq olar. Cavab əldə edildikdən sonra “Məsləhətli don gen olar” atalar sözü səsləndirilir və mənası soruşulur. Mövzu ətrafında müzakirə aparılmaqla tədqiqat sualı çıxarılır.

Tədqiqat sualı: *Faydalı məsləhət insanın həyatında necə rol oynaya bilər?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür və onlara tədqiqat xarakterli suallar ünvanlanır. I qrupa dərsləndəki 1–2, II qrupa 3–4, III qrupa 5–6, IV qrupa 7–8-ci tapşırıqları birlikdə işləmək tapşırılır.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Məsləhətin mənfi və müsbət cəhətləri barədə qrupların düşüncələri araşdırılır, təqdimatları dinlənir və müzakirə olunur.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, məsləhətin müsbət cəhətləri olduğu kimi, mənfi cəhətləri də vardır. “Yersiz məsləhət danlağa bərabərdir” fikri aydınlaşdırılır.

Yaradıcı tətbiqetmə 9-cu tapşırığa əsasən aparılır.

Ev tapşırığı: 10-cu tapşırığa əsasən mətni oxuyub sualları cavablandırmaq və mətnə münasibət bildirmək tapşırılır.

Qiymətləndirmə təlim məqsədlərinə uyğun olaraq sonda və ya müəyyən intervallarla mərhələli şəkildə aparıla bilər. İfadəetmə, nitq qurma, mətnoxuma meyarlarına əsaslanmaq tövsiyə olunur.

Meyarlar	I	II	III	IV
Fikirlərini sərbəst ifadə edir.				
Əsaslandırılmış nitq qurur.				
Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun oxuyur.				
Cəmi				

Mövzu:
Faydalı məsləhət
(II saat)

Standartlar: 2.1.4., 4.1.2., 4.1.3.

Məqsəd: Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurur.

Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirir.

Sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır.

İnteqrasiya: Xarici dil – 3.1.1., 4.1.2., İnformatika – 3.1.2., Ədəbiyyat – 1.1.2.

İş forması: kollektiv iş, qrup işi

Üsullar: suallar, müzakirə

Resurslar: lüğət, iş vərəqləri, “Hekayələr” kitabı

Motivasiya: Dərsə qabaqlayıcı tapşırıq əsasında başlamaq mümkündür. Şagirdlər evə verilmiş mətni oxumuş, yazılı şəkildə ona münasibət bildirmişlər. Həmin fikirlər sinifdə səsləndirilir. Şagirdlərin qələmə aldıkları mətnlərin dili oxunan mətnin dili ilə müqayisə edilir. Müqayisənin mahiyyətini anlamaq üçün tədqiqat sualı tərtib olunur.

Tədqiqat sualı: *Mətnə hansı qrammatik qaydaların tələbləri gözlənilir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür. I qrupa dərslikdəki 11–12, II qrupa 13–14, III qrupa 15–16, IV qrupa 17–18, V qrupa 19–21-ci tapşırıqları birlikdə işləmək tövsiyə edilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Qruplarda fəaliyyət göstərən şagirdlər fikirlərini şifahi qaydada təqdim edirlər. Qrup işləri üzrə təqdimatlar şərh olunur, əsas mahiyyət aydınlaşdırılır və nəticə çıxarılır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər tədqiqat əsasında müəyyənləşdirirlər ki, mətn-də qrammatik qaydaların tələbləri bütünlüklə gözlənilir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlərə 22-ci tapşırığa əsasən sxemə uyğun cümlələrin seçilməsi tapşırılır.

Ev tapşırığı: Sınıfdə yazacaqları hekayə üçün mövzu və ad seçmək, plan tutmaq təklif edilir.

Qiymətləndirmə meyar cədvəlinə əsasən standartların səviyyələri üzrə aparılır. Bu zaman müqayisəetmə, təkmilləşdirmə, istifadəetmə meyarları nəzərə alınmalıdır. Qrupların özünüqiymətləndirməsinə əsaslanmaqla cədvəl doldurulur.

Səviyyələr Meyarlar	IV	III	II	I
Mətnləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə müqayisə etdik.				
Mətni üslubi cəhətdən təkmilləşdirdik.				
Sözlərdən üslubi imkanlarına görə istifadə etdik.				
Cəmi				

Mövzu:
Faydalı məsləhət
(III saat)

Standartlar: 2.1.4., 4.1.1., 4.1.2.

Məqsəd: Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurur.

Müxtəlif üslublu mətnlər yazır.

Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirir.

İntegrasiya: Ədəbiyyat – 3.1.3., Xarici dil – 1.3.1.

İş forması: fərdi iş

Üsullar: klaster, müzakirə, suallar

Resurslar: hekayənin sxemi, “Hekayələr” kitabı

Motivasiya: Müəllim dərsə qabaqlayıcı tapşırığa əsasən başlayır. Evdə hekayənin mövzusu və adı ilə bağlı çalışmış şagirdlər onun planını təqdim edirlər. Ümumi fikirləri xüsusiləşdirdikdən sonra dərs davam etdirilir. Dərslikdə hekayə ilə bağlı verilmiş klaster lövhədə çəkilir və müzakirədən sonra tədqiqat sualı çıxarılır.

Tədqiqat sualı: *Hekayədə nələr öz əksini tapmalıdır?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər fərdi şəkildə tapşırıqların icrasına başlayırlar. Hekayənin süjet xətti müəyyənləşdirilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Şagirdlər hazırladıqları hekayələri oxuyurlar. Müəllim tədqiqat işini daha da səmərəli etmək üçün əlavə yönəldici suallardan istifadə edir. Hekayələrin dərslikdəki qaydaların tələblərinə uyğun olub-olmadığı araşdırılır. Müzakirənin sonunda dərsin nəticəsi formalaşır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, hekayə müəyyən zaman və məkan daxilində baş verən hadisələri əks etdirməli, müəyyən süjet xəttinə malik olmalıdır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Hekayənizə uyğun rəsm çəkin.

Ev tapşırığı: Hekayənizin annotasiyasını yazın.

Qiymətləndirmə meyar cədvəlinə əsasən standartların səviyyələri üzrə aparılır. Bu zaman fikirsöyləmə, mətnə əlavəetmə, cümləqurma, mətnqurma meyarları diqqətdə saxlanmalıdır.

Səviyyələr	IV	III	II	I
Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurur.				
Müxtəlif üslublu mətnlər yazır.				
Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirir.				

Mövzu:
Hekayət
(I saat)

Standartlar: 1.1.1., 2.1.1., 2.1.2.

Məqsəd: Dinlədiyi müxtəlif üslubda olan mətnlərə münasibət bildirir.

Dinlədiyi mətndəki fikirlərlə bağlı mühakimələrini əlavə faktlarla əsaslandırır.

Fikirlərini sərbəst ifadə edir.

Əsaslandırılmış nitq qurur.

İntegrasiya: Ədəbiyyat – 1.1.1., Azərbaycan tarixi – 3.1.1.

İş forması: kollektiv iş, qrup işi

Üsullar: beyin həmləsi, müzakirə, suallar

Resurslar: “Atalar sözləri və məsəllər” kitabı, şəkillər

Motivasiya: Müəllim şagirdlərdən “Yaxşılığı elə, at dəryaya, balıq bilməsə də, xaliq bilər” atalar sözünə münasibət bildirmələrini xahiş edir. Onlar fikirlərini bildirdikdən sonra mətnin oxusuna keçid alınır. Mətn tələblərə uyğun şəkildə oxunur və tədqiqat sualı çıxarılır.

Tədqiqat sualı: *Mətnin əsas ideyası nədən ibarətdir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür və onlara tədqiqat aparmaq üçün tapşırıq verilir. Şagirdlərin I qrupu 2–3, II qrupu 4–5, III qrupu 6–7, IV qrupu 8–10-cu tapşırıqları yerinə yetirir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Şagirdlər fikir mübadiləsi aparırlar. Müəllim tədqiqat işinin xarakterini açmaq üçün mətnə aid əlavə suallardan da istifadə edə bilər. Müzakirənin sonunda dərsin nəticəsi formalaşır.

Nəticələrin çıxarılması: Sonda müəyyən olunur ki, gənc şah gəvənmeməkdə düz etmişdir. Zalımın ədalətinə gəvənib həyatını qurmaq, arxayın yaşamaq düzgün olmazdı. Şahın mərhəmətsizliyi bir gün özünü mütləq göstərməli idi.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlərə 10-cu tapşırıq əsasən “Hekayət”lə “Faydalı məsləhət” mətnini janr baxımından müqayisə etmək tapşırılır.

Ev tapşırığı: 12-ci tapşırıqda verilmiş mətnin üslubunu “Hekayət” mətni ilə müqayisə etmək tövsiyə olunur.

Qiymətləndirmə təlim məqsədlərinə uyğun olaraq sonda və ya müəyyən intervallarla mərhələli şəkildə aparıla bilər. Bu zaman münasibətbildirmə, əsaslandırma, ifadə etmə, nitqurma meyarlarına əsaslanmaq mümkündür.

IV	III	II	I
Dinlədiyi müxtəlif üslublu mətnlərə münasibət bildirməyi bacarır.	Mətnlərə münasibət bildirir.	Mətnlərə münasibət bildirməyə çalışır.	Münasibət bildirir.
Dinlədiyi məndəki fikirlərlə bağlı mühakimələrini əlavə faktlarla əsaslandırmağı bacarır.	Dinlədiyi məndəki fikirlərlə bağlı mühakimələr irəli sürür.	Mühakimələrini əlavə faktlarla əsaslandırmağa çalışır.	Mühakimələrini əsaslandırır.
Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.	Fikirlərini sərbəst ifadə etməyə səy göstərir.	Fikirlərini ifadə etməyə çalışır.	Fikirlərini ifadə edir.
Yardımcı vasitələrdən istifadə etməklə əsaslandırılmış nitq qurmağı bacarır.	Əsaslandırılmış nitq qurur.	Əsaslandırılmış nitq qurmağa çalışır.	Nitq qurur.

Mövzu:

Hekayət

(II saat)

Standartlar: 2.1.2., 2.1.4., 3.1.3., 4.1.2.

Məqsəd: Yardımcı vasitələrdən istifadə etməklə əsaslandırılmış nitq qurur.

Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər yazır.

Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir.

Üslubi xüsusiyyətlərinə görə mətni təkmilləşdirir.

İntegrasiya: Ədəbiyyat – 3.1.1., Xarici dil – 3.1.2.

İş forması: qrup işi

Üsullar: suallar, müzakirə

Resurslar: iş vərəqləri, sxem, lüğət

Motivasiya: Ev tapşırığına əsasən şagirdlər 11-ci tapşırıqda verilmiş mətnin üslubunu “Hekayət” mətni ilə müqayisə edirlər. Sınıfdə tapşırıq oxunur və xitablarla

bağlı qrammatik qayda müəllim tərəfindən izah edilir. Tapşırığın oxunmasından sonra mətnlərin müqayisəli təhlili aparılır və tədqiqat sualı çıxarılır.

Tədqiqat sualı: *Mətnlərin bənzər xüsusiyyətləri hansılardır?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər tapşırıqları qrup şəklində icra edirlər. I qrupa dərslikdəki 12–15, II qrupa 16–19, III qrupa 20–23, IV qrupa 24–27-ci tapşırıqlar verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Özlərini müxtəlif işlərə məsul bilən şagirdlər gördükləri işin hesabatını verirlər. Təqdimatlar dinləndikdən sonra geniş müzakirələr aparılır və nəticə çıxarılır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyən edirlər ki, mətnlər ibrətamiz fikirlərin verilməsi, həyati əhəmiyyətli məsləhətlərlə zənginliyi, yaxın mövzuları əhatə etməsi baxımından bir-birinə bənzərdir.

Yaradıcı tətbiqetmə: “Hekayət” mətnindən elə cümlələri ixtisar edin ki, məzmun itməsin.

Ev tapşırığı: “Nizami Gəncəvi dünya ədəbiyyatında” adlı mətn hazırlayın.

Qiymətləndirmə qrup özünüqiymətləndirməsi ilə aparıla bilər. Bu zaman şagird uyğun xanada qrupdakı fəaliyyətini əks etdirən qeyd işarəsini qoymalıdır. Nitqurma, mətnqurma, təhliletmə, təkmilləşdirmə meyarlarına əsaslanmaq olar.

Meyarlar	IV	III	II	I
Yardımcı vasitələrdən istifadə etməklə əsaslandırılmış nitq qurduq.				
Fikirlərimizi əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurduq.				
Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə görə təhlil etdik.				
Üslubi xüsusiyyətlərinə görə mətni təkmilləşdirdik.				
Şagirdin adı, soyadı, ata adı:				

Mövzu:
Çempion
(I saat)

Standartlar: 2.1.1., 2.1.4., 3.1.1., 3.1.2.

Məqsəd: Fikirlərini sərbəst ifadə edir.

Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurur.

Mətndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah edir.

Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni oxuyur.

İntegrasiya: Ədəbiyyat – 2.1.2., Biologiya – 3.1.2., Azərbaycan tarixi – 1.3.2.,

Ümumi tarix – 3.1.1.

İş forması: cütlərlə iş, fərdi iş

Üsullar: auksion, müzakirə

Resurslar: paralimpiya oyunları haqqında məlumat, şəkillər, iş vərəqləri

Motivasiya: Müəllim şagirdlərə paralimpiya oyunları haqqında video nümayiş etdirməklə dərslə başlaya bilər. Onların əzmkarlığı, həyat əşqi, yaşam qaynaqları müzakirə olunur. Şagirdlərdən hansı paralimpiya idmançılarımızı tanıdıqları soruşulur. Sonuncu adı deyən şagird auksionun qalibi olur. Daha sonra 1-ci tapşırıq icra edilir. Fərziyyələr dinlənir və mətnin oxusuna keçid alınır. Oxudan sonra 2-ci tapşırıq icra olunur və çempion sözünün dırnaqda yazılma səbəbi aydınlaşdırılır. 3-cü tapşırıq əsasən mətnin dili üzərində iş aparılır və mətnə aid tədqiqat sualı formalaşdırılır.

Tədqiqat sualı: *Müəllifin əsas qayəsi nədən ibarətdir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər cütlərə bölünür və onlara tədqiqat xarakterli suallar ünvanlanır. I cütə dərslikdəki 4, II cütə 6, III cütə 7, IV cütə 8, V cütə 9, VI cütə 10, VII cütə 11, VIII cütə 13, IX cütə 14, X cütə 15-ci tapşırıqlar verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: İş vərəqləri asılaraq təqdimata başlanılır. Təqdimatların xarakterinin açılması şagirdlərə paralimpiyaçılardan nüfuzu, mənəvi yüksəkliyi barədə təfərrüatlı məlumat qazandırır. İdmana qayğı, fiziki qüsurlu insanlara diqqət və məhəbbət hislərinin aşılması müzakirədə ön planda olmalıdır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, fiziki qüsurlu olmaq kifayətsiz, yetərsiz olmaq demək deyil. İnsan istənilən vəziyyətdə özünü təsdiq edə bilər. Bunun üçün istəyin olması kifayətdir.

Yaradıcı təbiiqetmə: “Fiziki imkanları məhdud olan şəxsə necə dəstək olardım...” adlı mətn qurun. Mətni həyatı faktlarla zənginləşdirin.

Ev tapşırığı: 5-ci tapşırıq əsasən “Bir salxım üzüm” mətnini oxuyub təxəyyülə uyğun tamamlamaq tapşırılır.

Qiymətləndirmə meyar cədvəli sayəsində standartların səviyyələri üzrə aparılır. Təhlil etmə, fikirbildirmə, mətnqurma meyarları diqqətdə saxlanılmalıdır.

Cütlər Meyarlar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Fikirlərimizi sərbəst ifadə etdik.										
Fikirlərimizi əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurduq.										
Mətndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah etdik.										
Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni oxuduq.										
Cəmi										

Mövzu:
Çempion
(II saat)

Standartlar: 4.1.1., 4.1.2., 4.1.3.

Məqsəd: Müxtəlif üslublu mətnlər yazır.

Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirir.

Üslubi çalarlarından asılı olaraq sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır, durğu işarələri qaydalarına əməl edir.

İnteqrasiya: Xarici dil – 3.1.1., 4.1.2., İnformatika – 3.1.2., Ədəbiyyat – 1.1.2.

İş forması: qrup işi

Üsullar: Venn diaqramı, beyin həmləsi, müzakirə, suallar

Resurslar: tapşırıq nümunələri, iş vərəqləri

Motivasiya: Dərsə qabaqlayıcı tapşırıq əsasında başlanıla bilər. Evə verilmiş tapşırıq “Bir salxım üzüm” mətnini oxuyub təxəyyülə uyğun tamamlamaq idi. Evdə tamamlanan mətnin dili ilə tədris olunmuş mətnin dili müqayisə oluna bilər. Venn di-

aqramı ilə müqayisənin nəticəsi şərh edilir. Mətnlərin dil xüsusiyyətlərinin müqayisəli təhlilindən sonra tədqiqat sualı araşdırılır.

Tədqiqat sualı: *Mətnlər hansı dil xüsusiyyətlərinə malikdir?*

Tədqiqatın aparılması: I qrupdakı şagirdlərə 16, II qrupa 17–18, III qrupa 19–20, IV qrupa 21–22-ci tapşırıqlar verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: İş vərəqləri asılıaraq təqdimata başlanılır. Müəllim mətnin dili və bədii xüsusiyyətlərini vurğulamaq üçün əlavə yönəldici suallardan da istifadə edir. Təhlilin nəticəsində mətnin xarakterik cəhətləri ilə bağlı nəticə çıxarılır.

Nəticələrin çıxarılması: Qrammatik qaydaların işlənməsi baxımından mətnin əlverişli olduğu vurğulanır.

Yaradıcı tətbiqetmə: 23-cü tapşırığa əsasən mətn seçib dili üzərində iş aparmaq tapşırılır.

Ev tapşırığı: 24-cü tapşırığa əsasən paralimpiya oyunları haqqında ətraflı məlumat toplamaq tövsiyə edilir.

Qiymətləndirmədə qrup özünüqiymətləndirməsindən istifadə etmək məqsədəuyğundur. Qruplar meyarlar əsasında özlərini qiymətləndirə bilirlər.

Səviyyələr Meyarlar	IV	III	II	I
Müxtəlif üslublu mətnlər yazdıq.				
Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirdik.				
Üslubi çarəlarından asılı olaraq sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazdıq, durğu işarələri qaydalarına əməl etdik.				

Mövzu:
Salur Qazanın evinin yağmalandığı boy
(I saat)

Standartlar: 2.1.1., 2.1.2., 3.1.2.

Məqsəd: Fikirlərini sərbəst ifadə edir.

Əsaslandırılmış nitq qurur.

Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun oxuyur.

İntegrasiya: Ədəbiyyat – 2.2.3., Azərbaycan tarixi – 3.1.1., Coğrafiya – 3.1.3.

İş forması: qrup işi, fərdi iş

Üsullar: auksion, suallar, müzakirə

Resurslar: “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı, “Atalar sözləri” kitabı

Motivasiya: Müəllim dərsə “Dədə Qorqud” filmindən fraqment göstərməklə başlaya bilər. Filmdə Salur Qazanla bağlı verilmiş hissə nümayiş etdirildikdən sonra mövzu ətrafında müzakirə aparılır. İxtisarla verilmiş hissə şagirdlərə oxudula bilər. Mətnin əski variantı yenisi ilə müqayisə edildikdən sonra tədqiqat sualı çıxarılır.

Tədqiqat sualı: “*Oğuzların cəmiyyəti bizim cəmiyyətdən nə ilə fərqlənirdi?*”

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür və onlara tədqiqat xarakterli suallar ünvanlanır. I qrupa dərslərdəki 1, II qrupa 2, III qrupa 3–4, IV qrupa 5–6-cı tapşırıqları birlikdə işləmələri tapşırılır.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Şagirdlərin qoyulan problemlə bağlı düşüncələri və təqdimatları dinlənir və müzakirə olunur.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, Oğuzların cəmiyyətində bugünkü cəmiyyətə bənzər xüsusiyyətlər çox olsa da, fərqlər də kifayət qədər olmuşdur.

Yaradıcı tətbiqetmə 7-ci tapşırığa əsasən aparılır.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə 8-ci tapşırığa əsasən mətni oxuyub Oğuz igidlərinin qəhrəmanlığı barədə danışmaq tapşırılır.

Qiyətləndirmə təlim məqsədlərinə uyğun olaraq sonda və ya müəyyən intervallarla, mərhələli şəkildə aparıla bilər. Bu zaman fikrini ifadə etmə, nitq qurma, mətnoxuma meyarlarına əsaslanmaq olar.

Meyarlar	I	II	III	IV
Fikirlərini sərbəst ifadə edir.				
Əsaslandırılmış nitq qurur.				
Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun oxuyur.				
Cəmi				

Mövzu:
Salur Qazanın evinin yağmalandığı boy
(II saat)

Standartlar: 2.1.4., 4.1.2., 4.1.3.

Məqsəd: Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurur.

Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirir.

Sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır.

İntegrasiya: Xarici dil – 3.1.1., 4.1.2., Ümumi tarix – 3.1.2., Ədəbiyyat – 1.1.2.

İş forması: kollektiv iş, qrup işi

Üsullar: suallar, müzakirə

Resurslar: lüğət, iş vərəqləri, “Hekayələr” kitabı

Motivasiya: Dərsə qabaqlayıcı tapşırıq əsasında başlamaq mümkündür. Şagirdlər mətni evdə oxumuş və igidlərə münasibət bildirmişlər. Bu barədə onların fikirləri dinlənilir. Yazılı münasibətin dili ilə mətnin dili müqayisə edilir. Müqayisənin mahiyyətini anlamaq üçün tədqiqat sualı tərtib olunur.

Tədqiqat sualı: *Mətnə hansı qrammatik qaydaların tələbləri gözlənilir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür. I qrupa dərslikdəki 7–9, II qrupa 10–12, III qrupa 13–15, IV qrupa 16–20-ci tapşırıqları birlikdə işləmələri tapşırılır.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Qruplarda fəaliyyət göstərən şagirdlər fikirlərini şifahi qaydada təqdim edirlər. Qrup işləri üzrə təqdimatları şərh edərək əsas mahiyyəti aydınlaşdırıb nəticə çıxarırlar.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər tədqiqat nəticəsində müəyyənləşdirirlər ki, mətnə qrammatik qaydaların tələbləri bütünlüklə gözlənilir.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə 21-ci tapşırığa uyğun olaraq məntiqi ardıcılığı tamamlamaq tapşırılır.

Qiymətləndirmə meyar cədvəlinə əsasən standartların səviyyələri üzrə aparılır. Bu zaman müqayisəetmə, təkmilləşdirmə, istifadəetmə meyarları nəzərə alınmalıdır. Qrupların özünüqiymətləndirməsinə əsaslanmaqla cədvəl doldurulur.

Qruplar				
	I	II	III	IV
Meyarlar				
Mətnləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə müqayisə etdik.				
Mətni üslubi cəhətdən təkmilləşdirdik.				
Sözlərdən üslubi imkanlarına görə istifadə etdik.				
Cəmi				

Mövzu:
Salur Qazanın evinin yağmalandığı boy
(III saat)

Standartlar: 2.1.4., 4.1.1., 4.1.2.

Məqsəd: Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurur.

Müxtəlif üslublu mətnlər yazır.

Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirir.

İntegrasiya: Ədəbiyyat – 3.1.3., Xarici dil – 1.3.1.

İş forması: qrup işi

Üsullar: müzakirə, suallar

Resurslar: qrammatik qaydalar, iş vərəqləri

Motivasiya: Müəllim dərsə qabaqlayıcı tapşırığa əsasən başlayır. Evdə 21-ci tapşırığa uyğun olaraq məntiqi ardıcılığı tamamlayan şagirdlər sinifdə sxemi təqdim edirlər. Ümumi fikirləri xüsusiləşdirdikdən sonra dərs davam etdirilir. Sxemin dili ilə mətnin dili müqayisə olunur və tədqiqat sualı çıxarılır.

Tədqiqat sualı: *Məndə hansı özünəməxsus cəhətlər var?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qrup şəklində tapşırıqların icrasına başlayırlar. I qrupa 22–24, II qrupa 25–27, III qrupa 28–30, IV qrupa 31–34-cü tapşırıqlar verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Şagirdlər hazırladıqları tapşırıqları oxumağa başlayırlar. Müəllim tədqiqat işini daha da səmərəli etmək üçün əlavə yönəldici suallardan istifadə edir. Müzakirənin sonunda dərsin nəticəsi formalaşır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, mətn müəyyən zaman və məkan daxilində baş verən hadisələri əks etdirir və süjet xəttinə malik olmalıdır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlərə mətnin annotasiyasını çıxarmaq tapşırılır.

Ev tapşırığı: 35-ci tapşırığa əsasən mətn qurmaq tövsiyə edilir.

Qiymətləndirmə meyar cədvəlinə əsasən standartların səviyyələri üzrə aparılır. Bu zaman fikirsöyləmə, mətnə əlavəetmə, cümləqurma, mətnqurma meyarları diqqətdə saxlanmalıdır.

Səviyyələr	IV	III	II	I
Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurur.				
Müxtəlif üslublu mətnlər yazır.				
Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirir.				
Əməkdaşlıq				
Cəmi				

Mövzu:
Referat
(I – II saat)

Standartlar: 4.1.1., 4.1.3., 4.1.4.

Məqsəd: Müxtəlif üslublu mətnlər yazır.

Üslubi çalarlarından asılı olaraq sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazma bilir.

Referat hazırlamağı bacarır.

İntegrasiya: Ədəbiyyat – 3.1.1., Xarici dil – 3.1.1.

İş forması: kollektiv iş, fərdi iş

Üsullar: anlayışın çıxarılması, fərdi oxu, müzakirə

Resurslar: referat nümunələri, referatın yazılma qaydaları

Motivasiya: Müəllim dərslə anlayışın çıxarılması üsulu ilə başlayır. Yeni keçiləcək anlayış aşağıdakı şəkildə izah oluna bilər.

Referat adı alındıqdan sonra dərsləkdə referat barədə verilmiş məlumatlar oxunur. Şagirdlər referatın yazılma qaydaları ilə tanış edilir və tədqiqat sualı çıxarılır.

Tədqiqat sualı: *Referat hazırlamaq üçün nələri bilməliyik?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər fərdi şəkildə seçdikləri mövzular üzrə qaydalara uyğun şəkildə referat hazırlamağa başlayırlar. Bunun üçün onlara müstəqil şərait yaradılır. Şagirdlər kitabxana, kompüter otağı, KİV-dən istifadə ilə ilkin məlumat toplayıb referatın sadə plana uyğun gedişatını hazırlayırlar.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Bir neçə şagirdin hazırladığı ilkin referat nümunələri oxudulur. Hansı məqamlara düzəliş etmək lazımdırsa, müəllim istiqamət verir. Digər şagirdlər səhvlər üzərində öyrənir və referatlarını təkmilləşdirirlər.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, referat yazmaq üçün düzgün məlumat toplamaq, məlumatın lazımlılarını seçib ümumiləşdirmək, yazını sistemə salmaq, hissələr arasında ardıcılıq və əlaqəni gözləmək, məlumat mənbələrini qeyd etmək lazımdır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Kompüter proqramlarında referatınız üçün uyğun dizayn seçin.

Ev tapşırığı: Sınıfdə başladığınız işi evdə davam etdirib referatı tamamlayın.

Qiymətləndirmə meyar cədvəlinə əsasən standartların səviyyələri üzrə aparılır. Bu zaman təhliletmə, fikirbildirmə, mətnqurma, referat hazırlama meyarları diqqətdə saxlanmalıdır.

Meyarlar	IV	III	II	I
Müxtəlif üslublu mətnlər yazır.				
Üslubi çalarlarından asılı olaraq sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır.				
Referat hazırlamağı bacarır.				
İxtiyari diqqət nümayiş etdirir.				
Cəmi				

REFERAT

Referatın uğurlu olmasını istəyirsinizsə, ardıcılığa riayət edin. Referatda 3 əsas hissə var:

nədən bəhs edəcəyinizi diqqətə çatdırmaq

lazım olan vacib məsələləri ön plana çəkmək

problemin yekun şəklində ümumiləşdirilməsi

Referat bir neçə mərhələdən ibarətdir.

- Aktual mövzu seçin.
- Mövzu ilə bağlı problemin həllinə yönəlmiş suallar hazırlayın.

- Mövzu ilə bağlı lazımi materiallar toplayın.
- Toplanan məlumatların mənbələrini qeyd edin.
- Materiallar içərisindən ən uyğun olanını seçin.
- Mövzuya uyğun olaraq şəkil, xəritə, sitat və s. toplayın.
- Seçilmiş materialların suallarınıza uyğunluğunu yoxlayın.
- Seçilən məlumatları düzgün əlaqələndirin.

- Girişi düzgün tərtib edin:
 - Müzakirə obyektini olan əsas problemi açıqlayın.
 - Fikirlərinizi faktlarla sübuta yetirin.
- Əsas hissədə problemin mahiyyətini açmağa çalışın.
- Nəticə hissəsində problemin həllini verin, ən əsas məsələləri ümumiləşdirin, problemə öz münasibətinizi bildirin.

- Referatın görünlü təqdimatına hazırlaşın.
 - Görüntü üçün fonu, rəngi, dizaynı düzgün seçin.
 - Mövzuya uyğun şəkil müəyyən edin.
 - Görüntü üçün elə giriş verin ki, dinləyiciləri maraqlandıra bilərsiniz.

- Referatın təqdimatı.
 - Referatın və ya mətnin təqdim olunması çox vacib bacarıqdır.
- Təqdimat zamanı aşağıdakılara əməl etməlisiniz:
 - Aydın və ucadan danışın.
 - Dinləyicilərin diqqətini cəlb etmək üçün uğurlu giriş edin.
 - Vacib olan məqamları diqqətə çatdırın.
 - Təqdimat zamanı səslənməyə, danışmaq tempinə, fasilələrə, səsə yüksəkliyinə, jest və mimikalara diqqət yetirin.

- Təqdimat haqqında rəylərin soruşulması.
- Təklif və iradların dinlənilməsi.

“Referat” latın sözü olub məruzə etmək, məlumat vermək mənalına uyğun gəlir.

Referat əsasən aşağıdakı mənalarda işlədilir:

- 1) elmi əsərin, oxunmuş kitabın və s. şifahi və ya yazılı qısa məzmununun xülasəsi mənasında;
- 2) ədəbin yaradıcılığına və ya başqa məxəzlərin icmalına həsr olunmuş yığcam məruzə mənasında.

Referatın yazılışında elmi üslubdan istifadə olunur.

Referat işi daha çox elmi səciyyə daşıyır. Buna görə də onu yazarkən işlətdiyiniz anlayış, termin və əlaqələndirici ifadələr elmi mahiyyətə malik olmalıdır.

Referatın özünəməxsus dil və yazılış tələbləri vardır. Bunlar aşağıdakılardır:

Referatın yazılış dili aşağıdakı yanaşmaları əhatə edir:

Referatın strukturuna verilən tələblər aşağıdakılardır:

Bibliografiyada istifadə olunan ədəbiyyatın siyahısı verilir.

Burada fikri ifadə edərkən aşağıdakı ifadələrdən istifadə olunmalıdır.

- ◆ Bizim fikrimizcə (zənnimizcə, nöqteyi-nəzərimizcə təqdim olunduğundan irəli gələrək), mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biri də
.....
- ◆ Sadalanan (təqdim olunan, göstərilən) suallar içərisində bizim nöqteyi-nəzərimizcə, daha çox maraq doğurur.
- ◆ Məqsədəuyğundur ki, (bundan irəli gələrək) bu məsələnin üzərində dayanaq.

Ayrı-ayrı məsələlərin təhlilindən ümumi nəticələrə keçid:

- ◆ Yekunda (nəticədə, nəticəyə gələrək) demək olar ki,
.....
- ◆ Məqalənin məzmunu üzrə aparılan təhlil əsasında aşağıdakı nəticələr əldə olunur (nəticələrə gəlinir)
- ◆ Beləliklə, demək olar ki (bu qənaətə gəlmək olar ki),
.....
- ◆ Görürük ki, istifadə olunan ədəbiyyat siyahısını ehtiva edir.

Referat yazılarkən yol verilmir:

- ◆ adi danışq sözləri, ixtiyari söz birləşmələri, terminlərin məişət formaları;
- ◆ Azərbaycan dilində birbaşa, konkret elmi tərcümələri olan sözlərin xarici dildə olduğu kimi yazılması (məsələn: dövr – epoxa və s.);
- ◆ fiziki ölçü vahidlərinin rəqəmlərsiz qısa yazılışı (məsələn: km., bu yazılış doğrudur 1 km, 150 km və s.);
- ◆ əks fiziki kəmiyyətin qarşısında riyazi (–) işarəsinin yazılması (“mənfi” yazılmalıdır);
- ◆ mətnin ortasında və sair (və s.) tipli sözlərdən istifadəyə;
- ◆ mətnə sitatlardan çox istifadə edilməsinə.

Mövzu:
20 Yanvar – Ümumxalq Hüzn Günü
(I saat)

Standartlar: 1.1.1., 1.1.2., 2.1.4., 3.1.2.

Məqsəd: Dinlədiyi müxtəlif janrlı mətnlərə münasibət bildirir.

Dinlədiyi mətndəki fikirlərlə bağlı mühakimələrini əlavə nümunələrlə əsaslandırır.

Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurur.

Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun oxuyur.

İnteqrasiya: Ədəbiyyat – 3.1.3., Azərbaycan tarixi – 3.1.2., Xarici dil – 2.1.3.

İş forması: qrup işi

Üsullar: BİBÖ, müzakirə

Resurslar: sxem, 20 Yanvara aid şəkillər, faktlar, tarixi sənədlər, iş vərəqləri

Motivasiya: Dərsə bir dəqiqəlik sükutla başlanılır. Daha sonra sülh sözünün antonimi soruşularaq müharibə anlayışı alınır və 20 Yanvarla bağlı “Mərsiyə” mətni şagirdlərə oxudulur. 20 Yanvar faciəsi ilə bağlı BİBÖ cədvəlinin ilk xanası doldurulub “İstəyirəm bilim” xanasına uyğun olaraq tədqiqat sualı formalaşdırılır.

20 YANVAR

MƏRSİYƏ

Gecəni atəş ilə qırmızı dan eylədilər,
Xalqımı-millətimi gülləbaran eylədilər!

Tutulub vahimədən nitq bu gün, dil bu səhər,
Bəzəyib Abşeronu qanlı qərənfil bu səhər,
Bakı fəryad eyləyir, gözdən axır sel bu səhər.
Gəmilər nalə çəkir, ərşə çıxır zil bu səhər,
Gecəni atəş ilə qırmızı dan eylədilər,
Xalqımı, millətimi gülləbaran eylədilər!

Öz Qızıl ordumuzun Yurdumuza qəsdinə bax,
Üstümə tank yeridən fitnəkarın şəstinə bax,
Gözü qanımla xumar düşmənimin məstinə bax,
Qara bayraqlarımın cərgəsinə, dəstinə bax,
Gecəni atəş ilə qırmızı dan eylədilər,

Xalqımı, millətimi gülləbaran eylədilər!
Öldü gənc, öldü uşaq, öldü gəlin-qızlarımız;
Ölmədi! Şanlı şəhid oldu neçə yüzlərimiz,
Bu saat Kərbübəla düzləridir düzlərimiz;
Necə qan ağlamasın üzlərimiz, gözlərimiz?!
Gecəni atəş ilə qırmızı dan eylədilər,
Xalqımı, millətimi gülləbaran eylədilər!

Hər qızılgüllü məzar – sinəmizin dağı, məzar!
Əyilir üstünə göy qübbəsinin tağı, məzar!
Hər məzar qanlı beşik – laylaları ağı, məzar!
Dayanıb kam alacaq bizdən hələ yağı, məzar!
Gecəni atəş ilə qırmızı dan eylədilər,
Xalqımı, millətimi gülləbaran eylədilər!

Ey Vətən oğlu, Vətən övladı, sil göz yaşını!
Qan haçan yerdə qalıb, təzələ öz yaddaşını!
Çox görüb, Qabil, Azərbaycanım işğal qoşunu,
Görməyib ancaq hələ böylə cinayət işini...
Yazmışıq təqvimə qan ilə bu yanvar qışını,
Gecəni atəş ilə qırmızı dan eylədilər,
Xalqımı, millətimi gülləbaran eylədilər.

Qabil

Tədqiqat sualı: *Şəhidlərin ruhunun əbədləşdirilməsi istiqamətində nə kimi işlər görülüb?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlərə qrup şəklində 20 Yanvar hadisələri ilə bağlı dəyirmi masa hazırlamaq tapşırığı verilir. Onlar tədbirin elanını hazırlayır və sonda protokolunu tərtib edirlər.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Mətnlər oxunur və şəhidlərin xatirəsinin əbədləşdirilməsi istiqamətində görülən işlər müzakirə olunur. Yekun müzakirədən sonra nəticəyə gəlinir.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər belə qənaətə gəlirlər ki, müharibə ən dəhşətli bəladır. Uşaqları atasız, ailələri başsız qoyan bu fəlakətdən qaçmaq lazımdır. Sülh naminə çalışmaq daha şərəflidir. 20 Yanvar faciəsi bütün sahələrdə əbədləşib. O, millətimizin ürəyində əbədi yaradır. Nəticədə BİBÖ-nün sonuncu xanası doldurulur.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə problemi filmdə araşdırmaq və “Qanlı yanvar” filminə baxmaq tapşırılır.

Qiymətləndirmənin qrup özünüqiymətləndirməsindən istifadə etməklə aparılması məqsəduyğundur. Qruplar meyarlar əsasında özlərini qiymətləndirə bilərlər.

Meyarlar	I	II	III	IV
Dinlədiyi müxtəlif janrlı mətnlərə münasibət bildirir.				
Dinlədiyi mətndəki fikirlərlə bağlı mühakimələrini əlavə nümunələrlə əsaslandırır.				
Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurur.				
Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun oxuyur.				
Cəmi				

Kiçik summativ qiymətləndirmə – 2

Altruizm və eqoizm

Altruizm bir insanın fədakarcasına, bəzən də öz həyatını təhlükəyə atmaqla başqaları üçün xeyirxahlıq etməsidir. Bu zaman xeyirxahlıq olunan insanın özünün belə bundan xəbərsiz qalması vacib hesab edilir. Sosial biologiyanın banisi Edvard Uilson (1929) hesab edir ki, insanlardakı altruizm öz balasını, yəni nəslini xilas etmək naminə həyatını riskə atan ana heyvanlarda rast gəlinən altruizmə bənzərdir.

Məsələn, əsgərlər öz ölkələrinin insanlarını xilas etmək üçün hər gün həyatlarını müxtəlif formalarda təhlükəyə ataraq qəhrəmanlıqlar göstərilər. Digər tərəfdən, bu cür qəhrəmanlığın tənqidçiləri hesab edirlər ki, onlar öz mədəni və dini inanclarını, eləcə də şərafələrini qoruyurlar.

İki cür altruizm var. **Bioloji altruizm** dedikdə insanın öz həyatı təhlükədə olsa belə, digər birinin həyatını xilas etməyə çalışmaq nəzərdə tutulur. Məsələn, kimisə ölümdən qurtarmaq üçün gur çaya tullanmaq kimi...

Psixoloji altruizm isə hər hansı bir şəkildə heç bir mükafat əldə etməyəcəyini bildiyin halda başqası üçün fədakarlıq etməkdir. Məsələn, insanlarla dolu qatarda ayaq üstə dayanmağın rahat olmadığını bildiyiniz halda ayağa duraraq kiməsə yer vermək. Altruizmə hansı tərifi seçməyinizdən asılı olmayaraq, bu anlayış sosial psixoloqlar tərəfindən hələ də tam şəkildə izah edilməmişdir.

Bir insana kömək edib-etməməyinizə təsir göstərən bir çox amillər vardır. Ətrafdakı insanlara yardım etməklə özünü yaxşı hiss etmək, başqa insanla müəyyən formada şəxsi münasibətə sahib olmaq, necə kömək edəcəyini bilmək yardımsevərliyi artıran amillərdəndir. Məsələn, hər səhər sizə qəhvə hazırlayan qadını maşın vurduğunu gördükdə qaçaraq ona kömək etməyə çalışarsınız, çünki içinizdə ona dəstək olmaq arzusu var, onu tanıyırsınız və necə ilkin yardım göstərəcəyinizi bilirsiniz. Ətrafdakı insana kömək etmək istəyini azaldan səbəblərə geniş insan kütləsinin içində olmaq və həmin insanın köməyə ehtiyacı olub-olmadığını dəqiq bilməmək daxildir. Məsələn, insanla dolu metrodasınız və boğazını tutaraq ikiqat əyilmiş bir nəfər görürsünüz. Ağılınıza gələ bilər ki, onun boğazında nəşə qalıb və boğulur. Lakin kömək etmək ehtimalınız azdır, çünki həm ətraf insanla doludur və düşünürsünüz ki, başqa kimsə kömək edəcək, həm də o insanın, həqiqətən də, boğulduğu, yoxsa, sadəcə, soyuqladığı üçün öskürdüyünü ayırd etməkdə çətinlik çəkirsiniz. Yalnız belə məqamlarda altruist davranmaqda tərəddüd hissi keçirəcəksiniz.

“Eqoizm” və eqoist anlayışları müxtəlif mənalarda işlənə bilər. Adi həyatda bu anlayışlar, bir qayda olaraq, mənfi anlamda işlədilir. Nəzəri fikirdə isə həm mənfi, həm

də müsbət mənada işlənə bilər. Əgər söhbət özünüsevmə, iztirabdan qaçma və həyatdan zövqalma kimi başa düşülürsə, onda hər kəs, hətta heyvanlar da eqoistdirlər. Çünki hamıya bəllidir ki, hər bir canlı özünüyaşatma instinktinə malikdir. Bizim məqsədımız bu anlayışın əsl mənası haqqında oxucularla müzakirə aparmaqdır.

Eqoizm başqalarına və özünə münasibətdən doğur. İnsan və cəmiyyət münasibətləri elə qurulur ki, mənim münasibətim başqalarının mənə münasibətindən asılı olur. Eqoist başqalarını məcbur etməyə çalışır ki, onunla hesablaşsınlar. Münasibətə girənlərdən birinin bu asılılığı tabeçiliklə əvəz etmək cəhdi eqoizm, eqoist münasibət doğurur. Cəmiyyət qarşılıqlı münasibətləri ağıl və gözəllik qanunları əsasında formalaşdırmaq üçün əxlaqi və hüquqi normalar sistemi yaradır. Bu normalar hər iki tərəf – şəxsiyyət və cəmiyyət üçün imperativ funksiyasını yerinə yetirir. Şəxsiyyət bu normalardan ancaq öz xeyrinə istifadə etməyə çalışırsa, onda norma patologiya ilə əvəz olunur. Eqoizm bu cür patoloji, xəstə münasibətin nəticəsidir.

Tolstoy yazırdı ki, ifrat özünüsevmə “ruhi xəstəlikdir”. Bu cür hal “heyvan həyatından da aşağı səviyyədir”. Böyük Russo da təqribən belə fikirdə idi ki, özünüsevmənin ifrat forması təhlükəlidir. O yazırdı: “Özünüsevmə – xeyirli bir silahdır, lakin qorxuludur. O, çox tez-tez istifadə olunan əlləri yaralayır və nadir hallarda şərsiz xeyir törədir”. Doğrudan da, əgər mən insanamsa, onda qarşılıqlı münasibətlər üçün müəyyən olunmuş normalar sistemini pozmamalıyam. Bilməliyəm ki, bu sistem başqaları ilə aramda harmoniya, sevgi və məhəbbət ünsiyyəti yaratmaq üçün şərtidir. Bu o deməkdir ki, mən anlamalıyam: həmin qaydalar sistemi mənimlə başqaları arasında nizamlayıcı funksiya yerinə yetirir. Onlar başqalarının özlərini sevməsi ilə mənim özümü sevməyim arasında balans yaradır. Mən özümü, öz mənafeyimi sevdiyim qədər başqaları da özünü sevir, öz mənafeələrini müdafiə edir və etməlidir də. Eqoist isə həyatın bu qanunları ilə hesablaşmır. Onun mahiyyətli qüvvələri – duyğuları, zəkası, hərəkət-rəftar modeli və s. ancaq özünə doğru istiqamətlənir. Nəticədə istər-istəməz o, başqalarına qarşı biganəlik etməyə, öz Məninini onlara qarşı qoymağa başlayır. Bu da özünü eqoistin sosial normaları, xüsusilə vicdani normaları pozması və ya onlara etinasızlıq etməsi ilə nəticələnir. Bununla da, eqoist bəşəri münasibətlərin harmoniyasını xaosla əvəz edir, məhəbbətin nifrət, mədəniyyətin barbarlıq, nəcibliyin heyvani rəftarla əvəz olunması üçün real imkan yaradır. Eqoist münasibət qəddarlığa aparır, insanla dünya arasında özgələşmə törədir.

E.Petrov yazır: “Eqoizm – humanizmin əbədi düşmənidir”; “eqoizm ümumbəşəri mənəviyyat normalarına ziddir”; “eqoizm şəxsiyyəti məhv edir”. Eqoist öz Məninini hər addımda gözə soxmağa çalışır, özü haqqında yerli-yersiz danışmağı sevir. Tarixən öz Məninə bu cür baxış ümumbəşəri etika tərəfindən ittiham edilmiş, bununla da, eqoizm insan ləyaqətinə sığmayan bir məziyyət kimi damğalanmışdır. Ümumbəşəri etika hətta tez-tez öz “Mən” deməsi belə, şöhrətpərəstlik əlaməti kimi dəyərləndirir. Ona görə də insan özünü sevməklə bərabər, başqalarını da bu duyğudan məhrum etməməlidir. Yəni o hansı səviyyədəsə başqalarını da sevməlidir. Bu, normal bir xüsusiyyətdir və ona

ədəbiyyatda “altruist eqoizm” deyilir. Lakin eqoizm, eqoist anlayışları mənfi mənada işlədilərəkən dəhşətli bir fenomenə, yalnız başqaları üçün deyil, hətta eqoistin özü üçün də faciəyə çevrilir.

1. Altruizm nədir?

- A) Başqalarına qarşı diqqətli olmaq;
- B) Başqalarının işinə qarışmaq;
- C) Həmişə eyni gözlə yanaşmaq;
- D) Başqalarına qarşı fədakarlıq etmək.

2. Altruizmin əksi nədir?

- A) Eqoizm;
- B) Psixologizm;
- C) Polizm;
- D) Feminizm.

3. Edvard Uilson altruist insanları kiminlə müqayisə edir?

- A) Ana heyvanla;
- B) Bala heyvanla;
- C) Coşqun çatla;
- D) Ana təbiətlə.

4. Altruizmin növləri hansılardır?

- A) Psixoloji, sosioloji;
- B) Sosioloji, bioloji;
- C) Bioloji, psixoloji;
- D) Sosioloji, xroniki.

5. Ümumbəşəri etikaya görə nəyi tez-tez işlətmək şöhrətpərəstlik əlaməti sayılır?

- A) Adını;
- B) Soyadını;
- C) Ata adını;
- D) “Mən” ifadəsini.

6. Sadalananlardan biri E.Petrovun eqoizm haqqında nəzəriyyəsinə ziddir:

- A) Eqoizm insanlığın əbədi düşmənidir.
- B) Eqoizm dünyəvi mənəviyyat normaları ilə ziddiyyət təşkil edir.
- C) Eqoizm şəxsiyyətin özülünü məhv edən qüvvədir.
- D) Eqoizm insan xoşbəxtliyinə xidmət edən məhdudiyyətdir.

7. Tolstoy ifrat eqoizmi nə adlandırırdı?

- A) Ruhi xəstəlik;
- B) Psixoloji sindrom;
- C) Patoloji hal;
- D) Sinir xəstəliyi.

8. İnsan özünü sevməklə bərabər, başqalarını da hansısa səviyyədə sevirsə, ona nə ad verilir?

- A) Altruizm;
- B) Eqoizm;
- C) Altruist eqoizm;
- D) Eqoist altruizm.

9. Eqoist altruizm “Özünüsevmə – xeyirli bir silahdır, lakin qorxuludur; o, çox tez-tez istifadə olunan əlləri yaralayır və nadir hallarda şərsiz xeyir törədir” fikri kimə məxsusdur?

- A) Tolstoya;
- B) Russoya;
- C) Şekspirə;
- D) Didroya.

10. Mətnin əsas ideyasını müəyyən edən 5 açar söz müəyyənləşdirin.

11. Siz hansı xarakterik cəhətlərə maliksiniz? Bu cəhətləri misallarla aydınlaşdırın.

12. Mətnə yanaşmanızı hansı sözlərlə ifadə edərdiniz?

13. Mətdən 5 tabesiz mürəkkəb cümlə seçin.

14. “Egoizm şəxsiyyəti məhv edir” fikrinə şəxsi münasibətinizi bildirin. Sizcə də, belədirmi?

TARİXİMİZ

- ① Azərbaycan
- ② Azərbaycanın ilk vitse-admiralı
- ③ Döyüşçü yoldaşlarına “qayıdacağam” demişdi...
- ④ Baharın müjdəçisi
- ⑤ Xocalı – qan yaddaşımız!
- ⑥ Mən bir qadına aşiqəm...
- ⑦ Mətn

Mövzu:
Azərbaycan
(I saat)

Standartlar: 2.1.1., 2.1.2., 3.1.1., 3.1.2.

Məqsəd: Fikirlərini sərbəst ifadə edir.

Yardımcı vasitələrdən istifadə etməklə əsaslandırılmış nitq qurur.

Mətndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah edir.

Üslubi xüsusiyyətləri nəzərə almaqla mətni oxuyur.

İnteqrasiya: Ədəbiyyat – 2.1.2., Coğrafiya – 1.3.2., Xarici dil – 3.1.1.

İş forması: cütlərlə iş, fərdi iş

Üsullar: auksion, fərdi oxu, müzakirə

Resurslar: N.Həsənzadənin seçilmiş əsərləri, Azərbaycan xəritəsi, iş vərəqləri

Motivasiya: Müəllim şagirdlərə Azərbaycan himnini oxutmaqla dərsə başlaya bilər. Daha sonra Nəriman Həsənzadənin “Azərbaycan” şeiri 1-ci tapşırığa əsasən oxunaraq şagirdlərlə müzakirə olunur. Şeirdə istifadə edilmiş bədii təsvir və ifadə vasitələri aydınlaşdırılır. Oxudan sonra tədqiqat sualı çıxarılır.

Tədqiqat sualı: *Şeirin əsas ideyası nədən ibarətdir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər cütlərə bölünür və onlara tədqiqat xarakterli suallar ünvanlanır. I cütə dərslikdəki 2, II cütə 3, III cütə 4, IV cütə 5, V cütə 6, VI cütə 7, VII cütə 8, VIII cütə 9, IX cütə 10, X cütə 11-ci tapşırıqları birlikdə işləmələri tapşırılır.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: İş vərəqləri asılaraq təqdimata başlanılır. Təqdimatların xarakterinin açılması şagirdlərə ölkəmiz barədə təfərrüatlı məlumat qazandırır. Vətənpərvərlik hislərinin aşılması müzakirədə ön planda olmalıdır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, şeir Ana vətənin tərənnümünə həsr olunub və şair mətndə öz vətəndaş mövqeyini ortaya qoyub.

Yaradıcı təbiiqetmə: Şagirdlərə aşağı siniflərdə keçdikləri vətənpərvərliyə aid şeirlərin adlarını və müəlliflərini qeyd etmək tapşırılır. Daha sonra auksion üsulu ilə kimin daha çox ad yazdığı araşdırılır.

Şagirdlərə müvafiq suallar verilir: “Niyə şeirini vətənpərvər motivli şeir hesab edirsiniz?”, “Şeirdəki (yaxud hekayədəki) hansı cümlə, misra,s öz sizin fikrinizi təsdiq edə bilər?”, “Musa Yaqubun “Azərbaycan” şeiri ilə göstərdiyiniz nümunə arasında mövzu baxımından oxşarlıq varmı?”, “Fikrinizi necə əsaslandırarsınız?” və s.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə 16-cı tapşırığa əsasən evdə şeirdən istifadə etməklə publisistik mətn qurmaq tövsiyə edilir. Mətnin tərtib planı əvvəlcədən elan olunmalıdır. Plan əsasında şagirdlər daha dəqiq istiqamət götürə bilər.

Qiymətləndirmə meyar cədvəlinə əsasən standartların səviyyələri üzrə aparılır. Cütlərin qiymətləndirilməsi aşağıdakı meyarlar əsasında uyğun xanada simvollar qeyd olunmaqla aparıla bilər.

Cütlər Meyarlar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Fikirlərini sərbəst ifadə edir.										
Yardımcı vasitələrdən istifadə etməklə əsaslandırılmış nitq qurur.										
Mətndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah edir.										
Üslubi xüsusiyyətləri nəzərə almaqla mətni oxuyur.										
Cəmi										

Mövzu:
Azərbaycan
(II saat)

Standartlar: 2.1.1., 2.1.2., 3.1.3., 4.1.1.

Məqsəd: Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.

Yardımcı vasitələrdən istifadə etməklə nitq qurur.

Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir.

Müxtəlif üslubda mətnlər yazır.

İntegrasiya: Xarici dil – 3.1.1., 4.1.2., İnformatika – 3.1.2., Ədəbiyyat – 1.1.2.

İş forması: fərdi iş, qrup işi

Üsullar: beyin həmləsi, müzakirə, suallar

Resurslar: təqdimat nümunəsi, sxem, təqdimat planı, iş vərəqləri

Motivasiya: Dərsə qabaqlayıcı tapşırıq əsasında başlamaq mümkündür. Şagirdlər 17-ci tapşırıq əsasında evdə şəirdən istifadə etməklə publisistik mətn qurublar. Mətnin tərtib planı onlara əvvəlcədən elan olunduğundan daha dəqiq istiqamət götürən şagirdlər qısa zamanda tərtib etdikləri mətnləri oxuyurlar. Daha sonra mətnin dili ilə şeirin dili Venn diaqramı əsasında müqayisə olunur. Dərslikdəki qrammatik qayda oxunaraq şagirdlərə izah edilir. Şeirin dil xüsusiyyətləri müqayisəli təhlildən sonra verilmiş tədqiqat sualı ilə araşdırılır.

Tədqiqat sualı: *Şeir hansı dil xüsusiyyətlərinə malikdir?*

Tədqiqatın aparılması: I qrupdakı şagirdlərə 12, II qrupa 13, III qrupa 14, IV qrupa 15-ci tapşırıqlar verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: İş vərəqləri asılaraq təqdimata başlanılır. Müəllim mətnin ideyasını və bədii xüsusiyyətlərini vurğulamaq üçün əlavə yönəldici suallardan da istifadə edə bilər. Təhlilin nəticəsində şeirin xarakterik cəhətləri ilə bağlı nəticə çıxarılır.

Nəticələrin çıxarılması: Şeirin yüksək ideya-bədii xüsusiyyətlərə malik olması aydınlaşır, axıcılığı, dilin ahəngdarlığı baxımından şairin sənətkarlığının diqqətəlayiq olduğu qeyd edilir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlərə “Azərbaycan” şeirini nəsrə çevirmək təklif edilir.

Ev tapşırığı: Azərbaycanın dilbər guşələrinin təsvirini vermək tapşırılır.

Qiymətləndirmə üçün qrup özünüqiymətləndirməsindən istifadə etmək məqsəduşündür. Şagirdlər meyarlar əsasında öz qruplarını qiymətləndirə bilərlər.

Meyarlar	I	II	III	IV
Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.				
Yardımcı vasitələrdən istifadə etməklə nitq qurur.				
Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir.				
Müxtəlif üslubda mətnlər yazır.				
Cəmi				

Mövzu:
Azərbaycanın ilk vitse-admiralı
(I saat)

Standartlar: 1.1.2., 2.1.1., 3.1.3.

Məqsəd: Dinlənilən fikirlərə şəxsi münasibətini bildirir.

Öyrəndiyi sözlərin üslubi xüsusiyyətlərini izah edir.

Mətni struktur cəhətdən təhlil edir.

İntegrasiya: Ədəbiyyat – 1.1.2., 1.2.4., Ümumi tarix – 1.1.4., 2.1.1.,
Azərbaycan tarixi – 3.1.2.

İş forması: qrup işi, fərdi iş

Üsullar: beyin həmləsi, səsli oxu, müzakirə

Resurslar: hərbi tariximizdən səhnələr, generalların şəkilləri, iş vərəqləri, fotoşəkillər

Motivasiya: Müəllim şagirdlərdən hərbi donanmada ikinci admiralın necə adlandırıldığını soruşur. Müxtəlif versiyalar səslənir. *Vitse-admiral* sözü alındıqdan sonra ilk Azərbaycanlı vitse-admiralın adı soruşulur. Şagirdlərin diqqəti cəmləndikdən sonra mətnin oxusuna keçid alınır. İbrahimbəy Aslanbəyovun həyatından bəhs edən mətn oxunur, 1-ci tapşırığa uyğun olaraq verilmiş hissə mətnə əlavə edilir və məzmunu daha da dolğunlaşdırılır. Mətn bütövləşdikdən sonra məzmunu araşdırmaq üçün tədqiqat sualı qeyd edilir.

Tədqiqat sualı: *İbrahim bəy Aslanbəyovun hərbi tarixindəki yeri və dəyəri bizə nədən xəbər verir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür və onlara tədqiqat xarakterli suallar ünvanlanır. I qrupa 2–3, II qrupa 4–5, III qrupa 6–7, IV qrupa 8–9-cu sualları hazırlamaq tapşırılır.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Şagirdlər fikir mübadiləsi aparırlar. Müəllim tədqiqat işinin xarakterini açmaq üçün əlavə suallardan da istifadə edə bilər. Müzakirənin sonunda dərsin nəticəsi formalaşır.

Nəticələrin çıxarılması: Nəticədə müəyyən olunur ki, mətn Azərbaycanın dəniz admiralı İbrahim bəyin fəaliyyətinə həsr olunub. Onu təkcə Azərbaycanda yox, Rusiya və Avopanın bəzi ölkələrində də tanıyırlar. İlk ali təhsilli dənizçimizin xidmətlərini saymaqla bitməz.

Yaradıcı təbiiqetmə: Şagirdlərlə “Azərbaycanlı hərbiçilər” mövzusunda müzakirə təşkil edilir.

Ev tapşırığı: İbrahim bəy Aslanbəyov haqqında əlavə məlumat toplamaq tövsiyə edilir. Toplanmış məlumat əsasında mətnqurma tapşırığı verilir.

Qiymətləndirmə təlim məqsədlərinə uyğun olaraq sonda və ya müəyyən intervallarla mərhələli şəkildə aparıla bilər. Münasibətbildirmə, izahetmə, təhliletmə meyarlarına əsaslanmaq olar.

I	II	III	IV
Fikirlərə şəxsi münasibətini bildirməyi bacarmır.	Dinlənیلən fikirlərə münasibətini bildirməkdə çətinlik çəkir.	Dinlədiklərinə münasibət bildirir.	Dinlənیلən fikirlərə münasibət bildirir.
Sözlərin üslubi xüsusiyyətlərini izah edə bilmir.	Öyrəndiyi sözlərin üslubi xüsusiyyətlərini izah etməkdə çətinlik çəkir.	Sözlərin üslubi xüsusiyyətlərini izah etməyə çalışır.	Sözlərin üslubi xüsusiyyətlərini bilir.
Mətni təhlil edə bilmir.	Mətni struktur cəhətdən sərbəst təhlil etməyə çalışır.	Mətni struktur cəhətdən təhlil etmə bacarığına malikdir.	Mətni təhlil etməyi bacarır.

Mövzu:
Azərbaycanın ilk vitse-admiralı
(II saat)

Standartlar: 2.1.2., 2.1.3., 4.1.3.

Məqsəd: Mövzuya uyğun müxtəlif nitq nümunələri qurur.

Problemlə bağlı əsaslandırılmış təqdimatlar edir.

Durğu işarələrindən məqsədyönlü istifadə edir.

Üsluba uyğun olaraq sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır.

İntegrasiya: Azərbaycan tarixi – 1.1.1., 1.3.1., Ədəbiyyat – 3.1.3.,
Xarici dil – 3.1.2.

İş forması: qrup işi

Üsullar: beyin həmləsi, müzakirə

Resurslar: klaster, tapşırıq nümunələri, lüğət

Motivasiya: Ev tapşırığına əsasən şagirdlər İbrahimbəy Aslanbəyov haqqında əlavə məlumat toplayaraq mətn qurublar. Mətn oxunduqdan sonra admiralın xidmətləri lövhədə klasterlə xüsusiləşdirilir. “İki bakılı admiral” mətni oxunur. Daha sonra ev tapşırığına əsasən hazırlanmış yazının dil və üslub xüsusiyyətləri, lüğət tərkibi “İki bakılı admiral” mətni ilə müqayisə edilir. Müqayisəni dəqiq aparmaq üçün mətnin dil xüsusiyyətləri araşdırılır. Bu məqsədlə tədqiqat sualı formalaşdırılır.

Tədqiqat sualı: *Hər iki mətdə hansı dil qaydaları öz əksini tapıb?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qrup şəklində tapşırıqları icra edirlər. I qrupa dərslikdəki 10–12, II qrupa 13–15, III qrupa 16–18, IV qrupa 19–21-ci tapşırıqlar verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Müxtəlif məsələlərdə özlərini məsul bilən şagirdlər gördükləri işlərin hesabatını verirlər. Təqdimatlar dinlənildikdən sonra geniş müzakirələr aparılır və nəticə çıxarılır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyən edirlər ki, mətnlər terminologiya cəhətdən olduqca rəngarəng, mövzu baxımından maraqlıdır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlərə mətdəki faktları araşdırmaq və adi məlumatlardan seçmək tapşırılır.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə dərslikdəki 22-ci tapşırığa əsasən sorğu keçirmək və nəticəsini ümumiləşdirmək təklif edilir.

Qiyətləndirmə şagirdin qrupdakı fəaliyyətini özünüqiymətləndirməsi ilə aparıla bilər. Şagird uyğun xanada qeyd işarəsini qoymalıdır.

Meyarlar	IV	III	II	I
Mövzuya uyğun müxtəlif nitq nümunələri qurduq.				
Problemlə bağlı əsaslandırılmış təqdimatlar etdik.				
Durğu işarələrindən məqsədyönlü istifadə etdik.				
Üsluba uyğun olaraq sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazdıq.	★			
Şagirdin adı, soyadı, ata adı:				

Mövzu:
Azərbaycanın ilk vitse-admiralı
(III saat)

Standartlar: 4.1.1., 4.1.3.

Məqsəd: Üslubi xüsusiyyətləri gözləməklə müxtəlif mətnlər yazır.

Durğu işarələrindən məqsədyönlü istifadə edir.

Üsluba uyğun olaraq sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır.

İntegrasiya: İnformatika – 3.1.1., Ədəbiyyat – 3.1.3., Xarici dil – 3.1.2.

İş forması: fərdi iş

Üsullar: müzakirə, sorğu

Resurslar: sorğu formaları, diaqramlar

Motivasiya: Şagirdlər ev tapşırığında dərslikdəki 22-ci tapşırığa əsasən digər şagirdlərlə sorğu keçirməli və nəticəsini ümumiləşdirməli idilər. Sorğular sistemə salındıqdan sonra məlumatları qruplaşdırmaq üçün onlara tədqiqat sualı verilir.

Tədqiqatın aparılması: *Sorğuların nəticələri necə emal olunmalıdır?*

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Müxtəlif fəaliyyətlərdə özlərini məsul bilən şagirdlər gördükləri işlərin hesabatını verirlər. Sorğuların nəticəsi ümumiləşdirilir, müzakirələr aparılır və nəticə çıxarılır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyən edirlər ki, sorğunun nəticələri məqsəddə uyğun şəkildə siniflər, yaş qrupları və cinslər üzrə qruplaşdırıla bilər. Toplanan məlumatlar müəllimə oxunur və sərbəst diaqram qurma tapşırığına keçid alınır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Sorğuların cavablarını emal etmək üçün müəllim müvafiq proqramlar barədə məlumat verir.

Ev tapşırığı: Evə “Survey Monkey” proqramında sorğu hazırlamaq və yaxud hazırlanmış sorğuları diaqramda yığmaq tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə şagirdin fərdi fəaliyyətini özünüqiymətləndirməsi vasitəsilə aparıla bilər. Şagird uyğun xanada qeyd işarəsini qoymalıdır. Məqalələrin yoxlanmasına növbəti saatda davam etmək mümkündür. Qalan məqalələri də eyni meyarlarla qiymətləndirmək olar.

Meyarlar	IV	III	II	I
Üslubi xüsusiyyətləri gözləməklə mətn qurdum.				
Durğu işarələrindən məqsədyönlü istifadə etdim.				
Üsluba uyğun olaraq sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazdım.				
Şagirdin adı, soyadı, ata adı:				

Mövzu:
Döyüşçü yoldaşlarına “qayıdacağam” demişdi
(I saat)

Standartlar: 1.1.1., 2.1.1., 3.1.1., 3.1.2.

Məqsəd: Müxtəlif janr və üslubda olan mətnlərə münasibət bildirir.

Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.

Mətndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah edə bilir.

Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq oxumağı bacarır.

İntegrasiya: Ədəbiyyat – 3.1.1., Azərbaycan tarixi – 3.1.2., İnformatika – 1.1.2.

İş forması: qrup işi

Üsullar: beyin həmləsi, suallar

Resurslar: Milli qəhrəmanların şəkilləri, Qarabağ müharibəsindən fotolar, iş vərəqləri

Motivasiya: Müəllim dərslə beyin həmləsi ilə başlayır. Şagirdlərə “Azərbaycan bayrağı” ordeni kimlərə verilə bilər?” sualı ilə müraciət edilir, onların fərziyyələri dinlənilir. “Qəhrəman” cavabı üzərində dayanılır. Azərbaycanın igid oğullarından daha birinin taleyi və ömür yolu ilə tanış olmaq məqsədilə mətn oxudulur. 1-ci tapşırıqda uyğun mətn oxunduqdan sonra tədqiqat sualı müəyyənləşdirilir.

Tədqiqat sualı: *Haqqında bəhs olunan qəhrəman sizdə hansı təəssüratları oyatdı?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünərək I qrupa 5–6, II qrupa 7–8, III qrupa 9–10, IV qrupa 11–12, V qrupa 13–14-cü tapşırıqlar verilir. Qruplar işlərini tamamladıqdan sonra təqdimata başlanılır.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Verilmiş tapşırıqlar barədə fikir mübadiləsi aparılır və müzakirə olunur. Təqdimatlar dinləndikdən sonra müəllim tədqiqat işinin xarakterini açmaq üçün əlavə yönəldici suallardan istifadə edir.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, qəhrəmanın həyat yolu hamıya nüsxə ola bilər. Bu xoşbəxtlik, şəhid zirvəsinə ucalmaq hər insana qismət olmur.

Yaradıcı tətbiqetmə: 15-ci tapşırıqda əsasən ordeni medaldan fərqləndirmək tövsiyə edilir. Fərqlər aydınlaşdırılaraq izah olunur.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə evdə İsrəfil Məmmədov haqqında mətni oxumaq və əlavə məlumat toplamaq tövsiyə edilir.

Qiymətləndirmə meyar cədvəlinə əsasən standartların səviyyələri üzrə aparılır. Bu zaman münasibətbildirmə, fikri ifadəetmə, izahetmə, mətnoxuma meyarları diqqətdə saxlanmalıdır.

Meyarlar	I	II	III	IV
Müxtəlif janr və üslubda olan mətnlərə münasibət bildirir.				
Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.				
Mətndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah edə bilir.				
Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq oxumağı bacarır.				

Mövzu:
Döyüşçü yoldaşlarına “qayıdacağam” demişdi
(II saat)

Standartlar: 1.1.2., 2.1.2., 3.1.2.

Məqsəd: Əlavə fakt və nümunələrlə mühakimələrini əsaslandırır.

Əsaslandırılmış nitq qurmağı bacarır.

Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq oxuyur.

İntegrasiya: Ədəbiyyat – 3.1.3., Azərbaycan tarixi – 1.2.2., Xarici dil – 4.1.3.

İş forması: qruplarla iş

Üsullar: fasiləli oxu, müzakirə, Venn diaqramı

Resurslar: İsrail Məmmədovun şəkilləri, mətnlərin müqayisəli təhlil sxemi

Motivasiya: Ötən dərisdən şagirdlərə evdə İsrail Məmmədov haqqında mətni müəllimlə birlikdə oxumaq və əlavə məlumat toplamaq tapşırılmışdı. Toplanmış materiallar sinifdə oxunur. Mətnlərin dil xüsusiyyətləri araşdırılır. Özünəməxsus xüsusiyyətlər ortaya çıxarıldıqdan sonra dərslikdə verilmiş fərman və qanunlar müəllim tərəfindən oxudulur və suallar cavablandırılır. Suallar əsasında şagirdlər düşüncələrini paylaşırlar. Sonra mətnlərin dil xüsusiyyətləri müqayisə olunur. Müzakirə əsasında tədqiqat sualı formalaşdırılır.

Daha sonra “Cəbrayıl Dövlətzadə” mətni oxunur, şagirdlərin 44 günlük Vətən müharibəsi ilə bağlı fikirləri dinlənilir.

Tədqiqat sualı: *Mətnlərin xarakterik cəhətlərinə görə hansı oxşar və fərqli xüsusiyyətləri var?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür və onlara dərslərdəki tapşırıqlar verilir. I qrupa 16–17, II qrupa 18–19, III qrupa 20–21, IV qrupa 22-ci tapşırıq icra üçün təqdim edilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Qrupların təqdimatından sonra mətnlərin üslub baxımından təhlili aparılır.

4-cü tapşırıq icra edilir.

Nəticələrin çıxarılması: Tədqiqat nəticəsində müəyyənləşir ki, mətnlər dil və üslub cəhətdən bir-birindən tamamilə fərqlənirlər. Qanunda daha çox rəsmi ifadələrdən istifadə olunsay da, mətn xalq dilinə yaxındır. Mətnlər dil qaydalarından keçilmişlərin təkrarı baxımından da səmərəlidir.

Yaradıcı təbiiqetmə: Qəhrəmanların xatirəsinin əbədiləşdirilməsi istiqamətində hansı tədbirləri görmək lazımdır?

Ev tapşırığı: Şagirdlərə 5-ci tapşırıq əsasən görüntülü təqdimat hazırlamaq təklif edilir.

Qiymətləndirmə təlim məqsədlərinə uyğun olaraq sonda və ya müəyyən intervallarla mərhələli şəkildə aparıla bilər. Əsaslandırma, nitq qurma, mətnoxuma meyarlarından da yararlanmaq mümkündür.

Qruplar Meyarlar	I	II	III	IV
Mühakimələrimizi əlavə fakt və nümunələrlə əsaslandırdıq.				
Əsaslandırılmış nitq qurmağı bacardıq.				
Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq oxuduq.				
Əməkdaşlıq				
Cəmi				

Mövzu:
Baharın müjdəçisi
(I saat)

Standartlar: 1.1.1., 2.1.1., 3.1.1., 3.1.2.

Məqsəd: Müxtəlif janr və üslubda olan mətnlərə münasibət bildirir.

Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.

Mətndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah edə bilər.

Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq oxumağı bacarır.

İnteqrasiya: Coğrafiya – 3.1.2., Biologiya – 3.1.1.

İş forması: kollektiv iş, qrup işi

Üsullar: klasterlə, suallar

Resurslar: çiçək şəkilləri, nadir bitkilərin fotoları, lüğət, iş vərəqləri

Motivasiya: Müəllim dərəcə "Ağ çiçəyim" musiqisini səsləndirməklə başlayır. Arif Məlikovun bəstəsi dinləndikdən sonra klasterlə şagirdlərdən çiçək adları soruşulur. Daha sonra mətn oxudulur və tədqiqat sualı müəyyənləşdirilir.

Tədqiqat sualı: *Mətnə Azərbaycan florası necə təqdim olunur?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür, I qrupa 1–2, II qrupa 4–5, III qrupa 6–7, IV qrupa 8–9-cu tapşırıqlar verilir. Qruplar işlərini tamamladıqdan sonra təqdimata başlanılır.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Verilmiş tapşırıqlar barədə fikir mübadiləsi aparılır və müzakirə olunur. Təqdimat dinləndikdən sonra müəllim tədqiqat işinin xarakterini açmaq üçün əlavə yönəldici suallardan istifadə edir.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, Azərbaycanın florası olduqca zəngindir. 9 iqlim tipinin rəngarəngliyi bizə ilin istənilən fəslində növbənöv çiçəklərdən zövq almaq imkanı verir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlərə 12-ci tapşırığa əsasən cədvəli tamamlamaq tapşırılır.

Ev tapşırığı: 3-cü tapşırığa əsasən "Baharın müjdəçisi" mətninin dili üzərində və sxem əsasında təhlil aparmaq tövsiyə edilir.

Qiymətləndirmə meyar cədvəlinə əsasən standartların səviyyələri üzrə aparılır. Bu zaman münasibətbildirmə, fikri ifadəetmə, izahetmə, mətnoxuma meyarları diqqətdə saxlanmalıdır.

Meyarlar	I	II	III	IV
Müxtəlif janr və üslubda olan mətnlərə münasibət bildirir.				

Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.				
Mətndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah edə bilir.				
Üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq mətni oxumağı bacarır.				

Mövzu:
Baharın müjdəçisi
(II saat)

Standartlar: 1.1.2., 2.1.2., 3.1.2.

Məqsəd: Mühakimələrini əlavə fakt və nümunələrlə əsaslandırır.

Əsaslandırılmış nitq qurmağı bacarır.

Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq oxuyur.

İntegrasiya: Ədəbiyyat – 3.1.3., Azərbaycan tarixi – 1.2.2., Xarici dil – 4.1.3.

İş forması: qruplarla iş

Üsullar: fasiləli oxu, müzakirə, Venn diaqramı

Resurslar: mətn üzərində iş və müqayisəli təhlil sxemi, iş vərəqi

Motivasiya: Ötən dərstdən şagirdlərə 3-cü tapşırığa əsasən “Baharın müjdəçisi” mətninin dili üzərində və sxem əsasında təhlil aparmaq tapşırılmışdı. Təhlil olunmuş mətn şagirdlər tərəfindən oxunur, dil xüsusiyyətləri araşdırılır. Mətnin özünəməxsus xüsusiyyətləri ortaya çıxarıldıqdan sonra əlavə suallar cavablandırılır. Suallar əsasında şagirdlər düşüncələrini paylaşır və beləliklə, tədqiqat sualı formalaşdırılır.

Tədqiqat sualı: *Mətn hansı dil xüsusiyyətlərinə malikdir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür və onlara dərslərdəki tapşırıqlar verilir. İcra olunmaq üçün I qrupa 10–13, II qrupa 14–16, III qrupa 17–20, IV qrupa 21–23-cü tapşırıqlar təqdim edilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Qrupların təqdimatından sonra mətnin üslub baxımından təhlili aparılır.

Nəticələrin çıxarılması: Tədqiqat nəticəsində müəyyənləşir ki, dil və üslub cəhətdən mətn elmi mətnidir. O, dil qaydalarından keçilmişlərin təkrarı baxımından da səmərəlidir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlərə güllərə aid şəkil çəkmək tapşırılır.

Ev tapşırığı: Azərbaycanın bitki örtüyünə aid görüntülü təqdimat hazırlamaq tövsiyə edilir.

Qiymətləndirmə təlim məqsədlərinə uyğun olaraq sonda və ya müəyyən intervallarla, mərhələli şəkildə aparıla bilər. Bu zaman əsaslandırma, nitqurma, mətnoxuma meyarlarından istifadə etmək olar.

Qruplar Meyarlar	I	II	III	IV
Mühakimələri əlavə fakt və nümunələrlə əsaslandırdıq.				
Əsaslandırılmış nitq qurmağı bacardıq.				
Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq oxuduq.				
Əməkdaşlıq				
Cəmi				

Mövzu:
Baharın müjdəçisi
(III saat)

Standart: 3.1.3., 4.1.2., 4.1.3.

Məqsəd: Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir.

Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirməyi bacarır.
Sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır, durğu işarələri qaydalarına əməl edir.

İnteqrasiya: Xarici dil – 2.1.2., İnformatika – 1.1.3.

İş forması: kollektiv və cütlərlə iş

Üsullar: müzakirə, suallar

Resurslar: kompüter, iş vərəqləri

Motivasiya: Müəllim dərse şagirdlərin Azərbaycanın bitki örtüyünə aid evdə icra etdikləri görüntülü təqdimatı dinləməklə başlaya bilər. Təqdimatın dilinin xüsusiyyətləri müzakirə olunur və mətnin dil xüsusiyyətləri ilə müqayisə edilir. Sonra tədqiqat sualı formalaşdırılır və dərslikdəki tapşırıqların icrası işçi qruplarda davam etdirilir.

Tədqiqat sualı: *Mətnlərin özünəməxsus cəhətləri hansılardır?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat cütlərdə davam etdirilir. I cütə 24, II cütə 25, III cütə 26, IV cütə 27, IV cütə 28, V cütə 29, VI cütə 30, VII cütə 31, VIII cütə 32, IX cütə 34, X cütə 35, XI cütə 36, XII cütə 37-ci tapşırıqlar verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Şagirdlər tapşırıqları cütlərlə araşdırır və mətnə uyğun olan sualları cavablandırırlar.

Nəticələrin çıxarılması: Nəticədə tədqiqat sualının cavabı müəyyənləşir. Keçilmiş mətnlərin özünəməxsus cəhətləri üzə çıxarılır.

Yaradıcı təbiiqetmə: Şagirdlərə mətni 38-ci tapşırığa əsasən elmi üslubun tələblərinə uyğun yazmaq tapşırılır.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə evdə 39-cu tapşırığa əsasən mətnləri müqayisə etmək tövsiyə olunur.

Qiymətləndirmə təlim məqsədlərinə uyğun olaraq sonda və ya müəyyən intervallarla mərhələli şəkildə aparıla bilər. Bu zaman verilmiş meyar cədvəlinə əsaslanmaq mümkündür. Essenin qiymətləndirilməsini növbəti dərsdə aparmaq olar.

Cütlər	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Meyarlar												
Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir.												

Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirməyi bacarır.												
Sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır, durğu işarələri qaydalarına əməl edir.												
Əməkdaşlıq												
Cəmi												

Mövzu:
Xocalı – qan yaddaşımız!
(I saat)

Standartlar: 1.1.1., 1.1.2., 2.1.4., 3.1.2.

Məqsəd: Dinlədiyi müxtəlif janrlı mətnlərə münasibət bildirir.

Dinlədiyi mətndəki fikirlərlə bağlı mühakimələrini əlavə nümunələrlə əsaslandırır.

Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurur.

Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun oxuyur.

İnteqrasiya: Ədəbiyyat – 3.1.3., Azərbaycan tarixi – 3.1.2., Xarici dil – 2.1.3.

İş forması: qrup işi

Üsullar: BİBÖ, müzakirə

Resurslar: sxem, Xocalıya aid şəkillər, faktlar, tarixi şəkillər, iş vərəqləri

Motivasiya: Dərsə bir dəqiqlik sükutla başlanılır. Daha sonra Vahid Mustafayevin “Xoca” filmindən fraqment nümayiş etdirilir. “Xocalım, ay Xocalım” mətni oxudulur. Xocalı ilə bağlı BİBÖ cədvəlinin ilk xanası doldurulub “İstəyirəm bilim” xanasına uyğun olaraq tədqiqat sualı formalaşdırılır.

XOCALIM, AY XOCALIM

(ixtisarla)

Bu dağların qoynunda yaşıl bir kənd varıydı,
Əlvən saray, güllü bağ, gen aynabənd varıydı.
Neçə dodağı şəkər, söhbəti qənd varıydı,
Neçə incəbel gözəl, zülfü kəmənd varıydı.
Yoxdu daha, nağıldı,
İtdi, batdı, dağıldı.

Mənim şirin qafiyəm, mənim üçcə hecalım,
Xocalım, ay Xocalım!

Ağzından alov saçan silahlar yedi səni,
İştahalar, nəflər, tamahlar yedi səni.
Bağışlanmaz, yuyulmaz günahlar yedi səni,
Göydə Allahı danan “allah”lar yedi səni,
Heç Allah götürərmə qisasımı gec alım?
Xocalım, ay Xocalım!

Neçə ki yer üzündə yamanlar, pislər yaşar,
İçə dolu qurd olan nankor xəbislər yaşar,
Dumanlı beyinlərdə dumanlı hislər yaşar,
Neçə ki bu şeytanlar, cinlər, iblislər yaşar,
Gərək hər gün, hər saat yağılardan öc alım,
Xocalım, ay Xocalım!

Quruyub cadar olmuş dodaqlara nə deyim?
Kəsilmiş biləklərə, barmaqlara nə deyim?
Qar içində buz olmuş ayaqlara nə deyim?
Yaxınlar eşitmirsə, uzaqlara nə deyim?
Tanrı rəva bilməsin, mən bu dərdlə qocalım,
Xocalım, ay Xocalım!

Sənə yas verənlərə yas dalınca yas gərək,
İgidlərim öyməli, oğullarım xas gərək.
Dəmərdən geyim gərək, poladdan libas gərək,
Ölümə ölüm gərək, qisasa qisas gərək,
Gərək səndən ötrə qala yıxım, bürç alım,
Xocalım, ay Xocalım!

Töküldülər üstünə quduz kimi, ac kimi,
Şumladılar yer kimi, qırdılar ağac kimi,

Dağıtdılar çöllərə əsir, yalavac kimi.
Səni qaldırammasam başım üstə tac kimi,
Tarixin yaddaşında çətin qalxım, ucalım,
Xocalım, ay Xocalım!

Yərbəyer eləməmiş sevincimi, dərdimi,
Bir-birindən seçməmiş mərdimi, namərdimi,
Əjdahalar əlindən qurtarmamış yurdumu.
Tanrının qırmancına döndərməmiş ordumu.
Qoy gəlməsin ölümüm, qoy çatmasın əcəlim,
Xocalım, ay Xocalım!

Zəlimxan Yaqub

Tədqiqat sualı: *Xocalı soyqırımının dünyaya tanınması istiqamətində hansı işlər görülür?*

Tədqiqatın aparılması: Xocalı hadisələri ilə bağlı şagirdlərə qrup şəklində çıxış hazırlamaq tapşırığı verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Mətnlər oxunur və şəhidlərin xatirəsinin əbədiləşdirilməsi istiqamətində görülən işlər müzakirə olunur. Yekun müzakirədən sonra nəticəyə gəlinir.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər belə qənaətə gəlirlər ki, müharibə ən dəhşətli bəladır. Uşaqları atasız, ailələri başsız qoyan bu fəlakətdən qaçmaq lazımdır. Sülh naminə çalışmaq daha faydalıdır. Xocalı faciəsi bütün sahələrdə əbədiləşib. O, millətimizin ürəyində əbədi yaşayır. “Xocalıya ədalət” kampaniyası bütün dünyada geniş vüsət alıb. Nəticədə BİBÖ-nün sonuncu xanası doldurulur.

Ev tapşırığı: problemi kinoda araşdırmaq və “Xoca” filminə baxmaq tapşırılır.

Qiymətləndirmənin qrup özünüqiymətləndirməsindən istifadə ilə aparılması məqsəduyğundur. Qruplar meyarlar əsasında özlərini qiymətləndirə bilirlər.

Meyarlar	IV	III	II	I
Dinlədiyi müxtəlif janrdakı mətnlərə münasibət bildirir.				
Dinlədiyi məndəki fikirlərlə bağlı mühakimələrini əlavə nümunələrlə əsaslandırır.				
Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurur.				
Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun oxuyur.				
Cəmi				

Mövzu:
Mən bir qadına aşiqəm
(I saat)

Standartlar: 1.1.2., 2.1.1., 2.1.2.

Məqsəd: Mühakimələrini əlavə fakt və nümunələrlə əsaslandırır.

Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.

Əsaslandırılmış nitq nümunələri qurmağı bacarır.

İnteqrasiya: Ədəbiyyat – 2.1.2., Azərbaycan tarixi – 3.1.1.

İş forması: kollektiv iş, qrup işi

Üsullar: fərdi oxu, auksion, müzakirə

Resurslar: Məşhur Azərbaycan qadınlarının şəkilləri, iş vərəqləri

Motivasiya: Müəllim dərsə “Qadın, ey qadın, ucadır adın” fikrini lövhəyə yazmaqla başlaya bilər. Şagirdlərdən bu fikrin mənası soruşulur. Niyə qadının adı ucadır? Müxtəlif fikirlər səslənir. Ən məşhur azərbaycanlı qadınların adı auksion üsulu ilə soruşulur. Daha sonra qadın haqqında mətnə keçid edilir. Mətn fərdi şəkildə səssiz oxu ilə oxudulur və tədqiqat sualı formalaşdırılır.

Tədqiqat sualı: *Qadının adının ucalığına səbəb nədir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünüb dərslərdə verilmiş tapşırıqlar əsasında işləyirlər. I qrupa 1, II qrupa 2–3, III qrupa 4–6, IV qrupa 7–9-cu tapşırıqlar verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirə: İş vərəqləri asılıaraq təqdimata başlanılır. Təqdimatların xarakterinin açılması şagirdlərdə Azərbaycan qadınının gözəlliyi, məsumluğu, qüdrəti barədə təfərrüatlı məlumat formalaşdırır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, Azərbaycan qadını cəsarəti, məharəti, səxavəti ilə dünya qadınlarına nümunə ola bilər. Əvəzolunmaz xüsusiyyətləri qadınlarımızı müqəddəslik zirvəsinə qaldırır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlərə 11-ci tapşırıq verilir.

Ev tapşırığı: 10-cu tapşırıq əsasında Turan xanım haqqında məlumat toplamaq tövsiyə olunur.

Qiymətləndirmə meyar cədvəlinə əsasən standartların səviyyələri üzrə aparılır. Bu zaman təhliletmə, fikirbildirmə, mətnqurma meyarları diqqətdə saxlanmalıdır.

Meyarlar	I	II	III	IV
Mühakimələrini əlavə fakt və nümunələrlə əsaslandırır.				
Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.				
Əsaslandırılmış nitq nümunələri qurmağı bacarır.				
Əməkdaşlıq				

Mövzu:
Mən bir qadına aşiqəm
(II saat)

Standartlar: 2.1.4., 4.1.2., 4.1.3.

Məqsəd: Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurur.

Mətni üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla təkmilləşdirir.

Sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır.

İntegrasiya: Ümumi tarix – 1.1.2., Xarici dil – 3.1.1., Ədəbiyyat – 1.1.2.

İş forması: kollektiv iş, qrup işi

Üsullar: beyin həmləsi, müzakirə

Resurslar: internet materialları, “Azərbaycan qadını” jurnalı, qadın haqqında yazılmış musiqilər.

Motivasiya: Dərsə qabaqlayıcı tapşırıq əsasında başlamaq mümkündür. Şagirdlər evdə 10-cu tapşırığa əsasən Turan xanım Cavid haqqında məlumat toplayıblar. Toplanmış məlumatlar oxunur. Turan Cavidin həyat yolu işıqlandırılır. Toplanmış materialın dili ilə əvvəl keçilmiş mətnlərin dili müqayisə edilir. Daha sonra müəllim şagirdlərlə birlikdə tədqiqat sualını formalaşdırır.

Tədqiqat sualı: *Mətnlər hansı dil xüsusiyyətlərinə malikdirlər?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlərə qruplarda növbəti tapşırıqlar üzərində işləmək tövsiyə olunur. I qrupa 12–13, II qrupa 14, III qrupa 15, IV qrupa 16-cı tapşırıqları yerinə yetirmək tapşırılır.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Tapşırıq əsasında məlumatın mübadiləsinə başlanılır. Müəllim təhlil nəticəsində məlumatları müqayisə edir və ümumiləşdirərək nəticə çıxarır.

Nəticələrin çıxarılması: Mətnlər üzərində iş aparmaq üçün kifayət qədər əl-verişlidir. Onlar qrammatik qaydaların tətbiqi baxımından da faydalı hesab edilə bilər.

Yaradıcı tətbiqetmə: 17-ci tapşırığa əsasən uyğunluğu müəyyən etmək tapşırılır.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə evdə təkrir işlənən şeir nümunəsi öyrənmək tövsiyə olunur.

Qiymətləndirmə: Şagirdlərin qrup özünüqiymətləndirməsindən istifadəsi məqsəddə uyğundur.

Səviyyələr Meyarlar	IV	III	II	I
Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurduq.				
Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirdik.				
Sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazdıq.				

Mövzu:
Mən bir qadına aşiqəm
(III saat)

Standartlar: 2.1.1., 2.1.4., 4.1.1., 4.1.2.

Məqsəd: Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.

Fikirlərini əsaslandırmaqla mətn qurur.

Müxtəlif üslubda mətnlər yazır.

Öz yazdığı mətni üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla təkmilləşdirir.

İnteqrasiya: Ədəbiyyat – 3.1.3., Xarici dil – 4.1.2., 4.1.3.

İş forması: qrupda iş, fərdi iş

Üsullar: yazı, müzakirə, suallar

Resurslar: lüğət, iş vərəqləri

Motivasiya: Müəllim dərslə şagirdlərdən öyrəndikləri təkrir nümunələri olan şeirləri soruşmaqla başlayır. Onlar dinləndikdən sonra diqqət hər bəndin və misranın sonundakı təkrara yönəldilir. Şeirlərin özünəməxsus üslubunun olması və yazının qaydaları haqqında müzakirə aparılır. Dərslərdəki qayda oxunaraq şagirdlərlə təhlil edilir. Dil xüsusiyyətlərinin aşkara çıxarılması üçün tədqiqat sualı verilir.

Tədqiqat sualı: *Təkrirlərin dilimizdəki rolu nədən ibarətdir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür. I qrupa 18, II qrupa 19, III qrupa 20, IV qrupa 21-ci tapşırıqları yerinə yetirmək tapşırılır.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Təkrirlərin rolu aydınlaşdırılır. Müəllim tədqiqat işinin xarakterini açmaq üçün əlavə yönəldici suallardan da istifadə edə bilər. Qrupların fikirləri qeyd olunur və müzakirə yekunlaşdırılır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, təkrirlər dili daha da maraqlıdır. Onların köməkliyi ilə şeirlər ahəngdar olur.

Ev tapşırığı: 22-ci tapşırığa əsasən şagirdlərə Şəfiqə Əfəndizadə haqqında məlumat toplamaq tapşırılır.

Qiymətləndirmə: Meyer cədvəlinə əsasən şagirdlərin fəaliyyətləri qiymətləndirilir. Bu zaman fikri ifadə etmə, mətnqurma, mətni təkmilləşdirmədən istifadə oluna bilər.

Səviyyələr	IV	III	II	I
Meyarlar				
Fikirlərimi sərbəst ifadə etdim.				
Fikirlərimi əsaslandırmaqla mətn qurdum.				
Müxtəlif üslublarda mətn yazdım.				
Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla öz yazdığım mətni təkmilləşdirdim.				
Cəmi				

Mövzu:

Mətn

(I saat)

Standartlar: 1.1.1., 2.1.1., 3.1.1., 3.1.2.

Məqsəd: Müxtəlif janr və üslubda olan mətnlərə münasibət bildirir.

Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.

Mətndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah edə bilir.

Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq oxumağı bacarır.

İntegrasiya: Ədəbiyyat – 3.1.1., Xarici dil – 3.1.2.

İş forması: cütlərlə iş

Üsullar: beyin həmləsi, suallar

Resurslar: Novruza aid şəkillər, iş vərəqləri, təqdimat nümunəsi, lüğət

Motivasiya: Müəllim dərsə “Dəli Kür” filmindən fraqmentin nümayişi ilə başlaya bilər. Filmdəki adətlərin müzakirəsindən sonra mətnin oxusuna keçid almaq olar. Bununla da tədqiqat sualı çıxarılır.

Tədqiqat sualı: *Novruz bayramının hansı adətləri var?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər cütlərə bölünür və onlara tədqiqat xarakterli suallar ünvanlanır. I cütə dərslikdəki 1–2, II cütə 3–4, III cütə 5–6, IV cütə 7, V cütə 8, VI cütə 9, VII cütə 10, VIII cütə 11, IX cütə 12, X cütə 13-cü tapşırıqları birlikdə işləmək tövsiyə olunur.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: İş vərəqləri asılaraq təqdimata başlanılır. Təqdimatların xarakterinin açılması şagirdlərə Novruz adətləri barədə təfərrüatlı məlumat qazandırır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, Novruz müqəddəs bayramdır. Novruzun bütün adətləri bu gün də yaşamaqdadır.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə 28-ci tapşırığa əsasən Novruz haqqında təqdimat hazırlamaq təklif edilir.

Qiymətləndirmə meyar cədvəlinə əsasən standartların səviyyələri üzrə aparılır.

Cütlər	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Meyarlar										
Müxtəlif janr və üslubda olan mətnlərə münasibət bildirir.										
Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.										
Mətndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah edə bilir.										
Üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq mətni oxumağı bacarır.										
Cəmi										

Mövzu:
Mətn
(II saat)

Standartlar: 2.1.4., 4.1.2., 4.1.3.

Məqsəd: Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurur.

Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirir.

Sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır.

İntegrasiya: Xarici dil – 3.1.1., 4.1.2., İnformatika – 3.1.2., Ədəbiyyat – 1.1.2.

İş forması: fərdi iş, qrup işi

Üsullar: beyin həmləsi, müzakirə, suallar

Resurslar: təqdimat nümunəsi, sxem, təqdimat planı, iş vərəqləri

Motivasiya: Dərsə qabaqlayıcı tapşırıq əsasında başlamaq mümkündür. Şagirdlər evdə 28-ci tapşırığa əsasən Novruz haqqında təqdimat hazırlayıblar. Təqdimatlar oxunduqdan sonra onların dili mətnin dili ilə müqayisə olunur və verilmiş tədqiqat sualı ilə əraşdırılır.

Tədqiqat sualı: *Mətnlərin ortaq cəhətləri hansılardır?*

Tədqiqatın aparılması: I qrupdakı şagirdlərə 14–17, II qrupa 18–21, III qrupa 22–25, IV qrupa 26–28-ci tapşırıqlar verilir. Qrup üzvləri tapşırıqları yerinə yetirir və təqdimatlar dinlənilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: İş vərəqləri asılaraq təqdimata başlanılır. Müəllim mətnin dil xüsusiyyətlərini vurğulamaq üçün əlavə yönəldici suallardan da istifadə edə bilər. Təhlilin nəticəsində mətnin xarakterik cəhətləri ilə bağlı yekun fikir çıxarılır.

Nəticələrin çıxarılması: Mətnlərdə milli adət-ənənələrimizdən bəhs olunur. Qrammatik qaydaların işlənməsi üçün əlverişli mətndir.

Yaradıcı tətbiq: Novruz adətlərinin aktuallığını əsaslandırın.

Ev tapşırığı: Novruzla bağlı dəyirmi masanın keçirilməsinə hazırlaşmaq tapşırılır.

Qiymətləndirmə: Şagirdlərin qrup özünüqiymətləndirməsindən istifadəsi məqsəddə uyğundur.

Səviyyələr Meyarlar	IV	III	II	I
Fikirlərimizi əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurduq.				
Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirdik.				
Sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazdıq.				

Lütfi Zadənin dünyası

Azərbaycanımızın qüruru olan görkəmli alim Lütfi Zadənin adı dünyanın elm tarixinə qızıl hərflərlə həkk olunub. 2011-ci ilin fevralında Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə dünya şöhrətli alim texnologiyaların inkişafına verdiyi töhfələrlə mədəniyyətlərarası dialoqun qurulmasında göstərdiyi xidmətlərinə görə “Dostluq” ordeni ilə təltif edilib. Onun 90 illik yubileyi ilə əlaqədar bir sıra yüksək səviyyəli tədbirlər keçirilib. Bundan əlavə, Lütfi Zadə haqqında “Müasir elmin korifeyi”, “Dünya dahilərsiz yaşaya bilmir” kitabları yazılıb, “Uzaq və yaxın Lütfi Zadə” sənədli filmi çəkilib.

Lütfi Zadə (Lütfəli Rəhim oğlu Ələsgərzadə) 1921-ci il fevralın 4-də Bakıda anadan olub.

Atası – əslən Ərdəbildən olan cənubi azərbaycanlı Rəhim Ələsgərzadə ixtisasca jurnalist, Rusiyadan olan yəhudi əsilli anası Fanya Koriman pediatr idi. O, Bakıda 16 saylı orta məktəbdə ibtidai təhsil alıb.

1932-ci ildə Sovet İttifaqı İran vətəndaşı olan azərbaycanlılarla bağlı qərar qəbul edir. Qərara əsasən, onlar ya Sovet İttifaqı vətəndaşlığını qəbul etməli, ya da əks təqdirdə ölkəni tərk etməli idilər. Rəhim Ələsgərzadə bu səbəbdən 1932-ci ildə ailəsi ilə birlikdə İrana köçür.

Lütfi Zadə orta təhsilini Tehrandə amerikalıların təhsil müəssisəsi olan “Alborz” kollecində davam etdirir. O, müsahibələrində həmin dövrü xatırlayaraq qeyd edir: “Alborz”da oxuyarkən Sovet və Amerika məktəbləri arasında çox böyük fərq gördüm. Bu məktəbdə ilk dəfə olaraq Amerika xalqı, Amerika elmi və mədəniyyəti haqqında məlumat əldə etdim. Orada elmin inkişafı üçün yaradılmış şərait məni hələ məktəb illərindən Amerikaya çəkirdi”.

Orta təhsilini müvəffəqiyyətlə başa vuran Lütfi Zadə Tehran Universitetinin elektrik mühəndisliyi fakültəsinə daxil olur. O, universiteti bitirdikdən sonra bir müddət İranda yerləşdirilən Amerika qoşunları üçün tikinti materiallarının təchizatçısı kimi fəaliyyət göstərən atası ilə birlikdə işləyir. 1944-cü ilin iyulunda uşaqlıq arzusunu gerçəkləşdirərək Birləşmiş Ştatlara köçür və sentyabrda Massaçusets Texniki İnstitutuna daxil olur. 1946-cı ildə bu ali təhsil müəssisəsini bitirərək magistr dərəcəsi alır.

Sonra o, Kolumbiya Universitetinin aspiranturasına daxil olur və 1949-cu ildə dissertasiyanın müdafiəsindən sonra mühəndislik bölməsində assistent olaraq çalışmağa başlayır. Bu ali təhsil ocağında fəlsəfə elmləri üzrə doktor elmi dərəcəsinə alır. 1963-cü

ildən isə “Elektrik mühəndisliyi və kompüter elmləri” kafedrasına rəhbərlik edir və ömrünün sonuna qədər həmin universitetdə ömürlük professor və “Soft Computing” İnstitutunun direktoru kimi fəaliyyət göstərir. Bununla paralel, o öz adına olan “Institute Zadeh – ZİFT” informasiya texnologiyaları institutunun direktoru olub.

44 yaşında ikən Lütfi Zadə “Information and Control” jurnalında qeyri-səlis çoxluqlara aid “Fuzzy Sets” məqaləsini çap etdirib. Böyük tarixi əhəmiyyətə malik olan bu iş bütün dünyada rezonansa səbəb olub, elmdə yeni bir istiqamətə təkan verib.

Qeyri-səlis çoxluqlar nəzəriyyəsinin mahiyyəti nədən ibarətdir? Bu suala professor Lütfi Zadənin cavabı birmənalıdır: “...Qeyri-səlis məntiq, qeyri-səlis çoxluqlar nəzəriyyəsinin əsas mahiyyəti odur ki, mütləq heç nə yoxdur. Hər şey, riyazi dillə desək, 0–1 şkalasında müəyyən həddə dəyişir”. Deməli, real dünyanın ümumi mənzərəsi 0 və vahid arasında olan onlarla, yüzlərlə çalardan ibarətdir.

Lütfi Zadə məntiqində real həyatı daha dürüst əks etdirmək qabiliyyəti var, bu məntiqdə tolerantlıq daha çoxdur. Aristotel məntiqinə görə, bir adam ya dostdur, ya düşmən, Lütfi Zadə məntiqinə görə isə, dostla düşmən münasibətləri arasında sonsuz sayda münasibət dərəcəsi var. Məsələn: neytral, çox yaxın dost. O, alternativ riyaziyyat (qeyri-səlis riyaziyyat) yaratdı. Elmin dili, qeyri-müəyyənlik ölçüsü dəyişdiyindən qeyri-səlis fizika, qeyri-səlis kimya, qeyri-səlis riyaziyyat və başqa qeyri-səlis elmlər yarandı. Tətbiqinə gəldikdə isə qeyri-səlis məntiq texnologiyasından foto və videokameralar, paltaryuyan maşınlar, vakuum kimyəvi təmizləyiciləri istehsalında, avtomobillərin, qatarların, sənaye proseslərinin idarə olunmasında geniş istifadə edilir. Lütfi Zadə dünya elminə ona şöhrət qazandırmış qeyri-səlis məntiq nəzəriyyəsindən əlavə, 5 fundamental nəzəriyyə də bəxş edib. “Təəssüratlar nəzəriyyəsi”, “Fəza vəziyyətləri nəzəriyyəsi”, “Sözlə hesablama nəzəriyyəsi”, “Soft Computing nəzəriyyəsi”, “Optimal süzgeçlər nəzəriyyəsi” kimi elmi kəşflər dünya elminin inkişafında böyük rol oynayır. O, Yaponiyanın elmə ayırdığı ən nüfuzlu “Honda” və “Okava” mükafatlarını alıb. ABŞ Milli Mühəndislik Akademiyasına üzv, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasına fəxri akademik seçilib.

1. Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə dünya şöhrətli alim texnologiyaların inkişafına verdiyi töhfələrlə mədəniyyətlərarası dialoqun qurulmasında göstərdiyi xidmətlərinə görə hansı ordenlə təltif olunub?

- A) Respublika;
- B) Şöhrət;
- C) Dostluq;
- D) Fərqlənmə.

2. Sadalananlardan biri Lütfi Zadəyə həsr olunmayıb:

- A) “Müasir elmin korifeyi”;
- B) “Səlis məntiqin atası”;
- C) “Dünya dahilərsiz yaşaya bilmir”;
- D) “Uzaq və yaxın Lütfi Zadə”.

3. Lütfinin ailəsinin Bakıdan köçmə səbəbi nə idi?

- A) Sovet vətəndaşlığını qəbul etməməsi;
- B) İranda daha yaxşı iş təklifinin olması;
- C) Universitet təhsili almaq məqsədi;
- D) İran vətəndaşlığını qəbul etməsi.

4. Lütfi Sovet və Amerika məktəbləri arasındakı fərqi nə zaman dərk etdi?

- A) Tehran Universitetində oxuyan zaman;
- B) “Alborz” liseyində oxuyanda;
- C) 16 nömrəli məktəbdə ibtidai təhsil alarkən;
- D) Kolumbiya Universitetində təhsilini davam etdirəndə.

5. “Qeyri-səlis məntiq, qeyri-səlis çoxluqlar nəzəriyyəsinin əsas mahiyyəti odur ki, mütləq heç nə yoxdur. Hər şey, riyazi dillə desək, şkalasında müəyyən həddə dəyişir”. Deməli, real dünyanın ümumi mənzərəsi 0 və vahid arasında olan onlarla, yüzlərlə çalarlardan ibarətdir.

- A) 0–5
- B) 1–10
- C) 0–1
- D) 5–10

6. Qeyri-səlis məntiq nəzəriyyəsindən sonra yaranan elmlərdən deyil:

- A) Qeyri-səlis fizika;
- B) Qeyri-səlis kimya;
- C) Qeyri-səlis riyaziyyat;
- D) Qeyri-səlis tarix.

7. “ZİFT”-in açması nədir?

- A) Zadə adına Federal Araşdırmalar Təşkilatı;
- B) Frans Kafka adına Elmi Araşdırma Təşkilatı;
- C) Zadə adına İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu;
- D) Ziqmund Freyd adına Araşdırma Mərkəzi.

8. L.Zadənin nəzəriyyələri hansılardır?

- 1. Differensial tənliklər nəzəriyyəsi;
- 2. Təəssüratlar nəzəriyyəsi;
- 3. Emosiyalar bumu nəzəriyyəsi;
- 4. Çoxluqların seçilməsi nəzəriyyəsi;
- 5. Fəza vəziyyətləri nəzəriyyəsi;
- 6. Sözlə hesablama nəzəriyyəsi;
- 7. Soft Computing nəzəriyyəsi;
- 8. İşığın saçılması nəzəriyyəsi;
- 9. Optimal süzgəclər nəzəriyyəsi.

- A) 1, 2, 5, 6, 9
- B) 2, 3, 4, 7, 8
- C) 2, 5, 6, 7, 9
- D) 3, 4, 6, 7, 9

9. Lütfi Zadə Yaponiyanın elmə ayırdığı hansı ən nüfuzlu mükafatları alıb?

- A) “Mitsubishi” və “Samsung”;
- B) “Honda” və “Okava”;
- C) “Samsung” və “Okava”;
- D) “Mitsubishi” və “Honda”.

10. Qeyri-səlis məntiq texnologiyasından hansı sahədə istifadə olunmur?

- A) Foto və videokameralar;
- B) Paltaryuyan maşınlar;

- C) Neftin istehsalında;
D) Kimyəvi təmizləyicilərin istehsalında.

11. Mətnə aid atalar sözləri və məsəllər yazın.

12. Mətnin məzmununa uyğun abzas əlavə edin.

13. Sonuncu abzasdan xüsusi isimləri seçin.

14. Lütfi Zadənin dahiliyini əsaslandıran 5 açar söz yazın.

15. Lütfi Zadənin elmi layihələri haqqında biliklərinizi faktlarla əsaslandırın.

AZƏRBAYCAN

- 1 Bakı
- 2 Azərbaycan qoruqları
- 3 Azərbaycan xalça sənəti
- 4 Azərbaycanın milli geyimləri
- 5 Azərbaycan Silahlı Qüvvələri
- 6 Vətən

Mövzu:
Bakı
(I saat)

Standartlar: 1.1.1., 1.1.2., 2.1.4.

Məqsəd: Dinlədiyi məlumatlardakı fikirləri təhlil edir.

Əsaslandırılmış fikirlər söyləyir.

Şəxsi düşüncələrə istinadən əsaslandırılmış mətnlər qurur.

İntegrasiya: Ədəbiyyat – 2.1.2., Coğrafiya – 1.3.2., Xarici dil – 3.1.1.

İş forması: cütlərlə iş, fərdi iş

Üsullar: auksion, beyin həmləsi, fərdi oxu

Resurslar: Bakı Şəhərsalma İdarəsinin strateji planı, Bakının xəritəsi, iş vərəqləri

Motivasiya: Müəllim dərslə Bakıya aid musiqilərdən birinin səsləndirilməsi ilə başlaya bilər. Daha sonra şagirdlərlə birlikdə “Badi-kubə”, “Küləklər şəhəri” adlarının Bakı ilə paralel olaraq işlədilməsinin səbəblərini araşdırmaq olar. Bundan da mətnlərin oxusuna keçmək mümkündür. Mətnlərin məzmununu araşdırmaq üçün tədqiqat sualı çıxarılmalıdır.

Tədqiqat sualı: *Bakı digər şəhərlərimizdən nə ilə fərqlənir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər cütlərə bölünür və onlara tədqiqat xarakterli suallar ünvanlanır. I cütə dərslərdəki 1, II cütə 2, III cütə 4, IV cütə 5, V cütə 6, VI cütə 7–8, VII cütə 9–10, VIII cütə 11–12, IX cütə 13–14, X cütə 15-ci tapşırıqları icra etmək tapşırılır.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: İş vərəqləri asılıaraq təqdimata başlanılır. Təqdimatların xarakterinin açılması şagirdlərə şəhərimiz barədə təfərrüatlı məlumat qazandırır. Vətənpərvərlik hisslərinin aşılması müzakirədə ön planda olmalıdır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, qədim tarixə malik paytaxt şəhərimizdir. Dövlət idarələri və strukturları bu şəhərdə yerləşir. Şəhərin yeri stratejidir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlər aşağı siniflərdə Bakıya aid keçdikləri şeirlərin adlarını və müəlliflərini qeyd etmək tapşırılır. Daha sonra auksionla kimin daha çox ad yazdığı araşdırılır.

Ev tapşırığı: 3-cü tapşırığa əsasən “Bakı və bakılılar” mətnini oxuyub yazılı münasibət bildirmək təklif edilir.

Qiymətləndirmə meyar cədvəlinə əsasən standartların səviyyələri üzrə aparılır. Bu zaman təhlietmə, fikirbildirmə, mətnqurma meyarları diqqətdə saxlanılmalıdır.

Cütlər										
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Meyarlar										
Dinlədiyi məlumatlardakı fikirləri təhlil edir.										

Əsaslandırılmış fikirlər söyləyir.										
Şəxsi düşüncələrə istinadən əsaslandırılmış mətnlər qurur.										
Əməkdaşlıq										
Cəmi										

Mövzu:

Bakı

(II saat)

Standartlar: 1.1.1., 1.1.2., 2.1.4.

Məqsəd: Dinlədiyi məlumatlardakı fikirləri təhlil edir.

Əsaslandırılmış fikirlər söyləyir.

Şəxsi düşüncələrə istinadən əsaslandırılmış mətnlər qurur.

İnteqrasiya: Ədəbiyyat – 3.1.1., Xarici dil – 3.1.1.

İş forması: kollektiv iş, qrup işi

Üsullar: Venn diaqramı, fərdi oxu, müzakirə

Resurslar: referat nümunələri, referatın yazılma qaydaları

Motivasiya: Müəllim dərslə qabaqlayıcı tapşırıqla başlayır. Evdə şagirdlər 3-cü tapşırığa əsasən “Bakı və bakılılar” mövzusunda mətni oxuyub yazılı münasibət bildirirlər. Sınıfdə həmin tapşırıq oxunur. Tapşırığın dili Venn diaqramı əsasında mətnlərin dili ilə müqayisə edilir. Tədqiqat sualı çıxarılır.

Tədqiqat sualı: *Mətnlərin oxşar və fərqli cəhətləri hansılardır?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qrup şəklində tapşırıqları işləyirlər. I qrupa 17–19, II qrupa 20–22, III qrupa 23–25, IV qrupa 26–27-ci tapşırıqlar verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Qrupların hazırladığı tapşırıqlar oxunur. Hansı məqamlara düzəliş etmək lazımdırsa, müəllim istiqamət verir. Səhvlər üzərində iş aparılır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, mətnlərin mövzusu eyni olsa da, onlar quruluşca bir-birindən fərqlənirlər.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə “Qədim Bakı” haqqında işi evdə davam etdirib məlumat toplamaq və təqdimat hazırlamaq tövsiyə edilir.

Qiymətləndirmə meyar cədvəlinə əsasən standartların səviyyələri üzrə aparılır. Təhliletmə, fikirbildirmə, mətnqurma, referat hazırlama meyarları diqqətdə saxlanmalıdır.

Meyarlar	IV	III	II	I
Dinlədiyimiz məlumatlardakı fikirləri təhlil etdik.				
Əsaslandırılmış fikirlər söylədik.				
Şəxsi düşüncələrimizə istinadən əsaslandırılmış mətnlər qurduq.				
Cəmi				

Mövzu:

Bakı

(III saat)

Standartlar: 2.1.1., 2.1.2., 3.1.2., 4.1.1.

Məqsəd: Fikirlərini aydın şəkildə ifadə edir.

Üslubi xüsusiyyətləri gözləməklə mətnlər yazır.

Şəxsi düşüncələrinə əsaslanan mətnlər qurur.

Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni oxumağı bacarır.

İntegrasiya: İnformatika – 3.3.2., Xarici dil – 3.1.2., Azərbaycan tarixi – 1.3.1.

İş forması: qrup işi, fərdi iş

Üsullar: təqdimatın hazırlanması, müzakirə, suallar

Resurslar: Azərbaycan və dünya memarlığına aid təqdimat nümunələri

Motivasiya: Ötən dərs şagirdlərə “Qədim Bakı” haqqında görüntülü təqdimat hazırlamaq tapşırılmışdı. Təqdimatın qiymətləndirmə meyarları əvvəlcədən izah olunmuşdu. Meyarlar bir daha xatırladılaraq hazırlanmış təqdimatlar dinlənilir. Daha sonra şagirdlərə tədqiqat sualı ünvanlanır.

Tədqiqat sualı: *Qədim Bakını müasir Bakıdan nə fərqləndirirdi?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 16-cı tapşırıq üzrə iki qrupda müzakirə aparırlar. Daha sonra I yarımqrup 28–29, II yarımqrup 30–31-ci tapşırıqları icra edir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Təqdimatlar dinlənilir və qrup tapşırıqları oxunur. Müəllim təqdimatların müzakirəsini keçirir. Müzakirənin sonunda dərsin nəti-

cəsi formalaşır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, Qədim Bakı memarlıq abidələrinin üslubu, yerləşməsi, dizaynı müasir Bakıdan tamamilə fərqli idi.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə Bakı haqqında yazılmış şeir və musiqilərdən birini öyrənmək tapşırılır.

Qiymətləndirmə meyar cədvəlinə əsasən standartların səviyyələri üzrə aparılır. Şagirdlərin qruplararası qiymətləndirməsindən istifadə edilir. Verilmiş cədvəldə şagirdlər digər qrupları meyarlar üzrə qiymətləndirirlər.

Səviyyələr Meyarlar	IV	III	II	I
Üslubi xüsusiyyətləri gözləməklə mətn qurduq.				
Şəxsi düşüncələrimizə əsaslanan mətn qurmağı bacardıq.				
Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni oxumağı bacardıq.				
Əməkdaşlıq etdik.				

Mövzu:
Azərbaycan qoruqları
(I saat)

Standartlar: 1.1.2., 2.1.4., 3.1.2.

Məqsəd: Dinlədiyi fikirlərə münasibətini bildirir.

Şəxsi düşüncələrə istinadən mətnlər qurur.

Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq oxuyur.

İnteqrasiya: Azərbaycan tarixi – 1.2.1., 1.2.2., Ümumi tarix – 1.1.4.,
Ədəbiyyat – 1.1.2.

İş forması: qrup işi, fərdi iş

Üsullar: anlayışın çıxarılması, suallar

Resurslar: Azərbaycan qoruqlarına aid nümunələr, məşhur qoruqlardan şəkillər

Motivasiya: Müəllim dərslə anlayışın çıxarılması üsulu ilə başlaya bilər. Bunun üçün aşağıdakı sxem məqsəduyğundur.

Qızılağac

Şirvan

?

Altağac

Zaqatala

Azərbaycanın qoruqları haqqında anlayış alındıqdan sonra şifahi söhbət aparılır. Qoruqlar haqqında şagirdlərin fikirləri araşdırılır, yeni mətn oxudulur, mətnin içindəki şəkillər üzərində müzakirə təşkil edilir.

Tədqiqat sualı: *Qoruqların faydasını nədə görürsünüz?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 4 qrupa bölünür və onlara iş vərəqləri paylanır. İş vərəqlərində dərslikdə verilmiş tapşırıqlar əks olunub: I qrupa 1–2, II qrupa 3–6, III qrupa 7–10, IV qrupa 11–13-cü tapşırıqlar verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: İş vərəqləri asılıaraq təqdimata başlanılır. Mətnin xüsusiyyətləri ilə bağlı araşdırılmış tapşırıqlar barədə fikirlər dinlənir. Müzakirənin sonunda nəticə çıxarılır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, mətnə Azərbaycanın qoruqlarının adları və onlar haqqında məlumatlar sadalanır. Mətn məlumatverici xarakter daşıyır və faktlara əsaslanır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlərə 14-cü tapşırıq üzrə qoruqları yasaqlıqdan fərqləndirmək təklif edilir.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə qoruqlar haqqında müxtəlif mənbələrdən məlumat toplamaq, toplanmış məlumatlar əsasında mətn qurmaq tövsiyə edilir.

Qiymətləndirmə təlim məqsədlərinə uyğun olaraq sonda və ya müəyyən intervallarla mərhələli şəkildə aparıla bilər. Qrup işinin qiymətləndirilməsinə xidmət edən, təlim məqsədlərini özündə əks etdirən meyarlar əsasında qiymətləndirmənin aparılması məqsədəuyğundur. Verilmiş meyar cədvəlinə əsaslanmaq olar. Bu zaman münasibətləndirmə, mətnoxuma, mətnqurma meyarları nəzərdən qaçmamalıdır.

I	II	III	IV
Fikrə münasibət bildirir.	Dinlədiyi fikirlərə münasibət bildirir.	Dinlədiyi fikirləri ümumiləşdirir.	Dinlədiyi fikirlərə şəxsi münasibətini bildirir.
Mətni oxuyur.	Mətni qaydalara uyğun oxuyur.	Mətni üslubuna uyğun oxuyur.	Müxtəlif üslublu mətnləri oxuyur.
Mətn qurur.	Şəxsi düşüncələrini əks etdirməkdə çətinlik çəkir.	Şəxsi düşüncələrini mətnə ifadə edir.	Şəxsi düşüncələrinə əsasən mətnlər qurur.

Mövzu:
Azərbaycan qoruqları
(II saat)

Standartlar: 4.1.1., 4.1.3.

Məqsəd: Üslubu gözləməklə müxtəlif mətnlər yazır.

Dürğu işarələrindən məqsədyönlü istifadə edir.

İntegrasiya: Azərbaycan tarixi – 1.3.1., Ədəbiyyat – 2.2.1., Xarici dil – 3.1.1.

İş forması: kollektiv, qrup işi

Üsullar: Venn diaqramı, müzakirə, suallar

Resurslar: Yasaqlıqlara aid şəkillər, nəslə kəsilmiş heyvan şəkilləri

Motivasiya: Dərsə qabaqlayıcı tapşırıq əsasında başlamaq mümkündür. Şagirdlərə evdə qoruqlar haqqında müxtəlif mənbələrdən məlumat toplamaq, toplanmış məlumatlar əsasında mətn qurmaq tapşırılmışdı. Tapşırığa əsasən onlar öyrəndiklərini təqdim edirlər. Müəllim qoruq və yasaqlıqlar haqqında əlavə məlumat verərək təbiətimizin zəngin incilərini şagirdlərə daha yaxından tanıda bilər. Sonra tədqiqat sualı çıxarılaraq iş qruplarda davam etdirilir.

Tədqiqat sualı: *Qoruqlarla bağlı tədris olunan mətnlərin ortaq dil xüsusiyyətləri nədən ibarətdir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünüb tədqiqat xarakterli sualları aydınlaşdırırlar. I qrupa 15–17, II qrupa 18–20, III qrupa 21–23, IV qrupa 24–26-cı tapşırıqlar verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Qrupların təqdimatı dinlənir. Müzakirənin sonunda nəticə çıxarılır.

Nəticələrin çıxarılması: Tədqiqat nəticəsində mətnlərin faktlarla zəngin olduğu, elmi məlumatları çatdırdığı müəyyənləşir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Mətnlərin annotasiyasının çıxarılması tapşırılır.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə Azərbaycanın qoruq və yasaqlıqları haqqında referat hazırlamaq təklif edilir. Referatın qiymətləndirmə meyarları əvvəlcədən izah olunur.

Qiymətləndirmə təlim məqsədlərinə uyğun olaraq sonda və ya müəyyən intervallarla mərhələli şəkildə aparıla bilər. Verilmiş meyar cədvəlinə əsaslanaraq şagirdləri simvol və ballarla qiymətləndirmək tövsiyə olunur. Mətnqurma, dürğu işarələrindən istifadə əsas meyarlardır.

I	II	III	IV
Mətn yazmağı bacarır.	Müxtəlif mətnlər yazır.	Müxtəlif üslublu mətnlər yazır.	Üslubu gözləməklə müxtəlif mətnlər yazır.
Dürğu işarələrini tanıyır.	Dürğu işarələrindən istifadə edir.	Dürğu işarələrindən yerində istifadə edir.	Dürğu işarələrindən məqsədyönlü istifadə edir.

Mövzu:
Azərbaycan qoruqları
(III saat)

Standartlar: 2.1.4., 4.1.1., 4.1.2.

Məqsəd: Üslubi xüsusiyyətləri gözləməklə mətnlər yazır.

Şəxsi düşüncələrinə əsaslanan mətnlər qurur.

Məntiqi ardıcılığı gözləməklə özünün yazısını təkmilləşdirir.

İntegrasiya: İnformatika – 3.3.2., Xarici dil – 3.1.2., Coğrafiya – 1.3.1.

İş forması: fərdi iş

Üsullar: referatın hazırlanması, müzakirə, suallar

Resurslar: Azərbaycan və dünya qoruqlarına aid şəkillər, referat nümunələri

Motivasiya: Ötən dərs şagirdlərə Azərbaycanın qoruq və yasaqlıqları haqqında referat hazırlamaq tapşırılmışdı. Referatın qiymətləndirmə meyarları əvvəlcədən izah olunduğundan onları istiqamətləndirmək asan başa gəlir. Meyarlar bir daha xatırlandıqdan sonra hazırlanmış referatların oxusuna keçid almaq olar.

Tədqiqat sualı: *Qoruqlarımız haqqında referat hazırlayarkən nələrə diqqət yetirməliyik?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər fərdi şəkildə hazırladıqları referatları hazırlanma tələblərinə uyğunlaşdırırlar.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Qaydalara uyğun işlənmiş referatlar dinlənilir. Müəllim təqdimatların müzakirəsini keçirir. Müzakirənin sonunda dərsin nəticəsi formalaşır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, referatlarda məlumatlar dəqiq ifadə olunmalı, mənbələr düzgün verilməli, mətn dolğun, düzgün və əhatəli olmalıdır.

Ev tapşırığı: Nəslə kəsilmiş heyvanlar barədə məlumat toplamaq tapşırılır.

Qiymətləndirmə meyar cədvəlinə əsasən standartların səviyyələri üzrə aparılır.

Səviyyələr	IV	III	II	I
Meyarlar				
Üslubi xüsusiyyətləri gözləməklə mətn qurdum.				
Şəxsi düşüncələrimə əsaslanan mətn qurmağı bacardım.				
Məntiqi ardıcılığı gözləməklə öz yazımı təkmilləşdirdim.				

Mövzu:
Azərbaycan xalça sənəti
(I saat)

Standartlar: 1.1.1., 1.1.2., 2.1.4.

Məqsəd: Dinlədiyi məlumatlardakı fikirləri təhlil edir.

Əsaslandırılmış fikirlər söyləyir.

Şəxsi düşüncələrə istinadən əsaslandırılmış mətnlər qurur.

İnteqrasiya: Azərbaycan tarixi – 5.1.1., 5.1.2., Ədəbiyyat – 2.1.2.,
Xarici dil – 3.1.1.

İş forması: kollektiv iş, qrup işi

Üsullar: fərdi oxu, anlayışın çıxarılması, müzakirə

Resurslar: məşhur xalçaçı rəssamların şəkilləri, xalça nümunələri

Motivasiya: Müəllim dərslə anlayışın çıxarılması üsulu ilə başlayır. Şagirdlərə “Azərbaycan dünyada nələri ilə tanınır?” sualı ünvanlanır. Qarabağ atları, nefti, qazı, musiqisi, incəsənəti və s. variantlar alınır. Daha sonra diqqət xalçalara yönəldilir. “Azərbaycan xalçası” adı alındıqdan sonra əvvəlcə şagirdlərdən bu barədə nə bildikləri soruşulur. Daha sonra mətn oxudulur. Azərbaycanın fəxri olan xalçaçılıq məktəbi haqqında məlumatlar müzakirə olunur. Mətnin müzakirəsindən sonra məzmununun aydınlaşdırılması üçün tədqiqat sualı qeyd edilir.

Tədqiqat sualı: *Məndə hansı milli-mənəvi dəyərimizdən bəhs olunur?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünüb dərslə verilməmiş tapşırıqlar əsasında işləyirlər. I qrupa 1, II qrupa 2, III qrupa 3, IV qrupa 4-cü tapşırıqlar verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: İş vərəqləri asılaraq təqdimata başlanılır. Təqdimatların xarakterinin açılması üçün şagirdlərə uzun illərdir bütün dünyada şöhrət qazanan Azərbaycan xalçalarının xüsusiyyətləri barədə geniş məlumat verilir.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, Azərbaycan xalçalarının dünyada tayı-bərabəri yoxdur. Onların növləri, çeşidlərinin sayı, rəngarəngliyi insanı heyrləndirməyə bilməz.

Yaradıcı tətbiqetmə: Xalçaların bugünkü aktuallığı barədə düşüncələrin yazılması tapşırılır.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə 9-cu tapşırığa əsasən xalçaçılıq sənətinin bugününü araşdırmaq təklif edilir.

Qiymətləndirmə meyar cədvəlinə əsasən standartların səviyyələri üzrə aparılır. Bu zaman təhliletmə, fikirbildirmə, mətnqurma meyarları diqqətdə saxlanmalıdır.

Meyarlar	I	II	III	IV
Təhliletmə				
Fikirbildirmə				

Mətnqurma				
Əməkdaşlıq				

Mövzu:
Azərbaycan xalça sənəti
(II saat)

Standartlar: 2.1.1., 4.1.2.

Məqsəd: Fikrini müxtəlif üslublarda ifadə etməyi bacarır.

Mətnin əsas məzmununu saxlayaraq strukturunda dəyişikliklər edir.

İntegrasiya: İnformatika – 1.1.3., Xarici dil – 4.1.2., Ədəbiyyat – 1.2.3.

İş forması: kollektiv iş, qrup işi

Üsullar: beyin həmləsi, müzakirə

Resurslar: mətnin dil xüsusiyyətləri, rubrika nümunələri

Motivasiya: Dərsə qabaqlayıcı tapşırıq əsasında başlamaq mümkündür. Evdə 9-cu tapşırığa əsasən xalçaçılıq sənətinin bugününü araşdırmaq tövsiyə edilib. Prosesi sinifdə davam etdirməklə toplanmış məlumatlarla məndəki məlumatların dil və üslub baxımından müqayisə olunmasına şərait yaradılır. Bunun üçün tədqiqat sualı mütləq çıxarılmalıdır. Bu sual aşağıdakı şəkildə verilə bilər:

Tədqiqat sualı: *Üzərində işlədiyiniz mətnin xarakterik xüsusiyyətləri hansılardır?*

Tədqiqatın aparılması: I qrupdakı şagirdlərə 5, II qrupa 6–7, III qrupa 8–10, IV qrupa 11–12-ci tapşırıqlar verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: İş vərəqləri asılaraq təqdimata başlanılır. Müəllim təhlil nəticəsində məlumatları müqayisə edir və ümumiləşdirərək nəticə çıxarır.

Nəticələrin çıxarılması: Məlumatlar kifayət qədər rəngarəng və faktlarla zəngindir. Mətn özünəməxsus dilə və üsluba malikdir.

Yaradıcı tətbiq: Xalçaya aid filmlərdən, nağıllardan bildiklərinizi qeyd edin.

Ev tapşırığı: 17-ci tapşırığa əsasən mətn qurulması tapşırılır. Mətn hazırlanarkən hansı qaydalara diqqət yetirməli olduqları şagirdlərə əvvəlcədən deyilir.

Qiymətləndirmə: Qrupların simvollarla qiymətləndirilməsi məqsəddə uyğundur. Meyarlar əsasında simvollarla və ya adları qeyd edilməklə qiymətləndirmə aparıla bilər.

Səviyyələr Meyarlar	IV	III	II	I
Fikrimizi müxtəlif üslublarda ifadə etməyi bacardıq.				
Mətnin əsas məzmununu saxlayaraq strukturunda dəyişikliklər etdik.				

Mövzu:
Azərbaycan xalça sənəti
(III saat)

Standartlar: 1.1.1., 4.1.2., 4.1.3.

Məqsəd: Dinlədiyi məlumatları təhlil edir.

Oxuduğu mətni məzmununa əlavələr etməklə genişləndirir.

Durğu işarələrindən məqsədyönlü istifadə edir.

İnteqrasiya: Xarici dil – 4.1.2., 4.1.3.

İş forması: kollektiv iş, qruplarla iş

Üsullar: mətnqurma, suallar

Resurslar: dil qaydaları, lüğət, iş vərəqləri

Motivasiya: Müəllim dərslə şagirdlərin 17-ci tapşırığa əsasən evdə hazırladıqları “Azərbaycan xalça sənəti” mövzusunda mətnlə başlayır. Mətn qurarkən hansı qaydalara diqqət yetirməli olduqları şagirdlərə əvvəlcədən deyildiyi üçün oxunma və yoxlanma zamanı çətinlik yaranmır. Mətnlərin xüsusiyyətlərini araşdırmaq üçün tədqiqat sualı verilə bilər.

Tədqiqat sualı: *Mətnqurmada hansı qaydalar nəzərə alınmalıdır?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qaydaları müəyyənləşdirir və öz mətnlərinin həmin qaydalara uyğun olub-olmadığını qeyd edirlər. Qrup şəklində tədqiqat işi davam etdirilir. I qrupa 13, II qrupa 14, III qrupa 15, IV qrupa 16-cı tapşırıqlar verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Müəllim tədqiqat işinin xarakterini açmaq üçün əlavə yönəldici suallardan istifadə edir. Mətn qurulan zaman nələrə diqqət yetirilməlidirsə, bu, bir daha şagirdlərin nəzərinə çatdırılır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, mətn qurulan zaman onun məzmununa və quruluşuna, dil xüsusiyyətlərinə xüsusi fikir vermək lazımdır.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə xalçaçı rəssam Lətif Kərimov haqqında məlumat toplamaq tapşırılır.

Qiymətləndirmə meyar cədvəlinə əsasən standartların səviyyələri üzrə aparılır. Genişləndirmə, istifadə etmə meyarları əsasdır.

Səviyyələr Meyarlar	I	II	III	IV
Öyrəndiyimiz məlumatları təhlil etdik.				
Oxuduğumuz mətni məzmununa əlavələr etməklə genişləndirdik.				
Durğu işarələrindən məqsədyönlü istifadə etdik.				

Mövzu:
Azərbaycanın milli geyimləri
(I saat)

Standartlar: 2.1.1., 2.1.2., 3.1.2.

Məqsəd: Fikirlərini sərbəst ifadə edir.

Əsaslandırılmış nitq qurur.

Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun oxuyur.

İntegrasiya: Ədəbiyyat – 1.1.1., Azərbaycan tarixi – 3.2.2.

İş forması: kollektiv iş, qrup işi

Üsullar: beyin həmləsi, auksion, suallar

Resurslar: milli geyimlərin şəkilləri, məlumatlar

Motivasiya: Müəllim lövhədə “İnsanı ... görə qarşılayar, ağlına görə yola salarlar” fikrini yazır və şagirdlərdən nöqtələrin yerində hansı sözün olduğunu soruşur. “Geyim” sözünü alandan sonra atalar sözünün daşdığı əsas məna müzakirə edilir. Buradan Azərbaycanın milli geyimlərinə keçid alınır. Şagirdlərdən auksion üsulu ilə hansı milli geyimləri tanıdıqları xəbər alınır. Cavablar sadalanır. Ən sonuncunu deyən auksionun qalibi olur. Azərbaycanda geyim mədəniyyətinin formalaşmasının erkən əsrlərə qədər gedib çıxması ilə bağlı aşağıdakı maraqlı məlumatlar dərstdə verilə bilər:

“Eramızın V–VI əsrlərinə aid olan Mingəçevir katakombə qəbirlərindən müxtəlif ipək parçalardan tikilmiş geyimlərin qalıqları tapılmışdır. Bu mənbələrin araşdırılmasından aydın olur ki, Azərbaycan ərazisində məskunlaşan ilk insanların geyimləri təbii əldə edilən materiallardan (dəri, süni liflər, yarpaq və s.) olmaqla, istifadə tərzinə görə bürüncək, sarıq, örtmə və geyim kimi müxtəlif variantlarda özünü göstərmişdir^[2]. Azərbaycanda geyim ehtiyaclarının ödənilməsi üçün hələ qədim dövrlərdən qoyun və quzu yunu, keçi qəzili ilə yanaşı, dəvə yunundan da istifadə edildiyi məlumdur^[2]. Eramızdan əvvəl I minillikdə Azərbaycan əhalisi yun və kə tandan toxunma köynək və şalvar geyinmiş, dəri bürüncəklərdən istifadə etmiş, keçə və yun papaqlar qoymuş, ayaqlarına isə şişburun dəri ayaqqabılar geyinmişlər. Azərbaycan xalq geyimlərinin təkmilləşməsi prosesi orta əsrlər dövründə daha intensiv olmuşdur. Bu dövrdə geyim materialları içərisində dəri və yunla yanaşı, kətan və pambıqdan da geniş istifadə olunduğu qeyd edilir. Pambıq və kə tandan, bir qayda olaraq, bez adlanan parça hazırlanırdı. Erkən orta əsrlərin Azərbaycan kişi və qadın geyimləri haqqında ətraflı məlumat “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında da qeyd olunub. Dastanda bütün geyimlər, bir qayda olaraq, hamısı don adlandırılır.

XIV–XV əsrlərdə Azərbaycan xalq geyim fonunda ciddi dəyişikliklər baş vermişdir. Geyimlər gündəlik və mərasim geyimləri kimi müxtəlif səciyyə kəsb etmiş, mərasim geyimlərində motivləşmə (biçim, rəng, bəzək və növmüxtəlifliyi) getdikcə daha da dərinləşmişdir. XVI–XVII əsrləri əhatə edən illərdə Azərbaycan milli geyimləri

zəngin inkişaf yolu keçmişdir. Araşdırmalar nəticəsində məlum olmuşdur ki, bu dövrdə Azərbaycanda əsl mənada milli geyim məktəbi yaradılmışdır. Bu dövrlərdə tikilən geyimlər şəxsin yaşını, peşəsini, hətta hansı təbəqəyə mənsub olduğunu da özündə əks etdirirdi.

XVI əsrdə Azərbaycanda ucu şiş, qırmızıbaşlı əmmamələrlə yanaşı, adi, bəzəksiz əmmamələrdən də istifadə edilirdi. Bu dövrdə ən çox istifadə olunan əmmamələr, əsasən, ağ rəngli idi. Şah, vəzir və ya rütbəli ruhanilər isə başlarına yaşıl rəngli əmmamə qoyardılar. XVI–XVII əsrlərdə Azərbaycanda çalma ilə yanaşı, orijinal kiçik şlyapaya bənzər papaqlardan da istifadə olunurdu. XVI–XVII əsrlərdə Azərbaycanda bir sıra başqa formalı papaqlardan da istifadə edilirdi. Qoyun dərisindən tikilən papaqlar nisbətən geniş yayılmışdı. Bunlardan, əsasən, maldarlıq və qoyunçuluqla məşğul olan insanlar istifadə edirdilər. Xanlıqlar dövründə müstəqilləşmə meyilləri ilə əlaqədar olaraq Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrində kənd təsərrüfatının və sənətkarlığın nisbətən dirçəldilməsi, kустar sənət sahəsi məhsullarının istehsalının artırılması, Şuşa şəhəri kimi yeni sənət-ticarət mərkəzlərinin meydana gəlməsi, digər Şərq və Avropa ölkələri ilə ticarət-iqtisadi əlaqələrinin genişləndirilməsi və s. amillər Azərbaycan geyim fondunun zənginləşməsinə, müxtəlif çeşidli geyim materiallarının daha keyfiyyətli və kütləvi şəkildə istehsalına, geyim növləri hazırlayan kустar emalatxanaların sayının artmasına gətirib çıxartmışdır”.

Məlumat müzakirə edildikdən sonra mətnin oxusuna keçid alınır. Mətn oxunur və tədqiqat sualı çıxarılır.

Tədqiqat sualı: Milli geyimlərimizin fərqliliyini nə ilə əsaslandırardınız?

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür və onlara tədqiqat xarakterli suallar ünvanlanır. I qrupa mətnə əsasən 1–2, II qrupa 3, III qrupa 5, IV qrupa 6-cı suallar verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Şagirdlər fikir mübadiləsi aparırlar. Müəllim tədqiqat işinin xarakterini açmaq üçün mətnin daxilində verilmiş sualdan istifadə edir. Müzakirənin sonunda dərsin nəticəsi formalaşır.

Nəticələrin çıxarılması: Nəticədə müəyyən olunur ki, Azərbaycan milli geyimlərinin növləri, rənglərin müxtəlifliyi, misilsizliyi insanı heyran edir. Bu rəngarənglik isə təbiətlə bağlıdır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlərə geyim eskizi çəkmək tapşırılı bilər.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə 4-cü tapşırıq verilir. Tapşırığa əsasən onlar evdə əlavə məlumat toplayaraq bildikləri məlumatlarla əlaqələndirməlidirlər.

Qiymətləndirmə təlim məqsədlərinə uyğun olaraq sonda və ya müəyyən intervallarla mərhələli şəkildə aparıla bilər. İfadətmə, nitqurma, mətnoxuma meyarlarına əsaslanmaq mümkündür.

Meyarlar	I	II	III	IV
Fikirlərini sərbəst ifadə edir.				
Əsaslandırılmış nitq qurur.				
Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun oxuyur.				
Cəmi				

Mövzu:
Azərbaycanın milli geyimləri
(II saat)

Standartlar: 2.1.1., 2.1.2.

Məqsəd: Fikirlərini sərbəst ifadə edir.

Əsaslandırılmış nitq qurur.

İnteqrasiya: Ədəbiyyat – 1.1.1., Azərbaycan tarixi – 3.2.2., Coğrafiya – 3.1.2.

İş forması: kollektiv iş, qrup işi

Üsullar: beyin həmləsi, suallar

Resurslar: milli geyimlərə aid slaydlar, paylama materialları, əlavə məlumatlar

Motivasiya: Ev tapşırığına əsasən şagirdlər evdə əlavə məlumat toplayaraq bil-
dikləri məlumatlarla əlaqələndiriblər. Toplanmış material oxunduqdan sonra müəllim
şagirdlərə müxtəlif bölgələrin geyimlərinin fərqli xüsusiyyətlərini mənimsətmək
məqsədilə tədqiqat xarakterli sual ünvanlayır.

Tədqiqat sualı: *Bölgələrimizin geyimləri bir-birindən nə ilə fərqlənirdi?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür və onlara tədqiqat xarakterli
mətnlər verilərək Venn diaqramında müqayisə aparmaq tapşırıılır. I qrupa Bakı və
Gəncə-Qarabağ, II qrupa İrəvan və Lənkəran, III qrupa Naxçıvan və Şamaxı, IV qrupa
Bakı və Şəkinin geyimlərinin oxşar və fərqli xüsusiyyətlərini araşdırmaq tapşırıılır.
Bunun üçün onlara aşağıdakı mətnlər verilir:

Bakı geyimləri – Şəki və Şamaxı geyimləri ilə oxşarlıq təşkil edir. Geyimlərdə bənövşəyi və innabı rənglərin olmasına baxmayaraq, ağ və tünd-mavi rənglər üstünlük təşkil edir. Paltarın rəngindən asılı olmayaraq, kənar bəzək və tikmələrində mavi və qızılı-sarı rənglərdən istifadə edilir. Beləliklə, Bakı geyimlərində insanlar təbiət rənglərinə – ağ, mavi, qızılı-sarı, qum rənglərinə üstünlük verirdilər. Bakı geyimlərində tirmə parçadan bol-bol istifadə edilməsi Abşeron iqlimi ilə əlaqədar idi. Bakı qadınlarının üst çiyin geyimi “çəpkənnimtənə” adi çəpkəndən o qədər də fərqlənirdi. Bakı qadın arxalıqlarının əsas xarakterik xüsusiyyəti yaxa kəsiyi ilə xarakterizə olunurdu. Arxalığın yaxa kəsiyi düzbucaqlı formada olur, qolları dirsəkdən bir qədər yuxarı tikilən qolçaqları da çox vaxt düzbucaqlı formada kəsilirdi. Bakı arxalıqları həmçinin sadə biçimi ilə də seçilirdilər.

Qadın arxalıqları sadə tikilsə də, dirsəkdən başlamış qondarma qolçaqla tamamlanırdı. Bu qolçaqların tikilişində bəzən başqa materiallardan istifadə edilirdi. Qadın arxalıqları digər bölgələrdən fərqli olaraq, Abşeronda “don” adlanırdı və bu donlara bütün tikişlər boyunca bəzək verildirdi. İmkanlı qadınlar arxalıqların sinəsinə qızıl-gümüş qoza düymələr tikdirərdilər. Bakı qadınları eyni zamanda digər bölgələrdə (Şəki, Şirvan, Gəncəbasar və s.) olduğu kimi, “ləbbadə” də geyinərmişlər. Baş örtüyü olaraq çadradan istifadə olunurdu ki, bu da, öz növbəsində, Bakı arxalıqlarının yaxa kəsiyinə uyğun olaraq düzbucaqlı formada olardı. Bütün bu geyimlər, əsasən, əl tikişi ilə tikilərdi.

Gəncə-Qarabağ geyimləri – bu bölgələrin geyim dəstləri bir-birindən çox da fərqlənir. Bu geyim dəstləri də digər bölgələrdə olduğu kimi ansambl təşkil edir. Üst tumanı və üst çiyin geyimi ya eyni rəngdə, ya da oxşar rənglərdə, köynək isə bunlara nisbətən açıq və parlaq rənglərdə tikilirdi. Qarabağ bölgəsində üst çiyin geyimi olan çəpkənin sallamaqol variantı istifadə olunurdu. Sallamaqol çəpkəndə qollar qondarma olaraq çiyin tikilişlərinin üstünə tikilir, ucları əlcək və qolçaqla tamamlanırdı. Bir qayda olaraq, çəpkənin qoltuqdan dirsəyə və biləkdən barmaq uclarına qədər olan hissəsi açıq saxlanılırdı. Bu bölgədə pullu çəpkəndən də istifadə edilirdi. Biçimi çəpkənlə eyni formada olmağına baxmayaraq, qolsuz tikilirdi.

Baharı – bu bölgədə geniş istifadə olunan çox bəzəkli üst geyimidir. Tünd qırmızı, moruğu rəngli məxmərdən tikilir, qolları düz, uzunluğu dirsəyə qədərdir. Bel xəttindən əlavə büzməli ətək tikilir və hər ətəkdə kəsmə cib qoyulurdu. Yaxa, qol ağzı, ətək, cib kəsiyinin ətrafı tikmə ilə bəzədilirdi.

Küdrü – qadın üst geyimidir. Bu geyim məxmərdən tikilir, xəz-dəri və sıx naxışlarla bəzədilirdi. Bəzən sıırıqlı formada da tikilirdi. Qarabağ küdrüsü bədənə kip yapışır, qolsuz olurdu. Xəz və baftadan başqa heç bir bəzəyi olmurdu. Gəncədə isə dəridən

hazırlanan küdrünün qollarına və kənar tikilişinə əlavə xəz qoyulmurdu. Dirsəyə qədər qolu olan küdrünün yaxası açıq, qoltuq altında çapıq olurdu. Qarabağ bölgəsində istifadə edilən köynəyin gövdəsi qatlama üsulu ilə biçildiyindən çiyinliyi tikişsizdir. Qollarının üstündə xırda qırçınlar olur; əsasən, bəzək məqsədilə istifadə olunur. Köynəyin qıraqlarında 8 sm hündürlüyündə “peş” adlanan çapıqlar verilir. Qolların ağzı və yaxa kəsiyi boyunca bafta tikilir. Milli geyimlərin əsas hissəsi olan tuman qaz-qazı, zərxara, atlaz kimi parçalardan hazırlanırdı. Tumanın uzunluğu 86–102 sm arasında dəyişirdi. Tumanın ətəyinə müxtəlif ölçüdə tirmə və başqa parçadan qat payı tikilirdi.

İrəvan geyimləri – köynək, tuman və uzunqol arxalıqdan ibarətdir. Tuman və arxalıq Naxçıvanda olduğu kimi, köynək isə fərqlidir. Yaxası oyma formalı kəsilmə malik, yaxasının kənarlarına haşiyə tikilirdi. İrəvan qadınlarının alt köynəyi dizdən bir qədər yuxarı olub, qolu uzun, düz xışdəkli tikilərmiş. Davamlı olmaq üçün alt köynəyin yaxasına bir qarış enində ikinci qatın qoyulması dəb halını almışdır. Bəzən xışdək uzun biçildiyindən qol altından başlayıb ətəyədək uzanır və bununla köynəyin gövdəsini genişləndirməyə imkan verirdi. İrəvan qadınlarının alt köynəyi çox vaxt ağdan, bəzən də güllü çit və ya kətandan tikilərdi. İrəvanda geyinilən uzun ətəkli üst köynəyin ön tərəfi 3 hissə parçadan ibarət biçilib-tikilərmiş. Göbəyin altına qədər olan birinci hissə ensiz, ikinci və üçüncü hissələrin hər biri əvvəlkindən bir qədər gen götürülərək büzmələnirmiş. Köynəyin ikinci və üçüncü hissələrini birləşdirən tikişin üzərinə, adətən, “ətəklik” tikilərdi. İrəvan mahalında varlı qadınların üst tumanı topoğ qədər uzun olarmış. 3–4 taxta parçadan tikilən bu tumanlar büzməli və qırçın olmaqla iki cür biçilərmiş. Tumanın belinə nifə tikilib, “belbağı” (qonçar) salınarmış. Belbağı xüsusi bağ toxuma dəzgahında toxunarmış. İrəvanda geyinilən alt tumanı “şəltə” adlanardı. Lakin burada geyinilən “şəltə” Naxçıvan “şəltə”sinə nisbətən xeyli uzun olardı. Burada şəltə, bir qayda olaraq, üst tumanından dörd barmaq enində qısa tikilərmiş. Arxalığın yaxası düzbucaqlı və ya oval formada biçilirmiş, açıq və ya meydan yaxalı arxalıqlar daha geniş yayılmışdır. İrəvan geyim dəsti tamamilə Naxçıvan geyim dəstinə bənzədiyindən biçim xüsusiyyətlərinin eyni olduğu da aydın nəzərə çarpır.

Lənkəran geyimləri – əsasən, əllə çox səliqəli tikilirdi. Al-qırmızı, badımcanı, açıq-qəhvəyi rənglərdən istifadə edilirdi. Tuman, əsasən, uzun, amma gündəlik geyim kimi nisbətən qısa da olarmış. Köynək boyunda bir düymə ilə düymələnir, beldən bəzən qısa da olurdu. Cənub bölgəsində uzunətək köynək də geniş yayılmışdır. Köynək nisbətən uzun olub, dizdən təxminən dörd barmaq yuxarıda qalırdı. Çəpkən və ya arxalığın yaxası açıq olurdu. Çəpkən Lənkəranda “nimtənə” sözündən götürülmüş “mintənə” adı ilə bəlli olmuşdur.

Lənkəran-Astara bölgəsində çəpkən əsasən uzunqollu olurdu. Bütün bu geyimlərlə yanaşı, Azərbaycan xanımları ilin soyuq vaxtlarında küdriyə bənzəyən, lakin xəz qoyulmadan tikilən qolsuz və sıırıqlı-astarlı bir geyim növündən də istifadə edirdilər ki, Lənkəran-Astara bölgəsində buna cilitka, bədənçə, qolsuz da deyərdilər. Astarına pambıq və ya yun döşənib sırınmaqla hazırlanan bu geyim növü köynəyin üstündən, çəpkən, küləcə arxalığın altından geyilirdi. Lənkəran bölgəsində arxalıqlar uzunqollu və biçimli idi. Bəzi arxalıqlar sıx tikiş tikmə texnikasından və müxtəlif tikmə texnikalarından istifadə edilməklə bəzədilmişdir. Bu zonada, əsasən, arxalıqların tikilişində al-qırmızı, tünd innabı, badımcanı rənglərə üstünlük verilirdi. Birinci qrupa məxsus arxalıqlarda qol dirsəyə qədər düz tikilir, bəzi hallarda dirsəkdən başlayaraq qondarma qol əlavə olunurdu. Bu da ancaq bəzək məqsədi daşıyırdı. Əsasən, sərin havalarda geyinilən, sıırıqlı və astarlı çiyin geyimi olan baharı Lənkərandə geniş yayılmışdır. Lənkəran qadınlarının baharısı biçim etibarilə Bakı qadınlarına məxsus “don”u xatırladırdı. Belə qədər bədənə kip tikilən baharıya, adətən, beldən aşağı zərif qırçınlı uzun əmək əlavə olunurdu. Baharının qolu dirsəkdən yuxarı olub, yaxası açıq biçilirdi.

Naxçıvan geyimləri – arxalıq, küləcə, köynək, tuman, çəpkən və digər elementlərdən ibarət olmuşdur. Qadın üst geyim növlərinin əsas elementlərindən biri üst köynəyi idi. Naxçıvanın dağlıq hissəsində, əsasən, uzun əmək-köynək geniş yayılmışdır. Dizdən aşağı topuğa qədər çatan belə köynəyin biçim üslubunda fərq olmasa da, həm uzunluğu, həm də əməklərinin getdikcə genəlməsi ilə fərqlənirdi. Köynəyin uzunluğu yaşlı qadınlarda yarım arşın (45 sm-dən 55 sm-dək) hüdudunda olurdu. Belə köynəklərdə uzunluq nəzərə alınaraq yan çapıqlar daha böyük kəsilirdi. Naxçıvan bölgəsində belə köynəklər “oyma” adlanırdı. Naxçıvan qadınları eyni zamanda çəpkən-köynək adlanan üst geyiminə də üstünlük verirdilər.

Çəpkən, əsasən, qollarının quruluşuna görə fərqlənən üst qadın geyimi idi. Uzunqol və sallanma qol növləri daha çox müşahidə olunurdu. Naxçıvan ərazisində uzunqol çəpkəndən istifadə olunurdu. Uzunqol çəpkənin qolları dirsəyə qədər dar olub sonra yelpazə şəklində 20–30 sm enlənirdi. Digər üst geyimi arxalıqdır ki, bu, eynilə digər bölgələrdə də istifadə olunurdu. Əsasən, atlas, tafta, məxmər, zərxara kimi parçalardan tikilirdi. Bu parçalar xüsusilə varlı qadınların geyimində istifadə olunur, digərləri üçün arxalıq ucuz parçadan (sətin, qara ləstik və s.) tikilərdi. Çəpkənlə oxşarlıq təşkil edib, qolunun və ətəyinin uzunluğuna görə ondan fərqlənən “küləcə” Naxçıvan bölgəsində geniş yayılmış mövsümi səciyyə daşıyan geyim növü idi və bahalı parçalardan (xara, zərxara, məxmər və s.) uzun əməkli və astarlı tikilirdi. Küləcənin qolu düz və dirsəkdən azca aşağı, yaxası boyhaboy açıq biçilirdi. Yanları

və qoltuqaltı açıq saxlanılardı. Qoltuğun altında kvadrat formalı yarıq olurdu. Üzəri, əsasən, bəzəkli olur, üstünə vurulan güllər bəzən badam formalı olduğundan ona *badamı küləcə* də deyirdilər.

Şamaxı geyimləri – müxtəlif rənglərdən istifadə edilirdi, bu da, çox güman ki, Şamaxının təbiəti ilə əlaqədar idi. Bu geyimlərdə, əsasən, sadəlik, pərakəndəlik hiss olunsada, kübar geyimlərində zəriflik, zənginlik diqqət çəkirdi. Şamaxı geyimlərində bəzək elementləri və tikmələrə az-az rast gəlinirdi. Burada da arxalıqdan, üst köynək, çəpkən, ləbbadə və s.-dən istifadə edilirdi. Üst köynəyi üçbucaq formalı yaxa kəsiyinə malik idi. Çəpkənin yanlarına bədən aşağı genişlik vermək üçün üçbucaq formalı əlavə parçalardan istifadə olunurdu. Bu geyimlərdə geyim elementləri əl işi olaraq çox səliqəli olardı. Şamaxıda varlı qadınların geyindiği ləbbadənin qollarına çox vaxt xəz haşiyə tikilir, yan çapığının genişliyini təmin etmək üçün onun kənarına üçbucaq formalı parça kəsib çıxıntı əlavə edilərmiş. Onu xüsusi olaraq tikilmiş “ləbbadə köynəyi”nin üstündən geyərmişlər.

Şəki geyimləri – ləbbadə, tuman, eşmək, çaxçur, örpək, arxalıq və s.-dən ibarətdir. Tuman, əsasən, atlazdan tikilir, bağ yeri olmaqla ətəyinə başqa parçadan qat payı verilirdi. Şəki qadın alt tumanı biçim etibarilə üst tumana bənzəyirdi. Altı “taxta”dan ibarət biçilməklə çitdən tikilirdi. Balaqlarının enli olmasına baxmayaraq, tumanın parçasına miyança tikilirdi. Bu tip tuman növü Azərbaycanın əksər bölgələrində “genbalaq” tuman adı ilə tanınırdı. Şəki qadın alt köynəyi qanovuzdan tikilib biçim etibarilə Gəncə köynəyini xatırladırdı. Qatlama üsulu ilə biçildiyindən onun çiyni tikişsiz olub, qol altına “xiştək” tikilirdi. Şəki qadınlarının üst köynəyinin qoluna dirsəyədək əyri xətt boyunca, sonra isə biləyə qədər düz xətt boyunca əlavə parça verilirdi. Bunun sayəsində onun qolu qismən genişləndirilirdi. Köynəyin bu növü “ləbbadə köynək” adlanırdı.

Ləbbadə – məxmər tafta, qanovuzdan tikilmiş üst qadın geyimidir, astarlıdır. Digər adı **lavadadır**. İki qabaq, bir arxa hissə və iki qoldan ibarət biçilir. Qol və boy ölçüləri müxtəlif olur. Qol altında iri yarıq qoyulur. Yan tikişlərində çapıq və parça çıxıntısı verilir. Bu çapıq və çıxıntılar ölçülərinə görə dəyişkən olurlar. Ətək yaxa kəsiyi və qol ağzı boyunca fərqli ölçüdə bafta tikilir, bəzisi düyməsiz, bəzisi isə yaxa boyunca tikilmiş ilgəklərdən keçirilən qaytanlar vasitəsilə bağlanır.

Eşmək – sıırıqlı üst qadın geyimidir, tirmədən tikilir. Qolu dirsəyə qədər olub, qolunun ağzına, yaxa kəsiyinin ətrafı boyunca və ətəyinə dövrələmə xəz tikilir. Düyməsiz olur. Eşməyin digər adı “küdrü” id. Əsasən, eşmək yarımqol olduqda belə adlanırdı.

Çaxçur – üst bel geyimidir, astarlıdır. Trapesiya formasında biçilib qanovuzdan tikilirdi.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Şagirdlər fikir mübadiləsi aparırlar. Müəllim tədqiqat işinin xarakterini açmaq üçün əlavə suallardan istifadə edir. Müzakirənin sonunda dərsin nəticəsi formalaşır.

Nəticələrin çıxarılması: Nəticədə müəyyən olunur ki, Azərbaycan milli geyimləri regionlar üzrə fərqlidir. Rəngarənglik onların təbiəti ilə bağlıdır.

Ev tapşırığı: Şagirdlər evdə bu regionların geyimləri haqqında əlavə məlumat toplamalıdırlar.

Qiymətləndirmə təlim məqsədlərinə uyğun olaraq sonda və ya müəyyən intervallarla mərhələli şəkildə aparıla bilər. İfadəetmə, nitq qurma, mətnoxuma meyarlarına əsaslanmaq olar.

Meyarlar	I	II	III	IV
Fikirlərini sərbəst ifadə edir.				
Əsaslandırılmış nitq qurur.				
Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun oxuyur.				
Cəmi				

Mövzu:
Azərbaycan Silahlı Qüvvələri
(I saat)

Standartlar: 1.1.1., 2.1.1., 3.1.1., 3.1.2.

Məqsəd: Müxtəlif janr və üslubda olan mətnlərə münasibət bildirir.

Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.

Məndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah edə bilər.

Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq oxumağı bacarır.

İnteqrasiya: Ədəbiyyat – 3.1.1., Xarici dil – 3.1.2., İnformatika – 1.1.2.

İş forması: kollektiv, qrup işi

Üsullar: beyin həmləsi, suallar

Resurslar: Milli Ordu, Silahlı Qüvvələr haqqında məlumatlar, şəkillər, iş vərəqləri

Motivasiya: Müəllim şagirdlərə “Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Silahlı Qüvvələrin Ali baş komandanıdır” cümləsini oxuyur və nə başa düşdüklerini soruşur. Daha sonra mövzuya keçid alınaraq mövzu oxudulur və müzakirə edilir. Zəlimxan Yaqubun şeiri ifadəli şəkildə oxunur. Şeir və mətnin məzmununa uyğun tədqiqat sualı çıxarılır.

Tədqiqat sualı: *Silahlı Qüvvələrin təyinatı nədən ibarətdir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür və onlara tədqiqat xarakterli suallar ünvanlanır. I qrupa dərslidəki 1, II qrupa 2, III qrupa 3, IV qrupa 4-cü tapşırıqları birlikdə işləmələri tapşırılır.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: İş vərəqləri asılaraq təqdimata başlanılır. Təqdimatların xarakterinin açılması şagirdlərə Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin təyinatı barədə məlumat verir.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin təyinatı Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyini, ərazi bütövlüyünü və xalqımızın azadlığını qorumaqdır. O, Quru Qoşunlarından, Hərbi Hava Qüvvələrindən və Hərbi Dəniz Qüvvələrindən ibarətdir. Ordumuz Cənubi Qafqazda ən güclü və hazır-lıqlı ordu hesab edilir.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə Silahlı Qüvvələr haqqında təqdimat hazırlamaq tapşırılır.

Qiyətləndirmə meyar cədvəlinə əsasən standartların səviyyələri üzrə aparılır.

Qruplar	I	II	III	IV
Meyarlar				
Müxtəlif janr və üslubda olan mətnlərə münasibət bildirir.				
Fikirlərini sərbəst ifadə etməyi bacarır.				

Mətndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah edə bilər.				
Mətni üslubi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq oxumağı bacarır.				
Cəmi				

Mövzu:
Azərbaycan Silahlı Qüvvələri
(II saat)

Standartlar: 2.1.4., 4.1.2., 4.1.3.

Məqsəd: Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurur.

Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirir.

Sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazır.

İntegrasiya: Xarici dil – 3.1.1., 4.1.2., İnformatika – 3.1.2., Ədəbiyyat – 1.1.2.

İş forması: fərdi iş, qrup işi

Üsullar: beyin həmləsi, müzakirə, suallar

Resurslar: təqdimat nümunəsi, sxem, təqdimat planı, iş vərəqləri

Motivasiya: Dərsə qabaqlayıcı tapşırıq əsasında başlamaq mümkündür. Şagirdlərə evdə Silahlı Qüvvələr haqqında təqdimat hazırlamaq tapşırılmışdı. Onlar hazırladıqları təqdimatı nümayiş etdirirlər, daha sonra keçilmiş mətnlərin dil xüsusiyyətləri təqdimatın dili ilə müqayisəli təhlil olunur. Bununla da tədqiqat sualı çıxarılır.

Tədqiqat sualı: “Azərbaycan Silahlı Qüvvələri” mətni hansı dil xüsusiyyətlərinə malikdir?

Tədqiqatın aparılması: I qrupdakı şagirdlərə 5–6, II qrupa 7–8, III qrupa 9–10, IV qrupa 11–12-ci tapşırıqlar verilir. Qrup üzvləri tapşırıqları yerinə yetirir və təqdimatlar dinlənilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: İş vərəqləri asılaraq təqdimata başlanılır. Müəllim mətnin dil xüsusiyyətlərini vurğulamaq üçün əlavə yönəldici suallardan da istifadə edə bilər. Təhlilin nəticəsində mətnin xarakterik cəhətləri ilə bağlı nəticə çıxarılır.

Nəticələrin çıxarılması: Mətnin axıcılığı qrammatik qaydaların işlənməsi üçün dilin ahəngdarlığı baxımından əlverişli hesab olunur.

Yaradıcı tətbiqetmə: 13-cü tapşırığa əsasən cümlələri tamamlamaq təklif edilir.

Ev tapşırığı: 28-ci tapşırığa əsasən mətn tərtib etmək verilir.

Qiymətləndirmə: Şagirdlərin qrup özünüqiymətləndirməsindən istifadə məqsədə uyğundur.

Səviyyələr	IV	III	II	I
Meyarlar				
Fikirlərimizi əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurduq.				
Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni təkmilləşdirdik.				
Sözləri böyük və kiçik hərflərlə yazdıq.				

Mövzu:
Azərbaycan Silahlı Qüvvələri
(III saat)

Standartlar: 2.1.2., 2.1.3., 2.1.4.

Məqsəd: Yardımcı vasitələrdən istifadə etməklə əsaslandırılmış nitq qurur.

Müxtəlif mənbələrə istinad etməklə əsaslandırılmış təqdimatlar hazırlayır.

Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurur.

İnteqrasiya: Ədəbiyyat – 3.1.1., Xarici dil – 3.1.2.

İş forması: cütlərlə iş

Üsullar: Venn diaqramı, müzakirə

Resurslar: iş vərəqləri, sxem, lüğət

Motivasiya: 28-ci tapşırığa əsasən şagirdlərə mətn tərtib etmək tapşırığı verilmişdi. Mətnlər oxunduqdan sonra dil xüsusiyyətləri əvvəl keçilmiş mətnin dili ilə müqayisə olunur. Müqayisəni dəqiq aparmaq üçün mətnin dil xüsusiyyətləri araşdırılır. Bu məq-

sədlə tədqiqat sualı formalaşdırılır.

Tədqiqat sualı: *Mətnlərin bənzər və fərqli xüsusiyyətləri hansılardır?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər cütlərə bölünür və onlara tədqiqat xarakterli suallar ünvanlanır. I cütə dərslikdəki 14–15, II cütə 16–18, III cütə 19, IV cütə 20–21, V cütə 22–23, VI cütə 24–25, VII cütə 26, VIII cütə 27-ci, IX cütə mətnin annotasiyasını çıxarmaq, X cütə mətndən faktları seçmək tapşırığı verilir.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Müxtəlif fəaliyyətlərə özlərini məsul bilən şagirdlər gördükləri işin hesabatını verirlər. Təqdimatlar dinlənildikdən sonra geniş müzakirələr aparılır və Venn diaqramı ilə müqayisə edilərək nəticə çıxarılır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyən edirlər ki, mətnlər faktların verilməsi, terminologiyadan istifadə olunması, eyni mövzunu əhatə etməsi baxımından bir-birinə bənzərdir.

Yaradıcı tətbiqetmə: 12-ci tapşırığa əsasən “Kampus dedikdə...” fikrini tamam-lamaq tapşırılır.

Ev tapşırığı: 17-ci tapşırıq evə verilir və Bakı Dövlət Universiteti haqqında gö-rüntülü təqdimat hazırlamaq tövsiyə edilir.

Qiymətləndirmə qrup özünüqiymətləndirməsi ilə aparıla bilər. Şagird uyğun xa-nada qrupdakı fəaliyyətini əks etdirən qeyd işarəsini qoymalıdır.

Cütlər Meyarlar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Yardımcı vasitələrdən istifadə etməklə əsaslandırılmış nitq qurduq.										
Müxtəlif mənbələrə istinad et-məklə əsaslandırılmış təqdimat-lar hazırladıq.										
Fikirlərimizi əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurduq.										
Əməkdaşlıq etdik.										
Cəmi										

Mövzu:
Vətən
(I saat)

Standartlar: 2.1.4., 3.1.1., 3.1.2.

Məqsəd: Fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurur.

Məndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah edir.

Mətni üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla oxuyur.

İnteqrasiya: Ədəbiyyat – 2.1.2., Azərbaycan tarixi – 1.3.2., Coğrafiya – 3.1.1.

İş forması: qrup işi

Üsullar: auksion, müzakirə

Resurslar: Abbas Səhhətin “Şeirlər” kitabı, şəkillər, iş vərəqləri

Motivasiya: Müəllim dərəcə Abbas Səhhətin “Vətən” şeirinin oxusu ilə başlayır. Şagirdlər vətəni nə üçün sevdiklərini əsaslandırırlar. Daha sonra mətnin oxusuna keçid alınır. Aşağı siniflərdə vətənə aid keçilən şeirlərin adı auksion üsulu ilə soruşulur. Sonuncu şeiri deyən şagird qalib hesab olunur. Şeirə aid tədqiqat sualı formalaşdırılır.

Tədqiqat sualı: *Şeirin əsas məzmunu nədən ibarətdir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür və şeirdə ifadə olunan fikirlərə münasibət bildirirlər.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: İş vərəqləri asılaraq təqdimata başlanılır. Təqdimatların xarakterinin açılması şagirdlərə vətənimizin bugünkü nüfuzu, vətən məfhumunun mənəvi yüksəkliyi barədə təfərrüatlı məlumat qazandırır. Vətənə məhəbbət hislərinin aşılınması müzakirədə ön planda olmalıdır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər müəyyənləşdirirlər ki, şeirdə gözəl varlıq, ali məfhum, doğru yurd olan Vətəndən bəhs edilir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlərə “Mən bu gün Vətən üçün nə edirəm?” sualını cavablandırmaq tapşırılır.

Ev tapşırığı: “Vətən... başlanır” cümləsini tamamlayaraq mətn qurmaq tapşırılır.

Qiymətləndirmə meyar cədvəlinə əsasən standartların səviyyələri üzrə aparılır.

Qruplar				
	I	II	III	IV
Meyarlar				
Fikirlərimizi sərbəst ifadə etdik.				

Fikirlərimizi əsaslandırmaqla müxtəlif tipli mətnlər qurduq.				
Mətndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə izah etdik.				
Üslubi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətni oxuduq.				
Cəmi				

Azərbaycan faunası

Azərbaycan faunası çox zəngin olsa da, bəzi növlərin təbiətdən silinmə təhlükəsi var. Belə ki bəbirlərin sayı Azərbaycanda sürətlə azalmış və yox olmaq təhlükəsindədir. Son tədqiqatlar göstərmişdir ki, Azərbaycanda onların yalnız 10–13 fərdi qalmışdır. Bunun əsas səbəbi vəhşi cütdırnaqlı heyvanların sayının azalması olmuşdur. Bəbirləri gözəl qiymətli dərilərinə görə də ovlayırlar. Vəhşi Təbiəti Ümumdünya Mühafizə Fondunun (WWF) Azərbaycan nümayəndəliyi xəbər verir ki, ilk dəfə olaraq Azərbaycan ərazisində təbii şəraitdə bəbirlərin fotosəklini çəkmək mümkün olub.

XIX əsrin ortalarında Azərbaycanda ceyran səhralarda, düzənliklərdə geniş yayılmış növ hesab edilirdi. Zaqafqaziya dəmir yolu çəkilən dövrdə Tiflisdən Bakıya qədər yayılmışdılar. Ceyrana daha çox Qarabağ və Muğan düzlərində təsadüf edilirdi. Ötən əsrin 50-ci illərində ceyranın arealı və sayı faciəli sürətdə azalmışdır. Hazırda qorunmayan yerlərdə onlara təsadüf edilmir və əsas yayıldığı ərazilər Şirvan və Abşeron Milli Parkı, Bəndovan və Korçay Dövlət Təbiət Yasaqlıqları (8000 fərddən çox) hesab olunur.

Xəzər suitisi (*Phoca caspica*) Xəzər dənizində məskunlaşan yeganə dəniz məməlisisidir. O, Xəzər dənizinin endemik növü olmaqla, dünyada suitilərin ən xırda növü sayılır (yaşama müddəti – 50 il). 1987-ci ildə aparılan hesablamalara görə, Xəzər suitisinin populyasiyalarının ümumi sayı 360–400 min baş təşkil edir (Kırlov, 1989), Xəzər dənizi su bioresursları üzrə Komissiyanın 2005-ci ildə apardığı hesablamara görə isə onların sayı 375 min başdır. 1996-cı ildə Beynəlxalq Təbiətin və Təbii Sərvətlərin Mühafizəsi Birliyi (IUCN) Xəzər suitilərinin vəziyyəti barədə müzakirə aparmış Xəzər dənizinin getdikcə çirklənməsini və suitilərin məskəni olan sahil zolağının daralmasını nəzərə alaraq, bu növün statusunu “zəif” növ kimi IUCN qırmızı kitabına daxil etmişdir.

Azərbaycanda məskunlaşmış quş növlərindən 20-yə qədərinin adı (qıvrımlələk qutan, çəhrayı qutan, qara leylək, mərmər cürə, dəniz qartal, məzar qartal, berkut, turac, dovdaq, bəzgək, sultan toyuğu, ərsindimdik, qızılqaz, qırmızıdöş qaz, fısıldayan qu, kiçik qu, çöçükburun cüllüt, ağquyruq çökükburun, çöl haçaquyruq cüllütü) Azərbaycan Respublikasının “Qırmızı Kitab”ına daxil edilmişdir.

Çöl qartal Azərbaycanada sayı azalan nadir, köçəri növdür. Köçmə zamanı Xəzərin sahilində və respublikanın başqa aran rayonlarında təsadüf edilir. Toğlugötürən nəslə kəsilmək üzrə olan, oturaq növdür. Azərbaycanın Böyük və Kiçik Qafqaz və Talış dağları ərazilərində areallaşmışdır. Dovdaq nadir, qışlayan quş növüdür. Əvvəllər Qızılağac qoruğunda, Acınohur, Muğan və Şirvan çöllərində rast gəlinirdi. Hazırda

Kür-Araz ovalığının çöl rayonlarında müşahidə edilir. Çəhrayı qutan nadir, sayı azalmaqda olan qışlayan, relikt növdür. Keçmişdə Azərbaycan ovalıqlarının su hövzələrində geniş yayılmışdır. Ancaq görünür ki, indi olduğu kimi, keçmişdə də yuvalamırdılar. Qış mövsümündə Xəzərdə və böyük su hövzələrində, o cümlədən iri su anbarlarında (Mingəçevir, Naxçıvan və s.) rast gəlinir. 1993–1996-cı illərdə Dövlət Ekologiya Komitəsinin apardığı inventarizasiyanın nəticələrinə əsasən, 500–550 fərd qeydə alınmışdır. Qızılgaz nadir, sayı azalmaqda olan, qışlayan və köçəri növdür. Xəzərdə və bütün iri daxili su hövzələrində qışlayır. Ən stabil qışlama yerləri – Böyük Qızılağac körfəzi, Abşeron yarımadasının Şıx sahilləri, Dəvəçi limanı, Şirvan qoruğu, Kürün deltasından cənubda, Ağgöl, Sarısu və Kür-Araz düzənliyinin digər iri gölləridir. Nadir hallar istisna olmaqla, Azərbaycanda yuvalamır. 1955-ci ildə Salyan rayonunda Ağ-çala gölündə 13 cüt yuvalayıb. 1982-ci ildə Qızılağac körfəzində kütləvi yuvalaması müşahidə edilmişdir.

Nərə, ağ balıq, çəki, siyənək, kütüm, ziyad, forel Azərbaycanın su hövzələrində rast gəlinən əsas balıq növlərinə aiddirlər. 2010-cu ildə 439,47 milyon ədəd balıq körpələri süni və təbii yolla artırılıb təbii su hövzələrinə buraxılmışdır. O cümlədən: nərə cinsli – 1,522 milyon ədəd, qızılbalıq – 173,61 min ədəd, çəkikimilər – 432,08 milyon ədəd, ağ amur – 5,75 milyon ədəd. Keçmiş sovetlər məkanında nərə cinsli balıqların süni artırılması üzrə ilk zavod Neftçala rayonunun Bankə qəsəbəsi yaxınlığında tikilib istifadəyə verilmişdir. Nərə cinsli balıqların süni yolla artırılmasının biotexnologiyası və biotexniki normativləri alimlər tərəfindən məhz bu zavodda hazırlanmış, sonralar digər Xəzəryanı ölkələrdə (Rusiya, Qazaxıstan, İran) inşa edilmiş analoji zavodlarda tətbiq olunmuşdur.

1. Mətnə verilmiş mötərizələr nəyə xidmət edir?

- A) Aydınlaşdırmaya;
- B) Dəqiqləşdirməyə;
- C) Paralelləşdirməyə;
- D) Xüsusişdirməyə.

2. III abzasda “zəif” sözü nə mənə verir?

- A) Gücü tükənmiş;
- B) Az yayılan növ;
- C) Nəsli kəsilmək üzrə olan;
- D) Artırılmağa ehtiyac duyulan.

3. Mətnə əsasən hansı Xəzər suitilərinin IUCN qırmızı kitabına daxil edilmə səbəbi kimi verilə bilməz?

- A) Xəzər dənizinin getdikcə çirklənməsi;
- B) Sahil zolağının daralması;
- C) Bu növün statusunu “zəif”ləməsi;
- D) Xəzər suitilərinin ovunun qadağan edilməməsi.

4. Mətnin ümumi kontekstinə uyğun olaraq hansı söz “çoxalma” sözü ilə əvəzlənə bilər?

- A) Populyasiya;
- B) Biotexnika;
- C) Status;
- D) Biotexnologiya.

5. Yalnız Azərbaycana məxsus çəhrayı qutana aid fikirlərdən hansı səhvdir?

- A) Sayı azalmaqdadır;
- B) Qışlayandır;
- C) Diri bala dünyaya gətirir;
- D) Relikt növdür.

6. Mətnə belə statistik məlumat yoxdur:

- A) Nərə – 2,522 mln., çəkikimilər – 433,08 mln., Ağ samur – 5,75 mln. ədəd;
- B) Nərə – 1,522 mln., çəkikimilər – 432,08 mln., Ağ samur – 5,75 mln. ədəd;
- C) Nərə – 1,522 mln., çəkikimilər – 532,08 mln., Ağ samur – 6,75 mln. ədəd;
- D) Nərə – 1,553 mln., çəkikimilər – 532,08 mln., Ağ samur – 6,75 mln. ədəd.

7. Mətnə verilmiş hansı fakt ilk dəfə Azərbaycanda mövcud olmuşdur?

- A) Beynəlxalq Təbiətin və Təbii Sərvətlərin Mühafizəsi Birliyinə qoşulma;
- B) Quşların “Qırmızı kitab”a salınması;
- C) Balıqların biokimyəvi və biotexniki yolla çoxalması;
- D) Nərə cinslilərin süni artırılma zavodunun tikilməsi.

8. Mətnə əsasən hansı fakt səhvdir?

- A) Qızılqaz nadir, sayı azalmağa olan, qışlayan və köçəri növdür;
- B) Çöl qartalı Azərbaycanda sayı azalan nadir, oturaq növdür;
- C) Xəzər suitisi dənizdə məskunlaşan yeganə dəniz məməlisidir;
- D) Toğlugötürən nəsli kəsilmək üzrə olan, oturaq növdür.

9. WWF-in Azərbaycan nümayəndəliyinin xəbərinə əsasən, ilk dəfə olaraq Azərbaycan ərazisində təbii şəraitdə hansı heyvanın fotosəklini çəkmək mümkün olub?

- A) Bəbirin;
- B) Vaşaqın;
- C) Ceyranın;
- D) Nərinin.

10. Mətnə nəqli kəsilməkdə olan nələrədən bəhs olunmur?

- A) Quşlardan;
- B) Balıqlardan;
- C) Sürünənlərdən;
- D) Heyvanlardan.

11. Mətnə aid 10 açar söz müəyyənləşdirin:

12. Mətnədən modal sözləri seçərək xanələrə yerləşdirin:

Modal sözlər				

Mətnə verilmiş nəqli cümlələrdən dördünü seçərək əmr və nida cümləsinə çevirin.

Əmr cümləsi	Əmr cümləsi	Nida cümləsi	Nida cümləsi

13. Mətnə işlənən miqdar saylarını sıra saylarına çevirmək olarmı? Nümunədə qeyd edin.

14. Mətnə annotasiya yazın.

İZAHLI LÜĞƏT

A	Admiral	bütün dövlətlərdə qəbul edilmiş hərbi dəniz donanmasında yüksək rütbə
	Alabaxta	meşə göyərçini
	Araba	iki və ya dördtəkərli nəqliyyat vasitəsi
	Artilleriya	1. müxtəlif quruluşlu və ölçülü toplar. 2. Topçu qoşunu. 3. Topların quruluşu, xassəsi və hərbi əməliyyatda tətbiqi haqqında elm; topçuluq elmi
	Ayin	1. Qayda, qanun. 2. Dini mahiyyətdə olan mərasim; ibadət
B	Başaq	biçin zamanı yerə tökülən sünbül qırıntıları; sünbül
	Bəxş etmək	bağışlamaq, vermək
	Bənd	1. Skelet sümüklərinin oynaq yerləri; buğum, məfsəl. 2. Müxtəlif hissələrdən ibarət olan bir şeyin hissələrini bir-birinə rəbt edən, bağlayan, bərkidən bağ və s. 3. Ümumiyyətlə, bağ, ip, düyün. 4. Ayrı-ayrı hissələrdən ibarət olan bir şeyin bir parçası. 5. Qanun məcəlləsinin, yaxud hər hansı bir mətnin, sənədin və s.-nin rəqəm və ya hərflə ayrılan kiçik hissəsi, maddəsi. 6. Bir yeri seldən, daşqından qorumaq, yaxud suyun (arxın, kanalın) kənara axmasınının qabağını almaq üçün çəkilən sədd
	Boğaz	coğr. Dənizin iki quru arasındakı dar hissəsi
	Böyürtkən	tutabənzər meyvəsi olan yabanı kol bitkisi
	Buxaq	insanın çənəsi ilə boğazı arasındakı hissə; çənəaltı
C	Cəngəllik	sıx ağaclıq, kolluq, kol-kosluq; keçilməz qalın meşə, ya kolluq
Ç	Çələng	gül və bitkilərdən daire şəklində hörülmüş zinət, bəzək
D	Demenoloji	müxtəlif miflərə verilmiş ümumi ad
	Dərviş	1. Qapı-qapı gəzərək, yaxud meydançalarda adamları başına yığaraq peyğəmbərə, imamlara və Kərbəla hadisələrinə həsr olunmuş qəsidləri avazla oxuyub pul yığan adam. 2. Yoxsul, kasıb, fəqir, yazıq mənasında

	Dərz	biçilmiş taxıl bağlaması
	Dırmıq	torpağın içində olan quru ot, kök qalıqları və s.-ni darayıb təmizləməyə, kəsəkləri xırdalamağa məxsus kənd təsərrüfatı aləti; çəng
	Donanma	Ölkənin, yaxud ayrıca bir dənizin, çay hövzəsinin hərbi və ya ticarət gəmilərinin hamısı
E	Ehtiva	içinə almaq, daxilində olmaq, tərkibində yerləşmək, əhatə etmək, qavramaq
	Ekipaj	1. Gəminin, təyyarənin, tankın və s.-nin şəxsi heyəti; komandası. 2. Dəniz piyadasının sahil qoşunu
	Ekspressiv	mənəli, təsirli, ifadəli
	Eskadrilya	bir neçə təyyarə dəstəsindən ibarət olan hərbi aviasiya
Ə	Ədavət	ürəkdə saxlanılan düşmənçilik hissi, kin, kidurət, qərəz, birinə qarşı qəzəb hissi
	Əxz etmək	almaq, götürmək, alıb mənimsəmək
	Əzgil	gülçiçəkkimilər fəsiləsinə aid bitki cinsi
	Əzm	qəti niyyət, qəti qərar, qəsd
F	Flaqman	böyük hərbi gəmi birləşməsinin (eskadra, diviziya, dəstə) komandanı, habelə həmin gəmi birləşməsi komandanının olduğu gəmi
	Fond	1. Hər hansı məqsəd üçün ayrılan pul və ya maddi vəsait. 2. Faizli, qiymətli kağızlar. 3. Yaradıcı xadimlərə (memarlara, yazıçılara və b.-na) maddi yardım göstərən təşkilat, idarə
	Freqat	Əvvəllər: üçdörlü yelkənli hərbi gəmisi, sonralar isə gözetçi xidməti üçün çox sürətli hərbi gəmisi
G	Güvənmək	arxalanmaq, bel bağlamaq
H	Hafizə	bir şeyi zəhnində, yadında saxlama və yenidən təsəvvüründə canlandırma qabiliyyəti; yaddaş
	Həvalə etmək	üzərinə, öhdəsinə buraxmaq, qoymaq tapşırmaq

X	Xalça	divara vurmaq və ya döşəməyə salmaq üçün müxtəlif rəngli yun və ya iplik saplardan toxunmuş naxışlı döşənəcək
	Xalı	böyük xalça
	Xatir	1. İnsanın keçmişdə olmuş bir şeyi yadda saxlama qabiliyyəti; yaddaş, zəhin. 2. Könül, ürək, qəlb mənasında
	Xəznə (xəzinə)	pul, cavahirat və s. qiymətli şeylər saxlanılan yer
	Xov	bəzi parçaların, xalça və s. üzərində incə tükçüklər
	Xovlu	xovu olan, üstü xovla örtülü
	Xovsuz	xovu olmayan
i	İlgək	1. Paltarın yaxasında, qolunda, cibinin ağzında və b. yerində düyməni və ya qarmağı keçirmək üçün sapdan, qaytandan düzəldilən balaca yarıq və ya halqa; düymə yeri. 2. Rəsmi paltarın yaxasında rəngli sırma
	İsrafçılıq	israfa yol vermə, artıq və lazımsız yerə xərcləmə, dağıtma
	İssız	heç bir insan yaşamayan, əhalisiz, boş, xali, şenliksiz
K	Kilim	yun və ya pambıqdan toxunan zolaqlı, xovsuz palaz növü
	Konfrans	müəyyən məsələləri müzakirə və həll etmək üçün partiya, ictimai və s. təşkilat nümayəndələrinin, habelə hökumət nümayəndələrinin müşavirəsi, yığıncağı
	Kontr-admiral	<i>Donanmada:</i> ilk (kiçik) admiral rütbəsi və belə rütbəsi olan şəxs
	Körfəz	<i>coğr.</i> okeanın, dənizin və ya gölün qurunun içinə soxulmuş hissəsi
	Kövrək	1. Tez ovulan, tez dağılan, tez sınan. 2. Zəif, titrək, nazik, yumşaq, həzin, ağlamsınan. 3. Tez təsirlənən, tez mütəəssir olan; ürəyi yuxa, yumşaq
	Kreyser	qüvvətli silahları olan çox sürətli hərbi gəmisi
	Küsənmək	ummaq, gileyəlmək, giley-güzar etmək, küsən kimi olmaq
	Qənaət	bir şeyi ehtiyatla, sərfəli və səmərəli işlətmə, artıq işlətmə, israf etməmə

Q	Qızmar	çox qızğın, yandırıcı, qaynar
	Qurultay	hər hansı bir təşkilat və ya ixtisas nümayəndələrinin ictimai-siyasi, yaxud elmi xarakter daşıyan geniş yığıncağı
L	Lad	musiqidə: səs sırasını qurma, sözləri yerləşdirmə üsulu; musiqi əsərinin quruluşu
	Landşaft	1. coğr. Hər hansı bir yerin tipik əlamətlərinin məcmusu / Yer səthinin quruluşu. 2. Mənzərə
M	Maarif	əhali arasında savad, bilik, mədəniyyət yaymaq üçün mütəşəkkil surətdə həyata keçirilən tədbirlər sistemi
	Massiv	1. coğr. Geoloji quruluş cəhətdən bir cür olan yastı dağ təpələrindən ibarət sahə. 2. Hər hansı əlamətlərinə görə bir cür olan geniş sahə
	Medal	xüsusi xidmətlərinə, yaxud əməkdə göstərdiyi rəşadətə görə verilən, üzərində hər hansı bir qabarıq təsvir və ya yazı olan fərqlənmə nişanı
	Məhək	qızıl və gümüşün əyarını təyin edən bir cins daş
	Məxəz	1. Bir şeyin alındığı yer, əsl yeri; mənbə. 2. Elmi tədqiqatın əsaslandığı yazılı abidə, sənəd, əsər və s.; mənbə
	Mərasim	qəbul və ya müəyyən olunmuş qayda və üsullarla icra edilən təntənə, ya başqa adət, ənənə
	Məziyyət	bir şeyin, adamın üstünlüyünü təşkil edən xüsusiyyəti
	Mina	1. Metal və s. şeylərin üzərinə çəkilən rəngli şüşəvarı təbəqə, çox incə və parlaq naxış; üzərinə mina ilə naxışlar çəkilmiş, minalı. 2. Mina kimi parlaq, gözəl. 3. Dişi parlaq, möhkəm maddə, qabıq
	Miniatür	1. Qədim əlyazmalarında, kitablarda incə, rəngli şəkil və ya bəzəkli iri hərf (yazı); 2. Zərif işlənmiş kiçik rəsm, şəkil; 3. Kiçik ədəbi və ya musiqi əsəri; 4. Kiçik və incə (zərif)
	Mötəbər	1. Etibarlı, inanılan, inanıla biləcək, etibar edilən. 2. Hörmətli, xatiri sayılan, sözükeçən, tanınmış, sözünə və təmizliyinə etibar olunan, nüfuzlu
	Musiqi laddarı	səs sırasını qurma, səsləri yerləşdirmə üsulu; musiqi əsərinin quruluşu
	Mülahizə	yaxşı düşünülmüş fikir, rəy, nöqtəyi-nəzər

N	Nəvaziş	oxşama, əzizləmə, mehribanlıq etmə, rıqqət göstərmə; mehribanlıq, rıqqət
O	Oraq	taxıl, ot, və s. biçmək üçün qısadəstəli, yarımdayrəvi kəsici kənd təsərrüfatı aləti
	Orden	hərbi və ya mülki xidmətlərə görə dövlət tərəfindən verilən müxtəlif dərəcəli və adlı fərqlənmə nişanı
	Ornitologiya	zoologiyanın quşlar bəhşi
	Ornitoloji	ornitologiyaya aid olan, ornitologiya ilə əlaqədar olan
Ö	Ölçü-biçi	1. Hər hansı bir şeyi ölçmək üçün qəbul edilmiş vahid; 2. Hər hansı bir şeyin müəyyən vahidlər əsasında təyin edilən böyüklüyü, kiçikliyi, biçimi, dərəcəsi
	Örnek	nümunə, misal
P	Palaz	yundan və ya pambıqdan toxunma enli, uzun, xovsuz xalça növü
	Pər	1. Quş tükü. 2. Qanad. 3. Müxtəlif maşın və qurğuların fırlanan hissəsi, qanadı
	Professional	müəyyən bir işi özünə peşə etmiş; peşəkar
	Psixoloji	1. Psixologiyaya aid olan, psixologiya ilə bağlı olan. 2. İnsanın psixoloji fəaliyyəti ilə bağlı olan. 3. Təsvir olunan surətlərin psixologiyasının dərin təsviri əsasında qurulmuş, yaradılmış
R	Rapsodiya	1. Qədim yunan səyyar xanəndələrinin (rapsodlarının) simli musiqi alətinin müşayiəti ilə ifa etdikləri epik nəğmələr. 2. Xalq mahnı və rəqsləri mövzusunda yazılmış instrumental və ya vokal instrumental əsər
	Repertuar	teatrda, estradada, konsertdə və s.-də ifa olunan dramaturji, musiqi və s. əsərlərin məcmusu
	Replika	1. Natiqin çıxışı və ya tamaşa zamanı yerdən atılan söz, edilən etiraz. 2. Tərəflərdən birinin məhkəmə prosesində etirazı. 3. Səhnədə bir rolda oynayan şəxsin tərəf-müqabilin sözlərinə cavabı, habelə bir personajın axırıncı sözləri (ki, bunun ardınca o biri personajın sözləri gəlir). 4. Musiqi frazasının başqa səs və ya başqa tonda təkrarı

	Rica	birinə müraciət edərək bir işin yerinə yetirilməsini arzu etmə, istəmə; xahiş
	Rica etmək	xahiş etmək, yalvarmaq
S	Sağanaq	1. Qaval, ələk, xəlbir və bu kimi dəyirmi şeylərə keçirilən çənbər, qasnaq. 2. Ümumiyyətlə, çənbər şəklində olan hər cür şey
	Salxım	üzüm gilələrinin bir budaqcıqdakı topası
	Sayrı	xəstə
	Səth	1. Bir şeyin xarici tərəfi, üst tərəfi, üz tərəfi. 2. Səviyyə
	Sincab	ağaclarda yaşayan və açıq-kül rəngində qiymətli xəzi olan gəmirici kiçik heyvan
	Sintez	Bir şeyi və ya hadisəni küll halında, onu təşkil edən hissələri arasındakı qarşılıqlı əlaqə və vəhdəti daxilində tədqiq etmə üsulu
	Sirayət	yoluxma, keçmə
	Subalp	coğrafi qurşaq
	Surğuculanmaq	surğuc vurmaq
	Sünbül	1. Taxıl bitkilərinin gövdəsinin başında dənələrin yerləşdiyi hissə. 2. Salxım şəklində ətirli çiçəkləri olan bir bitki
Ş	Şəfqət	rəhm, mərhəmət, acıma, yazığı gəlmə, ürəyi yanma, rıqqət
	Şəninə (şanına)	ad-sanına, şöhrətinə, şərəfinə
	Şərqşünas	şərqşünaslıq mütəxəssisi
	Şoranlıq	şoran, şoran yer, torpaq
T	Təcavüzkar	təcavüz edən, təcavüz (hücum) edən tərəf; qəsbkar, təcavüzçü
	Təşəbbüs	1. Bir işə başlama, iqdam etmə. 2. Təşəbbüskarlıq; müstəqil, fəal hərəkət etmək qabiliyyəti
	Təşviş	1. Bir-birinə əks hissələrin mübarizəsindən doğan narahatlıq; təlaş, həyəcan

	Təvazö (təvazökar)	Öz üstünlüklərini, məziyyətlərini gözə çarpdırmağı, öz xidmətləri ilə qürrələnməyi sevməmə, şöhrətpərəstlikdən, lovğalıqdan uzaq olma; sadəlik
	Təvazökarlıq	Təvazökar adamın xasiyyəti; sadəlik, təvazö
	Toxtaq	sakit, rahat, aram, arxayın
Ü	Üvəz (quşar-mudu)	soyuğadavamlı bitki
V	Vitse-admiral	mürəkkəb sözlərin əvvəlində: müavin, köməkçi mənasında olan hissəcik
	Vokal	səsə aid olan, oxumaqla ifa edilən, oxumağa aid olan, oxumaq üçün yazılmış
Y	Yamac	dağın, təpənin ən yüksək nöqtəsindən aşağıya maili səthi
Z	Zadəgan	hakim sinfin yüksək kübarlar təbəqəsi, əsilzadələr, aristokratiya
	Zəmi	əkin yeri, tarla
	Zəvvar	ziyarət edən, ziyarətə gələn və yaxud ziyarətdən qayıdan şəxs; ziyarətçi
	Zireh	1. Ox və s. yaralayıcı silahlardan qorunmaq üçün döyüşçülərin üst-dən geyindikləri dəmir tordan, yaxud qalın dəridən geyim. 2. Hərbi gəmilərdə, tanklarda və s.-də xüsusi polad laylardan ibarət möhkəm qoruyucu örtü. 3. Bəzi heyvanların (tısbağa, timsah və b.) bədənini örtən bərk qabıq
	Zirehli	1. Zireh geyinmiş. 2. Zirehlə örtülmüş, üzərinə zireh çəkilmiş

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Ağayev Ə.A. Təlim prosesi: ənənə və müasirlik. Bakı, "Adiloğlu" nəşriyyatı, 2006.
2. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2003.
3. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili (təlim Azərbaycan dilində olan məktəblər üçün) fənn kurikulumu (V–XI siniflər).
4. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili (təlim rus dilində olan məktəblər üçün) fənn kurikulumu (V–XI siniflər).
5. Cavadova S. Azərbaycan dili. 9-cu sinif. Müəllim üçün metodik vəsait. 2016.
6. Cavadova S. Azərbaycan dili. 9-cu sinif (dövlət dili kimi). Müəllim üçün metodik vəsait. 2016.
7. Cavadova S. Ədəbiyyat dərslərində inteqrasiyadan istifadə. ARTPI, "Elmi əsərlər", 2015.
8. Əlizadə Ə.Ə. Yeni pedaqoji təfəkkür. Bakı, "Adiloğlu", 2001.
9. Əhmədova M., Əliyev M., Qasımlı M. və b. Müəllim hazırlığının və orta təhsilin yeni perspektivləri (Qərb təhsil sisteminin təcrübəsi əsasında). Bakı, "Adiloğlu", 2005.
10. Əlizadə Ə.Ə. Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri. Bakı, "Pedaqogika", 2004.
11. Əlizadə Ə.Ə. İdrak prosesləri və hislər. Bakı, ADPU, 2008.
12. Kərimova F., Əhmədova M.C. və b. İntegrativ kurikulum: mahiyyəti və nümunələr. Bakı, "Adiloğlu", 2005.
13. Qasıмова L.N. Pedaqogika. Mühazirə kursu. Bakı, 2003.
14. Qədimova X. İnteraktiv təlim metodları. Bakı, 2005.
15. Qurbanova T. İbtidai siniflərdə oxuyub-anlamaya dair təlim vəsaiti. Bakı, 2017.
16. Paşayev Ə.X., Rüstəmov F.A. Pedaqogika. Yeni kurs. Bakı, "Nurlan", 2007.
17. "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. // "Kurikulum" jurnalı, 2009, №4.
18. Ümumi təhsilin dövlət standartları və proqramları. // "Kurikulum" jurnalı, 2010, №3.
19. Veysova Z. Fəal interaktiv təlim: müəllimlər üçün vəsait. 2007.

Türk dilində

20. Milli Egitim Bakanlığı. Talim və Terbiye Kurulu Başkanlığı. Türkçe Dersi (11–12 sınıflar). Öğretim Programı və Kılavuzu. Ankara, 2015.

İngilis dilində

21. Native Languages. The Ontario Curriculum. Grades 1–8. Ministry of Education of Ontario, 2014.
22. Language. The Ontario Curriculum. Grades 1–8. Ministry of Education of Ontario, 2016.
23. English As a Second Language and English Literacy Development. The Ontario Curriculum. Grades 1–8. Ministry of Education of Ontario, 2013.
24. English. The Ontario Curriculum. Grades 1–8. Ministry of Education of Ontario, 2000.
25. Borich, G.D. Effective teaching methods. Upper Saddle River, 2016.
26. Peter Morterella, Candy M. Beal, Chearyl Mason Bolick, Teaching social studies in middle and secondary schools, Ohio, 2015.
27. Devine, Thomas G, Teaching studies skills, Boston, 2012.
28. Wiseman Donna. L, Reading Instruction: A literature Based Approach / Englewood Cliffs, 2001.

Buraxılış məlumatı

AZƏRBAYCAN DİLİ 11

*Ümumtəhsil məktəblərinin 11-ci sinfi üçün
Azərbaycan dili (dövlət dili) fənni üzrə dərsliyin*

METODİK VƏSAİTİ

Tərtibçi heyət:

Müəllif **Sevil Cavadova**

Buraxılışa məsul	Sevil İsmayılova
Baş redaktor	Ülkər Məmmədova
Üz qabığının dizaynı	Nurlan Nəhmətov
Dizayner və səhifələyici	Yeganə Rüstəмова
Redaktor	Nərgiz Cabbarlı
Korrektor	Nübar Qarayeva
Texniki redaktor	Fəridə Səmədova
Texniki direktor	Xəqani Fərzəliyev
Nəşriyyat direktoru	Eldar Əliyev

*Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin qrif nömrəsi:
2018-168*

© **Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi – 2018**

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Hesab-nəşriyyat həcmi. Fiziki çap vərəqi 11. Formatı 70x100 $\frac{1}{16}$.
Səhifə sayı 176. Ofset kağızı. Jurnal qarnituru. Ofset çapı.
Tiraj 364. Pulsuz. Bakı – 2018.

“Şərq-Qərb” ASC
AZ1123, Bakı, Aşıq Ələsgər küç., 17.

Pulsuz